

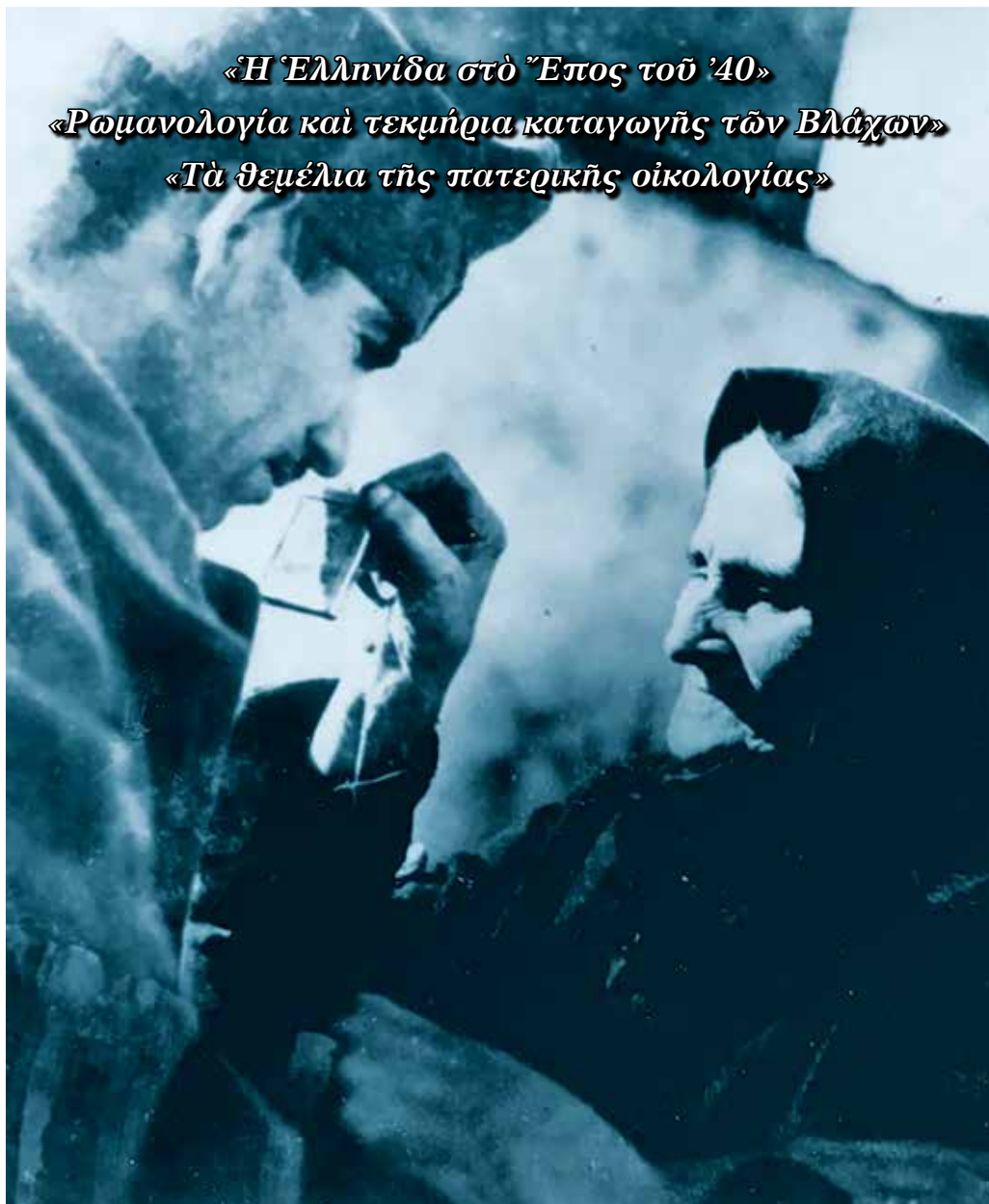
ΑΚΤΙΝΕΣ



ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 82^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2019 | ΑΡΙΘ. 777

*«Η Έλληνίδα στο Έπος του '40»
«Ρωμανολογία και τεκμήρια καταγωγής τῶν Βλάχων»
«Τὰ θεμέλια τῆς πατερικῆς οἰκολογίας»*



Ο ΤΥΡΑΝΝΟΣ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ Γ.Β.Μ.	161
Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΣΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΣΜΑΝΗΣ	163
ΡΩΜΑΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ	168
ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ.	179
ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΟΕΙΔΩΝ (ΜΙΚΡΩΝ ΠΛΑΝΗΤΩΝ) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ.	191
ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΠΑΛΙ ΣΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ	196
«ΔΕΝ ΘΑ ΣΙΩΠΗΣΟΥΜΕ ΠΟΤΕ» Ι.Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	198



ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θελξινόνης 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Επιτροπή επιφυλάσσει σε εαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης επικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Αθήνα, Αύγουστος 2019

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Ο ΤΥΡΑΝΝΟΣ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ

Ορατός ό κίνδυνος. Άπει-
λει την ψυχοσωματική
ύγεία και ίσορροπία του
σύγχρονου ανθρώπου.
Φθάσαμε στο σημείο
να νομίζουμε πως ή εύτυχία, ή ψυχική
ήρεμία, ή γαλήνη της συνειδήσεως άγο-
ράζονται σε τιμή εύκαιρίας. Άγχωμέ-
νος από το άσταμάτητο κυνηγητό της
έπιτυχίας, φυλακισμένος στο έγώ του,
άπωθώντας τις πνευματικές και ήθικες
άξίες, φθάνει ό άνθρωπος στο αντίθετο
άποτέλεσμα. Άντι της χαράς συναντά
το κενό, το άνικανοποίητο. Χρονία κό-
πωση, έμμονες ιδέες, κρίσεις πανικού,

ταρχικό ρόλο που παίζει ό πνευματικός
παράγων στην ύγεία μας. Δέν είναι ή
έργασία και ή άπασχόληση που μάς συν-
θλίζουν. Είναι οι ύπερβολικές μέρμνες
και οι άγωνιώδεις φροντίδες που μάς τα-
λαιπωρούν. Και τιό πολύ ό φόβος του
πιθανού, του ένδεχόμενου, του άπρό-
βλεπτου μάς συντρίβει. Το μικρόβιο δέν
βρίσκεται στην έργασία. Είναι στο κυνήγι
της άνεκπλήρωτης έπιθυμίας.

Στους πιεσμένους και καταπιεσμέ-
νους από τον έσωτερικό τύραννο της
άγωνίας, στους άχθοφόρους του ανήσυ-
χου έαυτού τους, σε όλους τους «**κο-
πιώντας και πεφορτισμένους**» (Ματθ.,

*Άγχωμένος από το άσταμάτητο κυνηγητό της έπιτυχίας,
φυλακισμένος στο έγώ του, άπωθώντας τις πνευματικές
και ήθικες άξίες, φθάνει ό άνθρωπος στο αντίθετο άποτέ-
λεσμα. Άντι της χαράς συναντά το κενό, το άνικανοποίητο.
Χρονία κόπωση, έμμονες ιδέες, κρίσεις πανικού, καταθλι-
πτικές καταστάσεις τον βασανίζουν.*

καταθλιπτικές καταστάσεις τον βασανί-
ζουν. Και για να βγει από το άδιέξοδο,
καταφεύγει σε ήμίμετρα, που τον περι-
πλέκουν ακόμα περισσότερο.

«*Η άσθένεια του 21^{ου} αιώνα θα είναι
ή κατάθλιψη, ανακοίνωσε ό Παγκόσμι-
ος Όργανισμός Υγείας. Είναι ήδη κατα-
θλιπτικό το 17% του παγκόσμιου πλη-
θυσμού. Μόνο στις ΗΠΑ ή κατάθλιψη
έχει ένα έτήσιο κόστος σε άπώλεια πα-
ραγωγικότητας περίπου 50 δισ. δολάρια.
Ναί, έπιβεβαιώνουν και άλλες έρευνες,
στην άλεξίσφαιρη έποχή του άτομισμού
και της διασποράς των συνειδήσεων,
είμαστε περισσότερο άπαισιόδοξοι από
ποτέ*».

Όλα αυτά ύπογραμμίζουν τον πρω-

ια΄ 28) από τις άδιάκοπες μέρμνες άπευ-
θύνεται ό Κύριος και τους καλεί να πάνε
κοντά Του. Να τους άπαλλάξει από το
πιεστικό φορτίο τους. Καλεί όλους μας
να μαθητεύσουμε στο άπέραντο σχολείο
της φύσεως. Μάς παρακινεί να «**έμβλέ-
ψουμε**» και να «**καταμάθουμε**» (Ματθ.,
στ΄ 26, 28). Να δούμε την αγάπη του
Θεού που έκδηλώνεται τόσο πλούσια
και σ΄ αυτά «**τά πετεινά του ούρανού**».
Να παρατηρήσουμε προσεκτικά και να
φιλοσοφήσουμε πάνω στα «**κρίνα του
άγρου**», στα ταπεινά άγρολούλουδα με
τις άπαράμιλλες φορεσιές τους που τους
χαρίζει ή πρόνοιά Του.

Έτσι, ή άψυχη φύση, με το μεγαλό-
φωνο στόμα των πουλιών και των λου-



λουδιών, διαλαλεί τις αιώνιες αλήθειες. Τί μᾶς λέει; Διώξτε την αγωνιώδη μέριμνα. Ἡ ἀγωνία δὲν εἶναι φροντίδα. Εἶναι ὀλιγοπιστία. Δὲν εἶναι αὐξημένο ἐνδιαφέρον γιὰ πρόοδο καὶ ἐπιτυχία. Εἶναι ἀδυναμία καὶ ταλαιπωρία. Εἶναι σαράκι γιὰ τὴν υἰεΐα.

ἀνύπαρκτα προβλήματα; Γενόμαστε σήμε-
ρα πιθανὲς ἢ καὶ ἀπίθανες δοκιμασίες καὶ
θλίψεις. Δὲν μᾶς φθάνει τὸ φορτίο μᾶς
ἡμέρας; Γιατί θέλουμε νὰ σπκώσουμε τὸ
φορτίο μᾶς ὀλόκληρης ζωῆς; Μερμνᾶμε
καὶ ἀγωνιοῦμε ὄχι γιὰ τὸ σήμερα, ἀλλὰ γιὰ
τὸ αὔριο. Γιατί; «**Ἡ αὔριον μερμνήσει τὰ
ἐαυτῆς· ἀρκεὶ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς**»
(Ματθ., στ' 34). Χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει
ἀδράνεια καὶ μοιρολατρία. Ἄλλωστε, γιατί
τὸ ξεχνᾶμε; Δὲν εἴμαστε μόνοι. Ἐκτὸς ἀπὸ
τὴν ἀνθρώπινη πρόβλεψη ὑπάρχει καὶ ἡ
πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχει ἡ πίστη στὴν
ἀγάπη τοῦ οὐράνιου Πατέρα, ποὺ ποτὲ
δὲν θὰ μᾶς ἀφήσει.

Ἀγωνιοῦμε, γι' αὐτὸ ἀναζητᾶμε περι-
τρομοὶ ἄλλα στηρίγματα. Ἀναζητᾶμε, γι'
αὐτὸ καὶ ἀγωνιοῦμε. Καὶ χανόμαστε μέσα
σ' ἓνα φαῦλο κύκλο αὐτοταλαιπωρίας.
Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη ζήτηση, ποὺ
φυγαδεύει τὴν ἀγωνία. Ζητώντας πρῶτα
καὶ ἀποκλειστικὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, βρί-
σκουμε μονάχα τὴν ἀγωνία τους. Ἄν μά-
θουμε νὰ ζητᾶμε πρῶτα τὴ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ καὶ τὴ δικαιοσύνη Του, θὰ δοῦμε

*Ἀγωνιοῦμε, γι' αὐτὸ ἀναζητᾶμε περίτρομοι ἄλλα στηρίγμα-
τα. Ἀναζητᾶμε, γι' αὐτὸ καὶ ἀγωνιοῦμε. Καὶ χανόμαστε μέσα
σ' ἓνα φαῦλο κύκλο αὐτοταλαιπωρίας. Ὑπάρχει ὅμως καὶ
μιὰ ἄλλη ζήτηση, ποὺ φυγαδεύει τὴν ἀγωνία. Ζητώντας
πρῶτα καὶ ἀποκλειστικὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, βρίσκουμε μο-
νάχα τὴν ἀγωνία τους. Ἄν μάθουμε νὰ ζητᾶμε πρῶτα τὴ
βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δικαιοσύνη Του, θὰ δοῦμε πὼς
ὅλα τὰ ἄλλα θ' ἀκολουθήσουν. Θὰ ἀκολουθήσει τὸ πιὸ πο-
λύτιμο, ἡ ψυχικὴ γαλήνη καὶ ἡρεμία.*

Τρωκτικὸ γιὰ τὴν ψυχικὴ ἰσορροπία. Νάρ-
κωση τῆς πνευματικῆς δημιουργίας.

Γιατί, λοιπόν, ἀφίνουμε τὴν ἀγωνία νὰ
μᾶς ροκανίζει; Γιατί παίρνουμε τὸ ἐνδε-
χόμενο ὡς βέβαιο, ποὺ μπορεῖ καὶ ποτὲ
νὰ μὴν ἔλθει, καὶ σωρεύουμε, συχνά, τόσα

πὼς ὅλα τὰ ἄλλα θ' ἀκολουθήσουν. Θὰ
ἀκολουθήσει τὸ πιὸ πολῦτιμο, ἡ ψυχικὴ
γαλήνη καὶ ἡρεμία. Θὰ τρώμε τὸ φαγητό
μας, χωρὶς νὰ μᾶς τρώει αὐτό.

G.B.M.

Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΣΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40

Η ΑΦΑΝΗΣ ΗΡΩΙΔΑ

Κάθε χρόνο το Πανελλήνιο έορτάζει με ιδιαίτερη λαμπρότητα ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της νεώτερης ιστορίας του: το Έπος του '40. Δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε γιατί οι Έλληνες δίνουμε τόση σημασία στα ιστορικά μας γεγονότα. Κάθε λαός κουβαλάει την ιστορία του και πορεύεται ανάλογα. Οι Έλληνες φέρουμε μαζί μας ένα παρελθόν με βιώματα 4.000 χρόνων. Μια δεξαμενή σοφίας, ανθρωπίνων αξιών και ήρωισμού διατρέχει το αίμα μας· μια ανεξάντλητη πηγή μας εμπνέει, μας τονώνει το ήθικό, μας δίνει κουράγιο, μας κρατάει όρθιους, μας οδηγεί μπροστά. Για τον Έλληνα η ιστορική αναδρομή και η αναφορά στο παρελθόν του είναι ζωτική ανάγκη, θέμα επιβίωσης. Και φυσικά η μνήμη δεν περιορίζεται· είναι ελεύθερη.

Πηγαίνοντας λοιπόν 79 χρόνια πίσω, στην έποποιία του 1940, θα αναφερθούμε σε μία από τις ήρωικότερες μορφές της: την Ελληνίδα. Θα κάνουμε λόγο για την παρουσία και τη μεγάλη προσφορά της στα μετόπισθεν, και θα εξάrouμε την αυτοθυσία και λεβεντιά της Ήπειρώτισσας και Μακεδόνισσας στην πρώτη γραμμή. Πρόκειται για ένα θέμα τόσο ενδιαφέρον και μεγάλο, αλλά και τόσο άγνωστο. Ένα παράδειγμα μοναδικό στην παγκόσμια ιστορία, παραμελημένο, σχεδόν περιφρονημένο.

Οι Ίταλοι πάτησαν τα χώματά μας. «Θα κάνουμε πόλεμο ως το τέλος, ως τις έσχατες συνέπειές του», έγραφε ο στρατευμένος λογοτέχνης Γιώργος Θεοτοκάς (Τετράδια Ημερολογίου): «Το πήραμε από-

φαση όλοι μαζί, από την πρώτη στιγμή, με μια σκέψη, μ' ένα ένστικτο, οι βουνίσιοι κι οι καμπίσιοι κι οι κάτοικοι των πόλεων κι οι θαλασσινοί, οι παλαιοί κι οι νέοι, οι συντηρητικοί κι οι ριζοσπαστικοί, οι ποιητές κι οι εργάτες κι οι μεταπράτες. Δεν θα ζητήσουμε άνακωχή, για να σώσουμε τα σπίτια και τα εργοστάσια, ούτε καν για να σώσουμε το κεφάλι μας που κινδυνεύει».

Τα πλήθη χαιρετούσαν κι εύλογοῦσαν τα χιλιάδες Έλληνόπουλα που με το χαμέγλο στα χείλη βιάζονταν να φτάσουν στο μέτωπο, εκεί ψηλά, στον βωμό της ελευθερίας, να πολεμήσουν, έστω και χωρίς καμμία έλπίδα νίκης, μόνον γιατί έπρεπε. Γιατί έγινε απόπειρα καταφρόνησης της τιμής και της αξιοπρέπειας των Ελλήνων. Γιατί απαιτήθηκε, απ' έξω, να γίνουμε έθνικά αυτόχειρες, να σταματήσουμε τον δρόμο στην ιστορία μας, να ξεπουλήσουμε τη φυλή μας, να καταδώσουμε το μέλλον μας.

Και η Παναγία της Τήνου πάντα δίπλα στους φαντάρους και τους εϋζώνους, πάνω στα μικρά δελτάρια, μικρή εικόνα στο άμπέχονό τους, όνειρο και όραμα μαζί στα χαρακώματα, σκέπη και άγκαλιά, ύμνος και ψαλμωδία στα χείλη του στρατευμένου ιερέα, παρηγοριά στον ακρωτηριασμένο και στον έτοιμοθάνατο. Η Παναγία, η μεγάλη Μάννα! Νά η πρώτη γυναίκα που στήριξε τον μεγάλο άγωνα. «Είναι η μόνη γυναικεία μορφή που κυκλοφορεί σε χιλιάδες εικονίτσες στο μέτωπο...», γράφει ο Σπύρος Μελάς στο έργο του Η δόξα του '40. Ακόμη κι οι Ίταλοι αιχμάλωτοι όμολογοῦσαν ότι έβλεπαν μια μαυροφορεμένη ψιλόλιγνη γυναίκα να οδηγεί τους έλληνικούς λόχους.

Εἶναι ἐκεῖνοι οἱ λόχοι ποὺ θαυματούργησαν στὶς ψηλὲς ἀετοράχες τῆς Πίνδου, στὶς βαθιὲς χαράδρες τῆς Κλεισούρας, στὶς κορφὲς τῆς περήφανης Τρεμπεσίνας, στὶς χαμηλὲς πλαγιὲς τοῦ ὑψώματος 731, ὅπου ἔπεφταν στοῖβα τὰ νεαρὰ κορμιά. Ποῦ βρῆκαν τὴ δύναμη κι ὄρθωσαν τὸ ἀνάστημά τους στὶς ὁρδὲς τῶν φασιστῶν σὲ μιὰ ἀνισπ ὕλικά μάχη; Καί, ὦ τοῦ θαύματος! Ἐπικράτησαν! Σταμάτησαν τὸν ἱταμό, τὸν ἰσχυρό, τὸν φανφαρόνο εἰσβολέα, τὸν ἀνέτρεψαν, τὸν ἔτρεψαν σὲ φυγή, τὸν κυνήγησαν ἔξω ἀπ' τὰ ἱερὰ χώματά μας, τὸν βέβηλο, τὸν ἐξευτέλισαν.

«18 Νοεμβρίου 1940. Φεύγουμε γιὰ τὸ μέτωπο. Ὅλη ἡ Ρωμιοσύνη μᾶς χαιρέτησε στὸ πέρασμά μας. Νέοι, γέροι, γυναῖκες, παιδιά. Μᾶς στέλνουν φιλιά. Κάνανε τὸ σταυρό τους κι ὕστερα σηκώνανε στὸν οὐρανὸ τὰ χέρια. Λυπᾶμαι τοὺς συναδέλφους μου ποὺ δὲν γνώρισαν τέτοιες στιγμές. Τὰ δάκρυα σοῦ ῥχονται στὰ μάτια...» (Ἀγγελος Τερζάκης, *Ἡμερολόγιο τοῦ μετώπου*).

Οἱ μαννάδες εἶναι ποὺ θὰ ἀποχαιρέτησουν τὰ παιδιά τους ποὺ φεύγουν. Θὰ δοῦν τοὺς ἀνθρώπους τους ἴσως γιὰ τελευταία φορὰ. Θὰ τοὺς δώσουν μαζί ἓνα φυλαχτό. Λίγο πιὸ πέρα, οἱ γυναῖκές τους, οἱ ἀρραβωνιαστικές, οἱ ἀδελφές, τὰ παιδιά. Ὅλες τοὺς εὐχόνταν *μὲ τὴ νίκη*. Εἶναι οἱ νέες Σπαρτιάτισσες ποὺ τοὺς κατευοδώνουν, εὐχόμενες «*μὲ τὴν ἀσπίδα*» («*ἡ ΤΑΝ*»: *μὲ τὴ νίκη*). Καὶ οἱ Μανιάτες τὸ 1821 εἶχαν λάβαρο τὴ φράση «*Νίκη ἢ Θάνατος*», καὶ ὄχι «*Ἐλευθερία ἢ Θάνατος*», ὅπως οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Διότι γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς ἀπογόνους τους Μανιάτες ἡ Ἐλευθερία ἦταν δεδομένη· οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες τὴ διεκδικοῦσαν.

Ἡ μπέτρα εἶναι ποὺ πληγώνεται, ὀδύρεται, μοιρολογεῖ, τραβάει τὰ μαλλιά της ἢ ἔρμη ἀπὸ τὸν χαμὸ τοῦ μονάκριβου της, ἐκεῖνη ποὺ θὰ ζήσει ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ της τυλιγμένη στὰ μαῦρα. Αὐτὸς ὁ τρόπος ἀντιμετώπισης τοῦ πολέμου μᾶς θυμίζει ὅτι

ἡ Ἑλληνίδα σήμερα συμπεριφέρεται μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ὅπως χιλιάδες χρόνια πρὶν, ὅπως στοὺς ὀμηρικοὺς πολέμους. Μᾶς τὸ λένε αὐτὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα. Στὴν τραγωδία *Ἐκάβη* ὁ Εὐριπίδης λέει τόσο παραστατικά: «*Ὡστόσο, δίπλα στὸν Εὐρώτα, στὸ σπῖτι της, κάποια γυναῖκα τῆς Σπάρτης, ποὺ χάθηκαν τὰ παιδιά της (στὴν Τροία), θὰ κλαίει καὶ τὸ λευκὸ της κεφάλι θὰ κτυπᾷ καὶ θὰ ματώνει τὰ νύχια της*».

Μὰ τὸ ἴδιο κάνει καὶ ἡ Ἡπειρώτισσα καὶ ἡ Μακεδόνισσα τοῦ 1940. Δὲν εἶναι αὐτὸ μιὰ τρανὴ τρανὴ ἀπόδειξη τῆς διαχρονικῆς συνέχειας τῆς φυλῆς μας καὶ τῆς καταγωγῆς μας; Δὲν ἀποτελεῖ κόλαφο στοὺς σημερινούς ἰδιοτελεῖς παραχαράκτες τῆς Ἱστορίας, ποὺ, παριστάνοντας τάχα τοὺς ἀμαθεῖς, τοὺς δῆθεν ἀνιστόρητους, ἐπιβουλεύονται οἱ γελοῖοι τὶς βόρειες περιοχές μας;

Ἡ γυναῖκα ὡς μάννα εἶναι φυσικὸ νὰ μισεῖ τὸν πόλεμο καὶ νὰ θλίβεται γιὰ τὶς συνέπειές του. Μά, αὐτὸ τὸ ἔλεγε καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ πατέρας τῆς Ἱστορίας: «*Ἀπεχθάνομαι τὸν πόλεμο, ὅπου οἱ γονεῖς θάπτουν τὰ παιδιά τους*».

Καὶ ἡ Ἱστορία γραφόταν ἐκεῖ πάνω, στὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου, στὸ μέτωπο, ἔνδοξη καὶ λαμπρή, μὲ αὐταπάρνηση καὶ αἶμα. Γραφόταν ὅμως καὶ στὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο τῆς πατρίδας, ποὺ πολεμοῦσε μὲ τὰ δικά του μέσα, γιὰ νὰ στηρίξει τὴν πρώτη γραμμὴ. Οἱ μάχες στὰ μετόπισθεν ἀπεδείχθησαν ἐξίσου σημαντικὲς μὲ αὐτὲς τῶν πρόσω.

Ἔτσι, ὅταν σήμαναν οἱ σάλπιγγες καὶ ἤχησαν τὰ τύμπανα τοῦ πολέμου, βρῆκαν τὴν Ἑλληνίδα στὶς ἐπάλξεις, ἐπὶ ποδός, μὲ τὸ ὅπλο «*παρὰ πόδα*». Εἶναι πέραν ἀπὸ κάθε θαυμασμὸ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀνταποκρίθηκαν οἱ Ἕλληνίδες αὐθόρμητα στὴν ἀνάγκη τῆς πατρίδας, στὸ μεγάλο χρέος. Αὐτὰ τὰ τρυφερά, ἀδύναμα πλάσματα, ἐκτὸς ἀπὸ μαννάδες, σύζυγοι, νοικο-

κυρές, αγρότισσες, ἦσαν ἀφανεῖς ἡρώιδες τῆς πολεμικῆς κινητοποίησης τῆς χώρας.

Ἀμέσως ἐνεργοποιούνται δεκάδες γυναῖκες ὁργανώσεις κάτω ἀπὸ τὴ συλλογικὴ κίνηση «*Ἡ Φανέλα τοῦ Στρατιώτη*». Σὲ αὐτὴ συμμετεῖχε ὅλος σχεδὸν ὁ γυναικεῖος πληθυσμὸς τῆς χώρας, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση ρουχισμοῦ γιὰ τὸν μαχόμενο στρατὸ μας στὰ σύνορα, ὅπου ὁ δριμύς χειμώνας θέριζε τὰ παλληκάρια, ἦταν ὁ χειρότερος ἐχθρός.

Οἱ διπλωματοῦχες καὶ ἐθελόντριες ἀδελφές τοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ, ὅπως θὰ ἀναφέρουμε παρακάτω, ἀναδείχθηκαν ὁ σπουδαιότερος βοηθὸς καὶ συνεργάτης στὴν τιτάνια ἐθνικὴ προσπάθεια.

Τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων ἦταν ἓνας

λεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.) μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Δαμασκηνοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ δράση χαρακτηρίστηκε ἀπὸ ἀγωνιώδεις ποιμαντικὸ ἔργο γιὰ τὸν χειμαζόμενο ἑλληνικὸ λαό. Οἱ γυναῖκες μαγείρευαν καθημερινά, σέρβιραν ζεστὸ φαγητὸ στοὺς πιτσιρικούς μαθητὲς καὶ τηροῦσαν τὴν τάξη. Αὐτὰ τὰ θυμᾶται ὁ γράφων ὡς μαθητῆς τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, μὲ τὸν πατέρα του ἐντεταλμένο συσσιτιάχη.

Στὸ «*Τμήμα Μερίμνης Στρατιώτου*» οἱ γυναῖκες εἶχαν ἐπιδοθεῖ σὲ ἓναν πόλεμο «*πλεκτικῆς*». Καθιερώθηκαν τὰ περιφρημα «*Πλεκτικὰ Τεία*», ὅπου οἱ Ἀθηναῖες ἐπλεκαν ἀσταμάτητα, πίνοντας τὸ τσάι τους. Μάλλινα – πουλόβερ, ζακέτες, ἐσώρουχα, κάλτσες, σκούφους, γάντια, ράβουν ἢ

Εἶναι πέραν ἀπὸ κάθε θαυμασμὸ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀνταποκρίθηκαν οἱ Ἑλληνίδες αὐθόρμητα στὴν ἀνάγκη τῆς πατρίδας, στὸ μεγάλο χρέος. Αὐτὰ τὰ τρυφερά, ἀδύναμα πλάσματα, ἐκτὸς ἀπὸ μαννάδες, σύζυγοι, νοικοκυρές, αγρότισσες, ἦσαν ἀφανεῖς ἡρώιδες τῆς πολεμικῆς κινητοποίησης τῆς χώρας.

ἄλλος φορέας ποὺ ἡ συνεισφορά του ὑπῆρξε σημαντικὴ. Εἶχε ἤδη ὁργανώσει πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μαθήματα μαθητικῆς ἀεράμυνας, ὅπου ἐκπαιδεύθηκαν ὡς νοσοκόμες ἑκατοντάδες μέλη του. Ὁργανώθηκαν σεμινάρια ἐκμάθησης βασικῶν ἀγροτικῶν λειτουργιῶν γιὰ τὴν καλλιέργεια κηπευτικῶν σὲ πάρκα, πλατεῖες καὶ ἄλλους δημόσιους χώρους, σὲ μιὰ ἐκστρατεία γιὰ τὴν αὐτάρκεια τροφίμων στὰ μετόπισθεν καὶ τὴ σίτιση τοῦ στρατοῦ στὰ σύνορα.

Μποροῦμε νὰ ξεχάσουμε τὶς ἐθελόντριες γυναῖκες καὶ κοπέλες ποὺ στελέχωναν τὰ συσσίτια γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν ἀστικῶν περιοχῶν, τὶς λεγόμενες «*Εστίες*»; Αὐτὲς ὁργανώθηκαν κατὰ τὴν Κατοχὴ ἀπὸ τὸν Ἑθνικὸ Ὄργανισμὸ Χριστιανικῆς Ἀλλη-

μπαλώνουν ρούχα γιὰ τοὺς μαχητὲς ἐκεῖ πάνω, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ κρυπαγίματα καὶ ἀκρωτηριάζονται. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς, τὰ πλεκτὰ μάλλινα εἶδη ποὺ προωθοῦντο στὸ μέτωπο ἔφθαναν καθημερινὰ τὶς τρεῖς χιλιάδες. Ὀλόκληρη ἐκστρατεία.

Ὡστόσο, δὲν ἦσαν μόνον οἱ γυναῖκες τῶν ἀστικῶν κέντρων ποὺ πρόσφεραν στὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδας. Ἦσαν καὶ οἱ χιλιάδες ἀπλές, ἀνώνυμες γυναῖκες ποὺ ἔκαναν τὴ βελόνα τους σπαθὶ καὶ τὸν καπμό τους τραγούδι καὶ προσευχὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἄνοιξαν τὰ μπαούλά τους, ξήλωσαν τὶς προίκές τους, ἐκποίησαν τὶς βέρες τους, καὶ πάνω στὰ δέματα γιὰ τοὺς φαντάρους καρφίτσωναν εὐχές.



Η επιστράτευση φέρνει μιὰ τομή στην καθημερινή ζωή όλων, διακόπτει τὴ φυσιολογική ροή τῆς ζωῆς, φέρνει ἄνω-κάτω τὴν οἰκογένεια.

Στὴν ἐπαρχία, οἱ γυναῖκες ἀντικαθιστοῦν στὶς ἀγροτικές καὶ κτηνοτροφικές δουλειές τοὺς ἄνδρες ποὺ ἔχουν στρατευθεῖ, καί, καθὼς τὰ ὑποζύγια λείπουν στὰ βουνά, ζώνονται τὸ ἀλέτρι, τὴν ἀξίνα, τὸ φόρτωμα. Ἀγόγγυστα, ὑπερήφανα. Στὶς πόλεις τὸ κενὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἀνδρᾶ ὡς παράγοντα τῆς οἰκονομικῆς ἐπιβίωσης τῆς οἰκογένειας, ἀλλὰ καὶ ὡς συνεκτικοῦ στοιχείου τῆς, καλύπτουν οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες. Καλοῦνται ἀναγκαστικά νὰ γίνουν οἱ ἴδιες καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, ἀγρότισσες καὶ ἀγρότες μαζί, μάννες καὶ πατέρες, νοικοκυρὲς καὶ κουβαλητές.

Τὸ τιμὸν τῆς οἰκογένειας καὶ τὴν εὐθύνη τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν τὸ ἔχει καθολικά ἡ γυναῖκα. Καὶ αὐτὸς ὁ δυσυπόστατος καὶ πολὺπλευρος ρόλος συχνὰ διαρκεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν πολεμικὴ σύγκρουση, ἰσόβια, σὲ περίπτωση ποὺ ὁ ἄνδρας χάσει τὴ ζωή του ἢ μείνει ἀνάπηρος πολεμώντας. Μιᾶμε γιὰ ὑπέρτατη προσφορά, θυσία γιὰ τὴν πατρίδα.

Στὸν ἐργασιακὸ τομέα, οἱ λίγες ἐργαζόμενες γυναῖκες στὰ ἀστικά κέντρα ἐπωμίζονται τώρα σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ αὐξημένες ἀρμοδιότητες καὶ εὐθύνες. Ἀντικαθιστοῦν τοὺς ἄνδρες, μάλιστα σὲ μιὰ πολεμικὴ περίοδο πολλαπλῶν στερήσεων (ἐλλείψεις μέσων, τροφίμων, γλίσχρες ἀμοιβές, εὐτελέστατο νόμισμα) καὶ μιᾶς χλωαίνουσας ἐπιχειρηματικῆς καὶ

κρατικῆς μηχανῆς. Ἡ ἐργάτρια, ἡ γραμματέας, ἡ ὑπάλληλος, ἡ δασκάλα, εἶναι κι αὐτὲς ἥρωίδες τοῦ πολέμου. Τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο ποὺ παρακολουθοῦσε ὁ γράφων εἶχε τέσσερις δασκάλες, κανέναν δάσκαλο.

Ὡστόσο, κανένα παράδειγμα αὐτοθυσίας, ἡρωισμού καὶ λεβεντιάς δὲν πλησιάζει αὐτὸ τῆς Βορειοελλαδίτισσας γυναίκας. Σκληρή, ἀγέλαστη, μαυροφορεμένη μὲ τὰ γουρουνοτσάρουχα καὶ τὰ σεγκούνια τῆς, μὲ τὸ τσεμπέρι τῆς, ἡ Ἡπειρώτισσα καὶ ἡ Μακεδόνισσα παραστάθηκαν σὲ ὅλη τὴν ἐποποιία. Δὲν χρειάστηκε νὰ γίνεῖ νόμος γιὰ τὴν ἐπιστράτευση τῆς γυναίκας. Ἡ γυναῖκα ἐπιστρατεύθηκε μόνιμη τῆς. Βοηθαί τὰ ἀδέλφια τῆς καὶ τὰ παιδιὰ τῆς πάνω στὰ κακοτράχαλα βουνὰ τῆς Πίνδου, συμπολεμάει. Ἀνοίγει τὶς διαβάσεις καὶ τὰ μονοπάτια ἀπὸ τὰ χιόνια. Ζαλώνει στοὺς ὤμους κασόνια μὲ πυρομαχικά καὶ ἐφόδια, ὅπλα καὶ πολυβόλα, ὄλους καὶ ὀβίδες, μεταφέρει τραυματίες, θάβει νεκρούς.

Τὶς πρώτες ἡμέρες τῆς κληρονομικῆς, εἴκοσι γενναῖες Φλωρινιώτισσες στελέχωσαν τὰ νεοσυσταθέντα στρατιωτικά νοσοκομεῖα καὶ περιέθαλψαν τοὺς πρώτους τραυματίες τῆς πρώτης γραμμῆς. Στὰ χειρουργεῖα, ἀκρωτηριασμοί, δίχως παύση, γιὰ νὰ προλάβουν τὴ γάγγραινα. Οἱ πιὸ τυχεροὶ ἔχαναν κνήμες. Κανεὶς δὲν βόγγηξε, δὲν ἔκλαιγε τὴ μοῖρά του. Οἱ κοπέλες ἐκεῖ, στὸ καθῆκον. Δὲν κλονίσθηκαν οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀδιάκοπους συναγεμῶν καὶ τοὺς ἀνηλεεῖς βομβαρδισμούς. Συνέχιζαν μὲ γυναικεῖα εὐαισθησία καὶ εὐσυνειδησία νὰ συμπαραστέκονται στοὺς πληγωμένους πολεμιστές.

Πολλὲς ἀκολούθησαν μὲ θάρρος καὶ αὐταπάρνηση τὶς μετασταθμεύσεις τοῦ 1^{ου} στρατιωτικοῦ νοσοκομείου σὲ διάφορες πόλεις, ὅπως στὴν Κορυτσά, στὰ Γιάννενα, στὰ Βασιλικά καὶ ἄλλοι, μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Πολλὲς ἔπτεσαν ἡρωικά τὴν ὥρα τῶν βομβαρδισμῶν τῶν νοσοκομείων καὶ τῶν νοσοκομειακῶν πλοίων ποὺ με-

τέφεραν τραυματίες.

Υπάρχουν και μαρτυρίες τῶν αὐτοπτῶν ἀπὸ τὸ μέτωπο ποὺ εἶναι συγκλονιστικές, συγκινητικές, μεγαλειώδεις:

«Όταν ἡ 8^η Μεραρχία μας τῆς Ἡπείρου (Μέραρχος ὁ ὑποστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμῆτρος) διετάχθη νὰ προελάσει καὶ νὰ καταλάβει ὀρισμένες διαβάσεις, βγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους κι οἱ γυναῖκες. Ἐφεραν στὶς πλαγιὲς τῆς Πίνδου τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὶς ὀβίδες μὲ γαῖδουράκια ἢ ἀκόμα καὶ στὴν πλάτη τους, τὴν ὥρα τῆς μάχης. Ἀνέβαιναν στὰ δύσβατα μονοπάτια τῶν χιονισμένων βουνῶν, ἐκεῖ ὅπου τὰ αὐτοκίνητα δὲν μποροῦν καὶ τὰ ζῶα ἀρνοῦνται νὰ προχωρήσουν, ἀλύγιστες, βουβές, μὲ ἀδάμαστη θέληση καὶ ἥρωικὴ αὐτοθυσία. Συμπαραστάθηκαν οὐσιαστικὰ στοὺς μαχητὲς τῆς Πίνδου, σὰν νὰ ἦσαν εἰδικὰ στρατιωτικὰ τμήματα ὀρεινῶν μεταφορῶν. Καὶ ὅταν οἱ νικητὲς μας προχωροῦσαν καὶ ἔφθασαν στὸν ποταμὸ Βογιούσα, εἶδαν οἱ ἀτρόμητες αὐτὲς γυναῖκες πῶς τὸ ἀπότομο ρέμα ἐμπόδιζε τοὺς σκαπανεῖς στὴ δουλειά τους καὶ ἔκαναν αὐθόρμητα κάτι ποὺ ξανάκαναν ὕστερα στὸν ποταμὸ Καλαμᾶ καὶ στὸ Δρίνο: μπήκανε οἱ ἴδιες μέσα στὰ νερά, καὶ πιασμένες σφικτὰ ἀπὸ τοὺς ὤμους σχηματίσαν πρόσχωμα (τείχος), ποὺ ἀνάκοβε τὴν ὁρμὴ τοῦ ποταμοῦ καὶ εὐκόλυνε τοὺς γεφυροποιούς!» (ἀφήγηση Τάκη Παπαγιαννόπουλου).

«7 Νοεμβρίου 1940. Συνάντησα γυναῖκες ποὺ κουβαλοῦσαν πυρομαχικά. Μία ἦταν 88 ἐτῶν. Τὰ χιόνια, ὁ πάγος, τὸ τρομερὸ κρύο δὲν φαινόταν νὰ τὶς τρομάξει. Ὅλες γεμάτες χαρὰ ἤθελαν νὰ προσφέρουν στὸν στρατὸ ὅ,τι δὲν μπορούσαν τὰ μεταγωγικά αὐτοκίνητα καὶ τὰ μουλάρια. Μία ἄλλη γυναῖκα, διηγεῖται ὁ στρατιώτης, μοῦ εἶπε ὅτι κλείδωσε τὸ μικρὸ σὲ μιὰ καλύβα, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν στρατό. Τὸ βράδυ εἶδα μιὰ γριούλα νὰ κρατᾷ δύο μικρὰ καὶ ἡ μητέρα τους ζύμωνε ψωμὶ γιὰ

τὸν στρατὸ μὲ τὸ φῶς δύο κεριῶν ποὺ εἶχε μέσα σὲ ἓνα ποτήρι. Ἀλήθεια, γυναῖκες-θαῦμα!» (ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο πολέμου τοῦ Ἀργύρη Μπαλατσού).

Ὀκτώβριος τοῦ 1940. Ἦταν τότε ποὺ ἡ χώρα μας, ἂν καὶ γνώριζε ὅτι ὁ ἀντίπαλος ἦταν ἰσχυρότερος καὶ πῶς οἱ Μῆδοι θὰ διαβοῦνε, πολέμησε καὶ θαυματουργήσε. Συνήγειρε τὴν ἀνθρωπότητα. Νὰ τί προσέφερε ἡ Ἑλλάδα στὴν παγκόσμια τότε ἀπελπισία! Τὸ πρῶτο χαμόγελο τῆς Νίκης. Τότε ποὺ ὁ πατέρας τῆς Νίκης, ὁ Βρετανὸς πρωθυπουργὸς Τσώρτσιλ, εἶπε ἀπὸ τὸ BBC ἐκεῖνο τό: «... τώρα θὰ λέμε, Οἱ ἥρωες πολεμοῦν σὰν Ἑλληνες».

Ἦταν τότε ποὺ ἡ γυναῖκα τῆς Πίνδου ἔγινε θρῦλος, ἀφίσα, τραγούδι, πέρασε τὰ σύνορα, συγκίνησε τὸν κόσμο, ἔγινε πρότυπο ἡρωισμοῦ, κινηματογραφικὴ ταινία ποὺ προβαλλόταν χωρὶς διακοπὴ στὸ Πικαντίλυ τοῦ Λονδίνου, γιὰ νὰ ἐμψυχώνει τὸν πληθυσμὸ τῆς ἀγγλικῆς πρωτεύουσας ποὺ καθημερινὰ βομβαρδιζόταν ἀπὸ τοὺς ναζί.

Καὶ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις μετροῦν τοὺς δικούς τους νεκρούς ἀπὸ τοὺς ἰταλικούς βομβαρδισμούς. Ἀλλὰ οἱ Ἑλληνίδες ἔξακολουθοῦν, μαζὶ μὲ τὸν πόλεμο τῆς βελόνας, νὰ διαβάζουν ἐφημερίδες, νὰ πηγαίνουν θέατρο, νὰ ἀκοῦνε τραγούδια τῆς Βέμπο ποὺ γελοιοποιοῦν τὸν εἰσβολέα καὶ τὶς κάνουν νὰ αἰσιοδοξοῦν καὶ νὰ παλεύουν.

Ναί, ἡ παρουσία τῆς Ἑλληνίδας τοῦ '40 ἦταν εὐλογία Θεοῦ. Ἡ Ἑλληνίδα τοῦ '40 ἔδρασε οἰκειοθελῶς, ἀποφασιστικὰ καὶ χωρὶς ὑστεροβουλία, γιὰ τὴν ἔπρεπε, χωρὶς τιμητικὲς ἀμοιβές, βαθμούς καὶ τίτλους, χωρὶς παράσημα καὶ μεγαλόσταυρους, χωρὶς τελετὲς καὶ παράτες, χωρὶς συντάξεις. Γιατὶ εἶναι Σύμβολο, Ἰδέα. Καὶ οἱ Ἰδέες δὲν ἀνήκουν στὰ «γίγνα»· ἀνήκουν στὴν Ἱστορία.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΣΜΑΝΗΣ
Ἀντιναύαρχος ΠΝ ἐ.ἀ.

ΡΩΜΑΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Ρωμανολογία είναι η επιστήμη που ερευνά τις ρωμαϊκές επιβιώσεις, δηλαδή ό,τι έχει απομείνει ως τις ημέρες μας από το πέρασμα των Ρωμαίων σχετικό με τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις, το δίκαιο, τις ποικίλες δραστηριότητες και προς πάντων τη γλώσσά τους, είτε στο σύνολο είτε σε ειδικούς κλάδους, όπως ανθρωπωνυμία, τοπωνυμία, ορολογία επιστημονική ή όρους της καθημερινής ζωής. Ό δε επιστήμων που έχει ως σκοπό την έρευνα αυτή

λεται να διακρίνεται για την έλληνομάθειά του και προς πάντων για την καλή γνωριμία του με τον Έλληνισμό της Διασποράς, από τον όποιο οί Ρωμαίοι και οί άλλοι λαοί έχουν δανεισθεί πολιτιστικά και γλωσσικά στοιχεία.

Όλος ο χώρος που είχε περιέλθει στην κυριαρχία των Ρωμαίων, από την Πορτογαλία ως την Αρμενία και από τα Καρπάθια ως την Αλεξάνδρεια και την Κυρναϊκή, ονομάσθηκε *Romania*, ό δε υπήκοος του απέραντου αυτού ρωμαϊκού κράτους *Ro-*

*Αντίθετα προς όλους τους άλλους λαούς που χρημάτισαν υπήκοοι του ρωμαϊκού κράτους, αναλλοίωτα διέσωσαν τα δύο έθνηκα *Romania* και *Romanus* οί Έλληνες τόσον του ήπειρωτικού όσον και του νησιωτικού και μικρασιατικού χώρου. Στο Χρονικό του Γαλαξιδίου, που εκδόθηκε από τον Κων. Σάθα, υπάρχει ή ακόλουθη καταπληκτική πληροφορία: «Ούλη ή Ελλάδα, που την έλέγασι Ρουμανία».*

λέγεται *Ρωμανιστής*.

Κατά τον διάσημο Βέλγο πανεπιστημιακό καθηγητή Henry Gregoire, άξιος Ρωμανιστής είναι εκείνος που άσκει το έργο του όχι μόνο με βάση τη γνώση των σημερινών ρωμανικών γλωσσών που προήλθαν από τη λατινική, αλλά και με την έλληνική όλων των περιόδων (άρχαία, βυζαντινή και νεώτερη), διότι ό ρωμαϊκός πολιτισμός και ή λατινική γλώσσα δημιουργήθηκαν ύστερα από βαθιά και ισχυρή έλληνική επίδραση. Συνεπώς, ένας άξιος Ρωμανιστής επιβάλ-

manus. Ένψ όμως και τα έδάφη, π.χ., του Βελγίου και της Γαλλίας άρχικά είχαν λάβει το όνομα *Romania*, οί δε κάτοικοί τους λέγονταν *Romani*, ούτε το πρώτο ούτε το δεύτερο επέζησαν.

Την έρμηνεία της εκλείψεως αυτών δίνει ό Γάλλος ρωμανιστής Gaston Paris. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι, μετά την κάθοδο και διείδυση των γερμανικών φυλών στο δυτικό ρωμαϊκό κράτος, οί έθνηκοι όροι *Romania* και *Romanus* άχρηστεύθηκαν ή άλλαξαν ριζικά την άρχική σημασία τους.

Ιδιαίτερα ἡ ἔννοια τῆς λέξεως *Romanus* ταυτίσθηκε μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς λέξεως *δοῦλος*. Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀφυπνίσθηκαν καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐθνικὴ συνείδησίν τους, δὲν ἀναζήτησαν ὡς ἐθνικὸ ὄνομά τους τὸ παλαιὸ *Romanus*, ποὺ γιὰ αἰῶνες σήμαινε *δοῦλος*, καὶ δημιούργησαν νέα, χωρὶς ὑποτιμητικὴ σημασία.

Ὁ ὅρος *Romanus* εἶχε καταντήσει κακὸς καὶ ὑποτιμητικὸς καὶ στοὺς ἐκρωμαϊσμένους κατοίκους τῶν παραδουναβίων περιοχῶν, στοὺς Γετοδάκες, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ διατήρησαν τὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἀπέβαλαν τὸ ἐθνικὸ *Romanus*, διότι κατὰ τὴ μακράωνη σκλαβιά τους σὲ ποικιλώνυμους μεταναστευτικούς ἢ βαρβάρους λαοὺς, Γότθους, Οὐννους, Ἀβάρους, Σλάβους, Βουλγάρους κ.ἄ., αὐτὸ ἔχασε τὴν ἐθνικὴ σημασία καὶ σήμαινε πιά τὸν *δοῦλο*, τὸν ὑποτακτικὸ καὶ ὑποχρεωμένο νὰ δουλεύει γιὰ τὴ συντήρηση τῶν δυναστῶν. Τὴν ἀνάλυση αὕτη προσφέρει στὸ ἐμπεριστατωμένο σύγγραμμά του ὁ Ρουμᾶνος ἱστορικός C. Giurescu. Τὸ δὲ περιέργο εἶναι ὅτι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ *Δακία* μὲ τὸ γνωστὸ μας *Ρουμανία* ὀφείλεται στὸν Ἑλληνα Δανιὴλ Φιλιππίδη, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὸ 1816 στὴ Λειψία τὸ βιβλίον του *Ἱστορία τῆς Ρουμανίας*. Τοῦτο παρεδέχθη ὁ Ρουμᾶνος ἱστορικός Eugen Stancu μὲ εἰδικὴ μελέτη ποὺ ἔγραψε μόλις τὸ 1969 καὶ δημοσιεύθηκε στὸν 10^ο τόμον τοῦ περιοδικοῦ *Balkan Studies* τοῦ I.M.X.A. (Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου).

Ἀντίθετα πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ποὺ χρημάτισαν ὑπῆκοοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀναλλοίωτα διέσωσαν τὰ δύο ἐθνικὰ *Romania* καὶ *Romanus* οἱ Ἑλληνες τόσο τοῦ ἡπειρωτικοῦ ὅσον καὶ τοῦ νησιωτικοῦ καὶ μικρασιατικοῦ χώρου. Στὸ *Χρονικὸ τοῦ Γαλαξιδίου*, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Κων. Σάθα, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη καταπληκτικὴ πληροφορία: «*Οὕλη ἡ Ἑλλάδα, ποὺ τὴν ἐλέγασιν Ρουμανία*». Αὐτὸν τὸν ὅρον βρῆκαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ καὶ οἱ

Τούρκοι, ὥστε νὰ δώσουν τὸ σημερινὸ ὄνομα *Ρούμελη*, ὅπως στὴ βόρεια Θράκη, τὴ *Ρωμυλία*. Τὸ ὄνομα τοῦτο, μάλιστα στὴν πιὸ παλιὰ φωνητικὴ μορφή του, ἔχουμε γιὰ τὸ Ἀρχιπέλαγος τοῦ Αἰγαίου κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφόρων καὶ γιὰ τὴν Ἥπειρον, ἀκόμα δὲ καὶ γιὰ τὸν ἀπομακρυσμένο καὶ ἑλληνικώτατον Πόντον!

Στὸν ἑλληνικὸν χώρον διασώθηκαν καὶ ὁ γνήσιος λατινικὸς τύπος *Romanus*, τὸν ὁποῖο μνημονεύει ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος μιλώντας γιὰ τὸ ἑλληνορωμαϊκὸ στοιχεῖο τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ ὁ ἑλληνοποιημένος *Ρωμαῖος*. Ὁ μὲν πρῶτος φωνητικὰ γίνεται *Armân*, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ προθετικὸ α- –φανόμενο ἀρχαῖο ἑλληνικό– καὶ τὸ *Romanus* > *Aromanus* > *Aromânus*, ὁ δὲ δεύτερος καταλήγει στὴν πασίγνωστη μορφή *ρωμιός*, ποὺ φανερῶνει τὸν Ἑλληνα, καὶ συντελεῖ στὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐθνικοῦ *ρωμοσύνη*, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸν ὅρον Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶναι πολὺ πιὸ πρόσφατος.

Ἡ σημασιολογικὴ διαφορὰ ποὺ ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν δύο ὀρων (*Romanus*-*Aromânus*-*Aromân* καὶ *Ρωμαῖος*-*Ρωμιός*) συνίσταται στὸ ὅτι μὲ τὸν μὲν πρῶτον ἐννοεῖται ὁ δίγλωσσος, ποὺ χρησιμοποιοῖ καὶ τὴ λατινικὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, μὲ τὸν δὲ δεύτερον ὁ ἀποκλειστικὰ ἑλληνοφώνος.

Ἐξαιρετικὰ δὲ ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ βλαχόφωνοι-λατινόφωνοι αὐτοαποκαλοῦνται ὑπερήφανα *Armâni* καὶ οἱ ἑλληνογλωσσοὶ συνεχίζουν ἀκόμα νὰ σεμνύνονται ὡς *Ρωμιοί*, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ ἄλλοτε ρωμαϊκοῦ κράτους, καὶ αὐτῆς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, οὔτε ἀνάμνησιν διατηροῦν, μὲ μικρὴ ἐξάιρεση τοὺς *Romance* τῆς Ἑλβετίας.

Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ὑπερηφάνειας τὴν ὁποία αἰσθάνονται οἱ *Armâni* καὶ οἱ *Ρωμιοί*, διατηρώντας τὸ ρωμαϊκὸ ἐθνικὸ ὄνομα, ὑπάρχουν κυρίως δύο λόγοι. Πρῶτον, μὲ τὴν ἑναρξιν τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανι-

σμοῦ τὸ ἐθνικὸν Ἑλλήν ταυτίσθηκε μὲ τὸ εἰδωλολάτρης, παγανός, βρώμικος, ἂν θυμηθοῦμε ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι ὀνομάζουν τὰ κόπρانا *pāgānāte*, παγανισμό! Ἡ προσήλωση δηλαδὴ στὴ νέα θρησκεία τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ παράγοντα ἀποβολῆς τοῦ παλαιοῦ ἐθνικοῦ ὀνοματός Ἑλλήν. Δεύτερος λόγος, ἐξ ἴσου σοβαρός, εἶναι ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ νέα πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατάστασις ποὺ προέκυψε μὲ τὴν ἐπέκτασις τῶν Ρωμαίων στὶς ἑλληνικὲς χώρες.

Ἡ Ρώμη, πρὶν καὶ διαμορφωθεῖ σὲ κρά-

μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων λαῶν, τὸ ὁποῖο ἢ ρωμαϊκὴ διπλωματία θὰ ἀξιοποιήσει ἀριστοτεχνικά, γιὰ νὰ κυριαρχήσει ἡ Ρώμη, ὄχι μόνο στὸν καθαυτὸ ἑλληνικὸν χώρον, ἀλλὰ καὶ στὸ ἀρχιπέλαγος τοῦ Αἰγαίου καὶ στὰ ἑλληνιστικὰ ἐδάφη.

Ὅταν δὲ ἐδραίωσε τὴν κυριαρχία της στὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἡ Ρώμη ἀπνύθυνε στοὺς Ἑλληνες ὅλων τῶν τάξεων ἑκκλήσι γιὰ τὴν ἐκπροσώπησίν τους σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς, ἐπαγγελματικῆς, δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ἔτσι, διοίκησις καὶ στρατὸς ἐπανδρώνονται

Ἐξαιρετικὰ δὲ ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ βλαχόφωνοι-λατινόφωνοι αὐτοαποκαλοῦνται ὑπερήφανα Armāni καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι συνεχίζουν ἀκόμα νὰ σεμνύνονται ὡς Ρωμιοί, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ ἄλλοτε ρωμαϊκοῦ κράτους, καὶ αὐτῆς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, οὔτε ἀνάμνησις διατηροῦν, μὲ μικρὴ ἐξαίρεσις τοὺς Romance τῆς Ἑλβετίας.

τος ἀξιόλογο, δέχθηκε ἄμεση ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κύμης καὶ τῶν ἀποικίων της, καὶ ἔμμεσις μὲ τὴν παρέμβασιν τῶν Ἑτρούσκων, ποὺ μετέδωσαν τὰ ἑλληνικὰ πολιτιστικὰ δάνεια καὶ στὴ Ρώμη. Ὅταν δὲ ἡ Ρώμη ἐπεκτάθηκε πρὸς τὸν νότον τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἐνσωμάτωσε τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι καὶ τὴ Σικελία, ἀφομοίωσε τὸν ὑψηλότερον πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς, οἱ δὲ Ἑλληνες, πολυαριθμότεροι πιά ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ρωμαίους, ὡς Ρωμαῖοι πιά πολῖτες, ὑπῆρξαν οἱ σημαντικώτεροι φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς. Γι' αὐτὸ πιθανώτατα ἡ Ρώμη, πρὶν ἀκόμα προσαρτίσει τὰ εὐφορα ἐδάφη τῆς βόρειας ἰταλικῆς χερσονήσου, ἀπλώνεται πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησο, ἀφοῦ προετοίμασε μὲ τὴ λογοτεχνία, τὸ θέατρο καὶ τὶς ἄλλες τέχνες ἓνα κλίμα συγγένειας καὶ δεσμῶν

ἀπὸ ἐντόπιους Ἑλληνες ὅλων τῶν περιοχῶν, Αἰτωλοὺς, Ἀκαρνᾶνες, Θεσσαλοὺς, Ἡπειρώτες, Μακεδόνες. Ἀκόμα δὲ καὶ Πελοποννησίους, νησιώτες τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κρήτης. Ὅσο μάλιστα ἡ Ρώμη ἀπλώνει τὴν κυριαρχία της στὰ βορειότερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἰς τὸν Δούναβη καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἰδρύσει νέες πόλεις στὶς πρὸ ἐπίκαιρες θέσεις ἀπὸ ἄποψη ἀσφαλείας ἢ ἐμπορικῆς ἐκμεταλλεύσεως, πάλι τοὺς προηγουμένους Ἑλληνες χρησιμοποιοῖ.

Ἀλλὰ ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου καὶ τῆς Διασποράς, ποὺ ζῇ καὶ δρᾷ στὰ πλαίσια τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, δέχεται μὲν τὸν ἐπίζηλο τίτλον τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει ἰσονομία καὶ προνόμια οἰκονομικά, ἀλλὰ ἀναγκάζεται συνάμα νὰ χρησιμοποιοῖ, παράλληλα

μὲ τὴν ἑλληνική, καὶ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ὁποία σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἀποβαίνει καὶ ἡ μοναδική γλῶσσά του.

Πρέπει βέβαια νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι ἡ Ρώμη δὲν ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ γενναιοδωρία ἢ φιλελληνικά συναισθήματα, τὰ ὁποία δὲν ἀποκλείονται ἐντελῶς. Στὴν πραγματικότητα, ἡ Ρώμη ἀπευθύνθηκε στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ λειψανδρία. Δὲν ἐπαρκοῦσαν οἱ ἀκραίφνεις Ρωμαῖοι, γιὰ νὰ καλύψουν τὸν τεράστιο χῶρο ποὺ ἀνοίξε μὲ τὶς κτήσεις στὴν Ἑλληνική Ἀνατολή. Γνωρίζουμε ὅτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ ψηφίσθηκε νόμος ποὺ ἀπαγόρευε στοὺς Ρωμαίους νὰ ἀποδημοῦν γιὰ ὁποιαδήποτε αἰτία ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Ἐπίσης, ἡ Ρώμη στράφηκε ἰδιαίτερα πρὸς τοὺς Ἕλληνες, διότι αὐτοὶ ἦταν πανέτοιμοι καὶ κατάλληλοι γιὰ κάθε δραστηριότητα. Ταυτόχρονα, ἡ προσφορά τῆς Ρώμης ἐξυπηρετοῦσε καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐμπειρότεροι καὶ τολμηρότεροι, ἀντὶ νὰ περιορισθοῦν στὴν κυρίως Ἑλλάδα, προωθήθηκαν στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὅπου τόνωσαν τὸ παλιότερο ἑλληνικὸ στοιχεῖο καὶ δημιουργήσαν ἕνα νέο, ρωμαϊκὸ ἢ ρωμαιοβυζαντινὸ, τὸ λατινόγλωσσο, ἢ, ὅπως ἐγίνε ἀργότερα γνωστὸ, τὸ βλαχόφωνο, τὸ ὁποῖο χάρισε στὸ Βυζάντιο λαμπροὺς στρατιωτικοὺς ἡγέτες καὶ πνευματικὸς ἀνθρώπους, καὶ στὸν νεώτερο ἑλληνισμὸ μεγάλους εὐεργέτες.

Μολονότι ἡ ἀδέκαστη διεθνὴς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἡ Ρωμολογία, τεκμηριώνει ἀπόψεις ὑπὲρ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων, στὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ὅτου ἐγίνε κράτος, ἡ Ρωμολογία παραμένει ἄγνωστη, κι ἂς λέγονται οἱ Ἕλληνες *Ρωμοί*, ὁ Ἑλληνισμὸς *Ρωμοσύνη*, ἡ δὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ τὴ λατινικὴ στὸ Βυζάντιο μόλις τὸν 7^ο μ.Χ. αἰῶνα!

Ἡ ἄγνοια τοῦ προβλήματος, ἡ ἔλλειψη ἐπιστημονικοῦ προγραμματισμοῦ καὶ ἡ ἀπαράδεκτη ἀτολμία γιὰ τὴν ἀναίρεση «δογμάτων» ποὺ ἀφοροῦν στὸν δυναμισμό

τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας ἄφησαν τὴν ἑλληνικὴ διπλωματία ἀμήχανη κατὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου μὲ ὑπογραφὴ τοῦ ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἀμφισβητήθηκε ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταλείφθηκαν στὶς ἐπιρροὲς τῶν ξένων, ἐνῶ εἶναι ἀκραιφνέστατοι Ἕλληνες καὶ ὑπῆρξαν στὸ διάβα τῶν αἰῶνων στυλοβάτες καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄς δοῦμε, συνοπτικά, ποῦ στήριξαν οἱ ξένοι τὴν ἐπιχειρηματολογία τους γιὰ τὴ μὴ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων: α) στὸ κοινὸ ὄνομα *Βλάχος*, ποῦ συναντᾶμε πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβη, στὴ χερσόνησο τῆς Ἰστροφίας καὶ στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, β) στὴ μαρτυρία τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων Κεκαυμένου καὶ Χαλκοκονδύλη, γ) στὶς γλωσσικὲς ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Βλάχων τῆς Ρουμανίας.

Σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα, ποῦ θεώρησε ὡς ἰσχυρὸ καὶ ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, διατυπώθηκε ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι, ἂν οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν διαμερισμάτων εἶναι Ἕλληνες, δὲν νοεῖται ἡ ἐπέκταση τοῦ ὀνόματος *Βλάχος* καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβη.

Πολὺ ἀργὰ ἐπιχείρησε νὰ δώσει ἀπάντησιν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Κεραμόπουλος, ἐτυμολογώντας τὸ ἐθνικὸ *Βλάχος* ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴ-σημιτικὴ λέξη *Φελλάχος*, ποῦ κατ' ἀρχὰς μὲ τοὺς Μακεδόνες καὶ ὕστερα μὲ τοὺς Ρωμαίους διαδόθηκε ἀπὸ τὴν Οὐαλλία, Βέλγιο, Γαλλία ὡς τὴ Δακία καὶ τὴ Βαλκανικὴ. Ἐπιστημονικὰ ἡ γνώμη τοῦ Κεραμόπουλου εἶναι ἄσπονη. Ἡ τροπὴ τοῦ *Φελλάχος* σὲ *Βλάχος* δὲν προσκρούει σὲ κανέναν νόμο τῆς Γλωσσολογίας. Ἀλλὰ δὲν ἐπικυρώνεται ἱστορικά. Πουθενὰ δὲν σφῆζεται μνεῖα Βλάχων.

Σήμερα, σχεδὸν ὁμόθυμα, ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη, ἡ Ρωμολογία, δέχεται ὅτι ἡ λέξη *Βλάχος* παράγεται ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν ἐκρωμαϊσμένων Γαλατῶν *Volcae*, τοὺς

ὁποίους πρώτους συνάντησαν οἱ Γερμανοὶ καὶ ταῦτισαν τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς μὲ τὴ σημασία τοῦ λατινὸ γλώσσου. Ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς παρέλαβαν τὴ λέξη παρεφθαρμένη γλωσσικὰ οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὸ ἴδιο ὄνομα στοὺς ἐκρωμαϊσμένους τῆς Δακίας, τῆς σημερινῆς Ρουμανίας, καί, ὅσο κατέβαιναν νοτιώτερα, σὲ ὅλους τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Βαλκανικῆς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ὡς γλῶσσα τὴ λατινική. Ἦδη στὸ ἀρχαιότερο μνημεῖο τῆς σλαβικῆς, τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, στὸν *Βίο τοῦ Μεθοδίου*, οἱ Ἰταλοὶ, ἐπεὶδὴ ἀκριβῶς ὁμιλοῦν λατινικά, ἀποκαλοῦνται *Βλάχοι*, ἡ δὲ Ἰταλία *Βλαχία*. Ἀπὸ τὴ σλαβική, ἡ λέξη εἰσῆλθε στὴν ἑλληνική τῶν Βυζαντινῶν. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὁ πρῶτος ποὺ ἀναφέρει τὴν ἔρμηνεία αὐτὴ εἶναι ὁ Λαρισταῖος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας.

Μεγαλύτερη βαρύτητα ἀπέδωσαν οἱ Ρουμᾶνοι στὴν ἱστορικὴ θεμελίωση τῆς ἐπιχειρηματολογίας, προσκομίζοντας περικοπὲς ἀπὸ τὸν Κεκαυμένο καὶ τὸν Χαλκοκονδύλη.

Ὁ Κεκαυμένος κάνει λόγο γιὰ κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὴν παραδουνάβια Δακία στὴ Μακεδονία, Ἡπειρο, Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Δεκεβάλου καὶ Τραϊανοῦ. Ἄν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη παρακολουθοῦσε ἔστω καὶ τὰ σχόλια τῶν ξένων στὰ ἐπίμαχα χωρία τῶν χρονογράφων, θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἀπαραίτητη ἐπιχειρηματολογία γιὰ θεμελίωση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων. Διότι σχετικὰ μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Κεκαυμένου ἦδη τὸ 1882 ὁ Τσεχοσλοβάκος Tomaschek διαπιστώνει ὅτι ὁ Κεκαυμένος εἶχε πλανηθεῖ γεωγραφικά. Ἡ τόσο πρῶμη καὶ ὀξυδερκὴς παρατήρηση τοῦ Tomaschek εἶναι γενικὰ δεκτὴ. Τὸ 1929 ὁ Ρουμᾶνος A. Secardoreanu ἀποκλείει κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὴν περιοχὴ ποὺ ὀρίζει ὁ Κεκαυμένος. Τὸ 1945 ὁ Οὐγγρος M. Gyoni σὲ ἐμπεριστατωμένη εἰδικὴ μονογραφία ἀποδεικνύει ὅτι ὅσα γράφει ὁ Κεκαυμένος γιὰ Βλάχους καὶ Δάκες εἶναι δάνεια ἅμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δίωνος Κασσίου. Θεωρεῖ δὲ

ὡς ἀκατανόητη τὴν κάθοδο Δακῶν, ἀφοῦ κατὰ τὸν ἴδιο τὸν Κεκαυμένο οἱ Ρωμαῖοι νίκησαν τοὺς Δάκες, καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ ἔδιωξαν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβειος, καὶ ὄχι νὰ ἐπέτρεψαν τὴν κάθοδο στὴν Ἑλλάδα. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ τονισθεῖ ὅτι, ἀφοῦ τὰ γεγονότα συμβαίνουν ἐπὶ Τραϊανοῦ, κι ἂν ἀκόμα οἱ Δάκες, νικημένοι, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν καὶ νὰ διασκορπισθοῦν στὴ Μακεδονία, Ἡπειρο, Ἑλλάδα, δὲν ἐξηγεῖται ἡ λατινοφωνία τῶν Βλάχων τῶν περιοχῶν αὐτῶν, δοθέντος ὅτι οἱ Δάκες μιλοῦν τὴ λατινικὴ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Τραϊανό. Ἄρα οἱ πληροφορίες τοῦ Κεκαυμένου, γιὰ τὶς ὁποῖες τόσα ἔχουν γραφεῖ, χάνουν τὴ βαρύτητά τους.

Ὡς φήμη μνημονεύει ἐγκατάσταση Δακῶν στὴν Πίνδο καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἀμφισβητεῖ τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὴν ἀκρίβειά της. Μὲ ἀξιόλογη ἱστορικὴ συνείδηση γράφει τὰ ἀκόλουθα: «*Οὔτε ἄλλου ἀκίκοα τούτου διασπαινόντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ὥκισθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἔλθον τὸ γένος τούτου ἀνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἄξιον εἰς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον*».

Ὡστόσο, ἡ σύγχυση καὶ ἡ συσκότιση τῆς ἀλήθειας συνεχίζονται. Τὸ 1974, σὲ ἐπιστημονικὴ ἔκδοση, τὰ γεμᾶτα σαφήνεια λόγια τοῦ Χαλκοκονδύλη διαστρεβλώνονται ὡς ἑξῆς: «*Ἀπὸ Δακίας, ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θεταλίαν ἐνοικῆσαν ἔθνος Βλάχοι*»! Μάλιστα, καταχωρίζονται στὴν ἑλληνικὴ γιὰ μεγαλύτερη πιστότητα! Ὅταν δὲ ὁ ἀναγνώστης διαβάξει τὸ γαλλικὸ κείμενο καὶ συνάμα ἔχει, ὅπως νομίζει, καὶ τὰ αὐθεντικὰ λόγια τοῦ Χαλκοκονδύλη, παρασύρεται εὐκολώτερα...

Δὲν ἀρκέστηκαν ὅμως μόνο στὴν ἀλλοίωση τῶν κειμένων γιὰ τὴ συναγωγὴ προπαγανδιστικῶν συμπερασμάτων. Ἰδιαίτερα ἡ ποιμενικὴ ζωὴ, μὲ τὴν τόσο σταθερὴ ὀργάνωση τῆς διαμονῆς κατὰ τὸ καλοκαίρι στὰ ὄρεινά, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα στὰ πεδινά, χρησιμοποιήθηκε ὡς ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο

ξενικής καταγωγής των Βλάχων, διότι διήθεν οί Έλληνες δὲν ζούσαν ανάλογη ζωή, οὔτε κατοικοῦσαν στὴν ἐνδοχώρα τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου. Στὸν ἰσχυρισμὸ αὐτὸν ἀποστομωτικὴ ἀπάντησις ἔδωσε ὁ Μ. Gyoni, παρουσιάζοντας παραδείγματα πανομοιότυπα μὲ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Πλούταρχο, τὸν Ἀρριανό. Κατόπιν δέ, ὁ καθηγητὴς Φ. Πέτσας σημειώνει: «*Ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους (ὁ καθηγητὴς Hammond μᾶς τὸ ἐδίδαξε μετὰ τὸν καθηγητὴ Wace) οἱ Ἕλληνες περνοῦσαν: τὸ καλοκαίρι στὰ βουνὰ καὶ τὸν χειμῶνα στοὺς κάμπους*».

Στὴν προσπάθεια ἀποκλεισμοῦ κάθε

Στὴν πραγματικότητα, δὲν πρόκειται γιὰ ὁμογλωσσία. Ἔχομε δύο γλώσσες ἀδελφές, θυγατέρες τῆς δημώδους ἀνατολικῆς λατινικῆς. Μὲ βάση δὲ τὸν χρόνο ἐπιβολῆς τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας στὴν ἐλληνικὴ χερσόνησο καὶ στὴ Δακία, τὸ μὲν ἰδίωμα τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἡ Κουτσοβλαχική, ἡ Ἀρωμανική, εἶναι ἀρχαιότερη, ἡ δὲ ρουμανικὴ νεώτερη κατὰ τρεῖς τοῦλάχιστον αἰῶνες. Αὐτονόητο ὅτι ἔχουν διαφορετικὸ ὑπόστρωμα, ἡ μὲν ἀρωμανικὴ ἐλληνικὴ, ἡ δὲ ρουμανικὴ γετοδακικό-θρακικό, ὅπως ἡ δαλματικὴ ἰλλυρικὴ. Παρὰ δὲ τὸ διαφορετικὸ ὑπόστρωμα, παρουσιάζουν ἡ ἀρωμανικὴ καὶ ἡ ρουμανικὴ σημαντικὲς

Μολονότι ἡ ἀδέκαστη διεθνὴς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἡ Ρωμανολογία, τεκμηριώνει ἀπόψεις ὑπὲρ τῆς ἐλληνικότητος τῶν Βλάχων, στὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ὅτου ἔγινε κράτος, ἡ Ρωμανολογία παραμένει ἄγνωστη, κι ἃς λέγονται οἱ Ἕλληνες Ρωμιοί, ὁ Ἑλληνισμὸς Ρωμιοσύνη, ἡ δὲ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ τὴ λατινικὴ στὸ Βυζάντιο μόλις τὸν 7ο μ.Χ. αἰῶνα!

ἐνδεχομένου συγγενείας Ἑλλήνων καὶ Βλάχων ἐπινοήθηκε καὶ ἡ ἀλανικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι οἱ Ἄλανοι χαρακτηρίζονται γιὰ τὴ νομαδικὴ ζωὴ καὶ εἰσῆλθαν στὸν χώρο τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ δὲν καθορίζονται οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος ἐκρωμαϊσμοῦ τῶν Ἀλάνων. Ὅταν δὲ ἐμφανίζονται οἱ Ἄλανοί, ἡ λατινικὴ χάνει ἔδαφος. Ἐξ ἄλλου, οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι ἀπόλυτα νομάδες. Ἡ ποιμενικὴ ζωὴ τοὺς διαφέρει τῆς νομαδικῆς τῶν μεταναστευτικῶν λαῶν. Τὸ δὲ μεγαλύτερο μέρος τῶν Βλάχων διακρίνεται κυρίως γιὰ τὶς λαμπρὲς ἐπιδόσεις στὸ ἐμπόριο, στὶς τέχνες, στὰ γράμματα, στὶς ἐπιστῆμες, καὶ ὀρθὰ συγκρίνονται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ρουμάνους μὲ τοὺς Ἕλληνες, διαχωρίζοντάς τοὺς ἀπὸ τοὺς ὁμογλώσσους τῶν παραδουναβίων περιοχῶν.

ὁμοιότητες, ἰδίως στὸ λεξιλόγιο λατινικῆς προελεύσεως. Ἀλλὰ οἱ Ρουμᾶνοι δὲν περιορίζονται στὴν ἐπισήμανση τῶν ἀληθινῶν ὁμοιοτήτων. Μὲ ἔμφαση προβάλλουν καὶ ἐπίπλαστες. Παραδείγματος χάριν:

1) Ἰσχυρίσθηκαν ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι Ἕλληνες, διότι στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τοὺς ἔχουν διήθεν λέξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἰλλυρικὸ ἢ θρακικὸ ὑπόστρωμα, κοινὲς μὲ τὴν ἀλβανικὴ καὶ τὴ ρουμανικὴ. Οἱ λέξεις αὐτές, ποὺ ἀρχικὰ ὑπολογίσθηκαν περισσότερες ἀπὸ 200, ἤδη κατὰ τὸν Ρουμᾶνο Ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ Γλωσσολογίας ΑΙ. Rosetti εἶναι μόλις 81. Ρουμᾶνος ἐπίσης Γλωσσολόγος, καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ συντάκτης ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς ρουμανικῆς, ὁ Α. Cioranescu, τὶς περιορίσε σὲ 21. Τελευταία,

ό Τσεχοσλοβάκος V. Polak ανάγει αυτές στον έλληνο-μεσογειακό χώρο, όποτε τó επιχείρημα τών Ρουμάνων όχι μόνο χάνει την αποδευκτική του αξία, αλλά και στρέφεται έναντίον τους, διότι οί επίμαχες λέξεις σφύζονται και στην έλληνική.

2) Οί Ρουμάνοι προσπάθησαν νά αποδείξουν ότι οί Βλάχοι τής Ελλάδος κατέβηκαν από τή Δακία, άφου στο γλωσσικό ιδίωμά τους έχουν παλαιοσλαβικές λέξεις κοινές με τή ρουμανική. Στόν Ρουμάνο Άκαδημαϊκό Th. Capidan, πού διατύπωσε τή θεωρία αυτή, απάντησε ό Τσεχοσλοβάκος Krepinsky. Από τις 444 λέξεις τού Capidan, μόνο 140 κατά τόν Krepinsky επιτρέπεται νά αναχθούν σέ κοινό σλαβικό υπόστρωμα. Αλλά και αυτές κατά τόν Rosetti είναι δυνατόν νά μεταδόθηκαν ταυτόχρονα τόσο άνω όσο και κάτω τού Δουνάβεως κατά τήν εξάπλωση τών Σλάβων. Τούτο ένισχύεται και από τó γεγονός ότι ισάριθμες, άν μη περισσότερες παλαιοσλαβικές λέξεις έπέζησαν και στην έλληνική, όπως γρεντιά, καστραβέτσι, ντιστρέλα, κοσιά, άστρέχα, βιβριρίτσα, μόλιτσα κλπ. Κατά τή λογική τών Ρουμάνων, θα έπρεπε και οί όμιλούντες μόνο έλληνικά, άφου χρησιμοποιούν παλαιοσλαβικές λέξεις, νά κατέβηκαν από τή Δακία. Έξ άλλου, ό έλάχιστος αριθμός σλαβικών λέξεων τού γλωσσικού ιδιώματος τών Βλάχων έρχεται σέ πλήρη αντίθεση με τήν τεράστια σλαβική επίδραση στη ρουμανική. Συνεπώς, και ή νέα απόπειρα τών Ρουμάνων γιά στοιχειοθέτηση επιχειρήματος με τά κοινά σλαβικά δάνεια αποβαίνει μάταιη.

Πάντως, σέ απάντηση επιβάλλεται νά προστεθεί από τή δική μας πλευρά ένα πόρισμα από ανάλογη έρευνα στα λατινικά στοιχεία. Έχει διαπιστωθεί ότι στο γλωσσικό ιδίωμα τών Βλάχων τής Ελλάδος σφύζονται λατινικές λέξεις πού έχουν μεγάλη σημασία, διότι άφορούν στην ποιμενική και άγροτική ζωή. Άν, λοιπόν, οί Βλάχοι τής Ελλάδος κατέβηκαν από τόν βορρά, μάλιστα ως ποιμένες, όπως διατείνονται οί

Ρουμάνοι, θα έπρεπε οί λατινικές αυτές λέξεις νά υπάρχουν και στη ρουμανική, π.χ. *amindare* (γέννα), *arniu* (χαιμαδιό), *aruga* (είσοδος στο μαντρί), *aruminiu* (μυρικήζω), *matricare* (θήλασμα νεογέννητου), *căseare* (τυροκομείο), *fulină* (δεράτι), *teala* (κρέμα γάλατος, πέτσα), *sumă* (μακρύ μαλλί), *buclă* (δοχείο γιά κρασιά, ή μπούκλα), *utre* (δοχείο γιά λάδι ή κρασί) κ.ά.

Ένδιαφέρουσα είναι και ή άγροτική όρολογία λατινικής προελεύσεως πού σφύζεται στο γλωσσικό Ιδίωμα τών Βλάχων τής Ελλάδος και άπουσιάζει από τή ρουμανική. Π.χ., οί Βλάχοι τόν τρύγο όνομάζουν *ayizmare*, με λέξη λατινική (*vindemio*), οί δέ Ρουμάνοι *culegere de struguri*, με περιφραση, στην όποία ή μία λέξη προέρχεται από τή λατινική, ή δέ άλλη είναι άγνώστου έτύμου. Τό σταφύλι οί μόν Βλάχοι όνομάζουν *auuă*, λέξη λατινική (*ova*), οί δέ Ρουμάνοι *strugure*. Τό ξύδι οί μόν Βλάχοι *pusca*, λέξη λατινική (*posca*), οί δέ Ρουμάνοι *otet*, σλαβική. Τό ρεβύθι οί μόν *teatire*, λέξη λατινική (*cicer-erem*), οί δέ *năutu*, σλαβική. Τό άλέτρι, τó άροτρο, οί μόν *vomira* και *aratu*, λατινικές (*vomer-erem*), οί δέ *plug*, σλαβική.

Έκείνο πού με κάθε επιμέλεια επιδίωξαν νά αποκρύψουν από τή διεθνή επιστημονική γνώμη οί Ρουμάνοι είναι τó ένδεχόμενο στενών σχέσεων μεταξύ τού γλωσσικού ιδιώματος τών Βλάχων τής Ελλάδος και τής έλληνικής. Σέ αυτό βοήθησε και ή άπουσία Έλλήνων ειδικών Ρωμανιστών. Ό,τι όμως δέν έκανε τó ελεύθερο έλληνικό κράτος αποτόλμησαν οί ιδιώτες. Προεξάρχουσα μορφή άποτελεί ό Γιάννης Ψυχάρης, πού συνέλαβε σωστά τó πρόβλημα, αλλά έδρασε στο Παρίσι και δυστυχώς δέν είχε επίδραση στόν έλληνικό κόσμο. Έξ άλλου, οί αντιπάθειες πού προκάλεσε ό πρωτοπόρος τού Δημοτικισμού με τις ριζοσπαστικές αντιλήψεις του γιά τή νεοελληνική έμπόδισαν Έλληνες νά μελετήσουν έπάξια τó επιστημονικό έργο του στην Πρακτική Σχολή Άνωτάτων Σπουδών τού Παρισιού.

Στη Γαλλία όμως δημιούργησε μεγάλο κύκλο Έλληνιστών-Ρωμανιστών. Μαθητής του Ψυχάρη, ο L. Lafoscade, ήδη το 1892 επισημαίνει και σχολιάζει το γνωστό πιά χωρίο του Ιωάννου Λυδοῦ, με το οποίο μαρτυρείται η αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων στη Χερσόνησο του Αἴμου και η χρήση της λατινικής από τους Έλληνες.

Τη λατινογλωσσία στην ελληνική χερσόνησο επισημαίνουν πολλοί ξένοι επιστήμονες, όπως ο C. Patsch (1932), ο G. Stadtmüller (1934), ο H. Zilliacus (1935). Μάλιστα, λατινογλωσσία δέχεται και ο Ρουμάνος καθηγητής G. Bratianu (1942), ο οποίος γράφει ότι η Μακεδονία και μεγάλο μέρος των νοτίων περιοχών της χερσονήσου είχαν εκλατινισθεί, ή τουλάχιστον είχαν καταστεί δίγλωσσες, και ότι η λατινική χρησιμοποιούταν εξίσου με την ελληνική. Πρόσφατα και ο E. Lozovan ασπάζεται τη μαρτυρία του Ιωάννου Λυδοῦ για χρήση της λατινικής από Έλληνες. Αλλά τα τελευταία χρόνια τη σπουδαιότητα της μαρτυρίας αυτής επιχειρεί να μειώσει με αλληπάλληλα δημοσιεύματα σε όλες τις γλώσσες ο Ρουμάνος Ακαδημαϊκός H. Mihaescu. Ήταν βέβαια επόμενο να ξαναπάρουν οι Ρουμάνοι την πρωτοβουλία, αφού οι Έλληνες δεν φαντάζονται ή αδυνατούν να αντιληφθούν παρόμοια περίπτωση.

Καιρός είναι να αποκατασταθεί η αλήθεια. Ύστερα από την αποκάλυψη της παραποιήσεως ή παρερμηνείας των ιστορικών πηγών, έρχεται η σειρά της γλωσσολογικής έρευνας. Για να εξασφαλισθεί η αντικειμενική και ακριβής εξέταση του ζητήματος, απαιτούνται βαθιά γνώση της ρουμανικής, του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων των ελληνικών χωρών, της λατινικής, ιδιαίτερα της δημόδους, μιάς-δυό νεολατινικών γλωσσών της δυτικής Ευρώπης, προ πάντων δέ της ελληνικής από τον Όμηρο, ει δυνατόν και των πινακίδων της Πύλου, ως τον Μακρυγιάννη, το δημοτικό τραγούδι, τις νεοελληνικές διαλέκτους και των από-

μακρων περιοχών Βορείου Ήπειρου, Καλαβρίας, Κύπρου και Πόντου, με επισταμένη πάντοτε παρακολούθηση των μεταβολών που συμβαίνουν στην ελληνική κατά τους ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους.

Δειγματοληπτικά παραθέτομε στοιχεία από τη φωνητική, τη μορφολογία και το λεξιλόγιο του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων, σε συνάρτηση προς αντίστοιχα της ελληνικής και ρουμανικής, για την πληρέστερη κατανόηση.

Κατ' αρχάς, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα σύμφωνα γ, δ, θ των ελληνικής προελεύσεως λέξεων του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων διατηρούνται αμετάβλητα, μάλιστα δε επιδίδουν και σε λέξεις λατινικής ή άλλης προελεύσεως, ενώ στη ρουμανική τρέπονται σε g, d, t. Π.χ., το ελληνικό ρήμα *ἀγαπῶ* στο ιδίωμα των Βλάχων γίνεται *agkisescu*, το δέ λατινικό όνομα *Rapitina* γίνεται *Aripitina*, και με *a* προθετικό λόγω του αρχικού ρ. Την όρθη έρμηνεία της διατηρήσεως στο ιδίωμα των Βλάχων των ελληνικών συμφώνων γ, δ, θ όμολογεί και ο Th. Capidan, ο όποιος γράφει τά εξής: «*Προφανώς τά φαινόμενα αυτά έχουν είσαχθεί στο ιδίωμα των Βλάχων από δίγλωσσους, οι όποιοι ως δεύτερη γλώσσα είχαν την ελληνική*». Αν δέ ληφθεί ύπ' όψιν ότι συμβαίνουν και σε λέξεις λατινικής προελεύσεως, τότε ή διγλωσσία παρατηρείται από την εποχή της εμφάνίσεως των Ρωμαίων στην ελληνική χερσόνησο και της εξαπλώσεως της λατινικής.

Άλλο σημαντικό φωνητικό φαινόμενο είναι ή τροπή του συμφώνου π σε κ, όταν αυτό συνοδεύεται από τον φθόγγο ι σε λέξεις ελληνικής ή λατινικής προελεύσεως, π.χ. το ελληνικό ρήμα *ἀπεικάζω* τρέπεται στο ιδίωμα των Βλάχων σε *akicāsescu*, τά δέ λατινικά όνόματα *pinus* (= πεύκο) και *spinus* (= άγκάθι) τρέπονται σε *kin* και *skin*. Τά φαινόμενα αυτά δέν λαμβάνουν χώρα στη ρουμανική, ενώ το αρχικό στάδιο της μετα-

τροπῆς δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἑλληνική.

Τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα *μπ*, π.χ. στὴ νεοελληνικὴ λατινικῆς προελεύσεως λέξι *κάμπος*, προφέρεται ἀπὸ τοὺς Βλάχους *camb'* μὲ *mb* ὅπως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες, ἐνῶ οἱ Ρουμᾶνοι διατηροῦν *μπ*. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι τὸ μνημονευόμενον ἀπὸ τὸν χρονογράφο Σκυλίτην τοπωνύμιον *Kambulungu* τῆς Μακεδονίας, ποὺ ἀποδόθηκε στὰ ἑλληνικὰ ὡς *Κίμβας Λόγγος*.

Ἡ ἰδιάζουσα προφορὰ τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος *μπ* ὡς *μβ* ἀπὸ τοὺς Βλάχους εἶναι φωνητικὸ φαινόμενο ἀπόλυτα ἑλληνικό, ποὺ κατὰ τὸν Γερμανὸ Γλωσσολόγον Rohlf's δὲν εἶναι νεοελληνικό, ἀλλὰ ἀνάγεται στοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες.

Ἀπὸ τὴ Μορφολογία τὸ πιὸ προβλημα-

διότι ἐξηγεῖται τὸ ἄγνωστο διὰ τοῦ ἀγνώστου, ἐφ' ὅσον δὲν σφύζονται κείμενα οὔτε θρακικῆς οὔτε ἱλλυρικῆς. Ἄν, λοιπόν, δὲν εἶναι παράλληλη ἐξέλιξι, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι σὲ ἀνύποπτο χρόνον ὁ καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν Γ. Ἀναγνωστόπουλος, γράφοντας εἰδικὴ μελέτη γιὰ τὸ ἄρθρον τῆς ἑλληνικῆς, διαπιστώνει τὸ φαινόμενο τῆς ἐπιτάξεως ἤδη στὸν Ὅμηρον, ὅταν ἀκόμη τὸ ἄρθρον βρίσκεται σὲ σπαργανικὴ μορφή.

Ἐξ ἴσου ἐπίμαχο καὶ πολλαπλὰ ἐνδιαφέρον μορφολογικὸ φαινόμενο τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῶν Βλάχων εἶναι καὶ τὸ σύστημα ἀριθμίσσεως, ἰδίως ἀπὸ τὸ εἴκοσι ἕως τὸ εἴκοσι ἑννέα. Γιὰ τὸ εἴκοσι οἱ Βλάχοι χρησιμοποιοῦν τὸ ἀντίστοιχο ἀριθμητικὸ τῆς

*Ἐκεῖνο ποὺ μὲ κάθε ἐπιμέλεια ἐπιδιώξαν νὰ ἀποκρύψουν
ἀπὸ τὴ διεθνῇ ἐπιστημονικὴ γνώμη οἱ Ρουμᾶνοι εἶναι τὸ
ἐνδεχόμενο στενῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ γλωσσικοῦ
ιδιώματος τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς τῆς ἑλληνικῆς.
Σὲ αὐτὸ βοήθησε καὶ ἡ ἀπουσία Ἑλλήνων εἰδικῶν
Ρωμανιστῶν.*

τικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ ἐπίταξις τοῦ ἁρθρου, δηλαδὴ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἁρθρου μετὰ τὸ ὄνομα. Οἱ Βλάχοι, π.χ., ἀντὶ νὰ ποῦν ὁ καθηγητής, προφέρουν *kathigitilo*. Τὸ ἄρθρον *lo*, ποὺ πρέχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ ἀντωνυμία *ille*, μπαίνει στὸ τέλος. Τὸ φαινόμενο τοῦτο παρατηρεῖται ἐπίσης στὴ ρουμανικὴ, βουλγαρικὴ καὶ ἀλβανικὴ. Γι' αὐτὸ ἡ προέλευσί του ἀναζητήθηκε στὴν παλαιοσλαβικὴ καὶ στὸ θρακικὸ ἢ ἱλλυρικὸ ὑπόστρωμα. Ὅμως ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ παλαιοσλαβικὴ δὲν εἶχε ἄρθρον. Ἐξ ἄλλου, καὶ στὸ ἐνδεχόμενο ὑπάρξεως δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ παρουσία τῆς ἐπιτάξεως τοῦ ἁρθρου στὴν ἀλβανικὴ, ἡ ὁποία δὲν χαρακτηρίζεται γιὰ τὴν παλαιοσλαβικὴ ἐπίδραση. Ἡ ἐρμηνεία μέσθ θρακικοῦ ἢ ἱλλυρικοῦ ὑποστρώματος ἀποτελεῖ παραλογισμό,

λατινικῆς *vigindis*, φυσικὰ παρεφθαρμένο φωνητικά, δηλαδὴ *γινγιντι*, ἐνῶ οἱ Ρουμᾶνοι ἔχουν τὴν περίφραση *doi zece*, δηλαδὴ δύο φορές δέκα. Γιὰ τὸ εἴκοσι ἕνα οἱ Βλάχοι τοποθετοῦν πρώτα τὴ μονάδα *unum*, ὕστερα τὴν πρόθεσι *supra* καὶ κατόπιν τὸ *γίγιντι*. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ ἐξῆς. Ἔτσι, ἡ ἀρίθμηση γίνεται *unuspriyiginti*, *doispriyiginti*, *treispriyiginti* κλπ., ἐνῶ οἱ Ρουμᾶνοι ἀριθμοῦν *doi zece siunu*, *doi zece sidoi*, *doi zece sitrei* κλπ.

Ἡ ἰδιορρυθμία τῶν γλωσσικοῦ ιδιώματος τῶν Βλάχων στὴν ἀρίθμηση, ἡ ὁποία διαχωρίζει ἀπόλυτα Βλάχους καὶ Ρουμάνους, ἀπασχολεῖ ἔντονα τὴ ρουμανικὴ Γλωσσολογία. Ἐπιχειροῦν οἱ Ρουμᾶνοι νὰ τὴν ἐρμηνεύσουν ἄλλοτε μὲ σλαβικὴ καὶ ἄλλοτε μὲ θρακικὴ ἢ ἱλλυρικὴ ἐπίδραση. Ἀλλὰ εἶναι πιὰ ἐξακριβωμένο ὅτι τέτοια ἀρίθμηση δὲν

υπάρχει στην παλαιοσλαβική ούτε σε νεώτερη άκραιοι σλαβική γλώσσα. Η αναγωγή πάλι στο θρακικό ή ιλλυρικό υπόστρωμα είναι αναπόδεδεικτη, διότι επαναλαμβάνεται ή έρμηνεία του άγνωστου δια του άγνωστου. Έξ άλλου, αφού διατείνονται ότι η άλβανική είναι κληρονόμος της ιλλυρικής, θα έπρεπε τουλάχιστον σε αυτήν να επιβίωνε το σύστημα αριθμώσεως του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων. Ούτε όμως αυτό συμβαίνει.

Η παρουσία του φαινομένου τούτου και στην ούγγρική δημιουργήσε νέες δυσχερείες. Η αναφορά στη σλαβική επίδραση δεν ικανοποιεί. Προτιμώτερον θα ήταν η παράλληλη εξέλιξη, αν δεν χωρούσε μετάδοση από τους Βλάχους των ελληνικών χωρών στους Ούγγρους, όπως έχει διαπιστωθεί για άλλα γλωσσικά στοιχεία σε παλαιοσλαβικούς πληθυσμούς. Δυνατότητες άμεσης επικοινωνίας Βλάχων και Ούγγρων υπάρχουν τουλάχιστον τρεις. Η όμηρία και μεταφορά χιλιάδων λατινοφώνων της χερσονήσου του Αΐμου στην Παννονία από τον Χαγάνο των Αβάρων. Η συνυπηρέτηση Ούγγρων και Βλάχων στο βυζαντινό στράτευμα επί Βασιλείου του Β'. Η εγκατάσταση Βυζαντινών Βλάχων στα έδαφη της Ούγγαρίας το 1285.

Ωστόσο, η λύση του προβλήματος είναι πολύ εύκολη. Διότι απλούστατα πρόκειται για σύστημα ελληνικό, μάλιστα δημώδες, λαϊκό, που σφύζεται σε επιγραφές και φιλολογικές πηγές. Ο δέ Γερμανός Έλληνοστής Schwizer υποστηρίζει ότι πιθανόν αποτελεί το αρχαιότερο από τα ελληνικά συστήματα αριθμώσεως.

Συγγένεια αταπόδεδεικτη μεταξύ της ελληνικής και του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων έχουμε και στο πιο βασικό μορφολογικό στοιχείο, στο ρήμα. Ο ίδιος ο Capidan όμολογεί ότι οι μέλλοντες απλοί και τετελεσμένοι και οι δυνητικές έγκλίσεις, όριστική, εύκτική, κτλ. του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων προέρχονται από την ελληνική. Συνεπώς, δεν υπάρχει ρηματική σχέση με τη ρουμανική, το δέ σπουδαιότερο

είναι ότι τα περισσότερα από τα ρηματικά φαινόμενα ολοκληρώνονται νωρίτερα από τον 10^ο αιώνα, το όριο δηλαδή της δέθεν καθόδου. Έξελλίσσονται παράλληλα στην ελληνική και στο ιδίωμα των Βλάχων και προϋποθέτουν φορείς διγλωσσίας.

Όμολογουμένως άποκαλυπτική είναι και η έρευνα του Λεξιλογίου του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων. Οι Ρουμάνοι, αναγκασμένοι να όμολογήσουν την ύπαρξη στη ρουμανική αρχαίων ελληνικών λέξεων, μηχανεύονται την εντόπιση των πηγών προελεύσεως έξω από την ελληνική χερσόνησο, κατά προτίμηση στη Μικρά Ασία και την Κάτω Ίταλία. Έν τούτοις, πιο όρθη και έντελώς άνωδυνη είναι η άποδοχή των στοιχείων αυτών απ' εύθείας από τους Έλληνες που ζούν και δρουν στα Καρπάθια και στις παραδουνάβιες χώρες από τους μυκηναϊκούς χρόνους και προ πάντων από τον 7^ο αιώνα π.Χ., μετά δέ τη ρωμαϊκή κατάκτηση άφομοιώνονται και άποβαίνουν ή ζύμη της ήγετικής τάξεως της Δακίας. Είναι άλλωστε γνωστό ότι και με τους Γετοδάκες Βασιλίσκους πολλοί Έλληνες εύδοκμοούν και καταλαμβάνουν ύψηλά αξιώματα, όπως π.χ. ο Άκορνίων του Διονυσίου από τη Διονυσόπολη, ό οποίος διορίζεται βασιλικός σύμβουλος, πρέσβης και με τα σημερινά δεδομένα ύπουργός των Έξωτερικών της Δακίας. Ο Άκορνίων αντιπροσώπευσε τον μεγαλύτερο βασιλιά της Δακίας, τον Βουρεβίστα, στη συνδιάσκεψη της Ηράκλειας της Λυγκηστίδας της Μακεδονίας και διαπραγματεύθηκε με τον Πομπήιο κατά τις παραμονές της μάχης με τον Κάισαρα στα Φάρσαλα.

Όπως και αν έχει το ζήτημα, οι Ρουμάνοι δεν άποσιωπούν την επιβίωση ελληνικών λέξεων στη ρουμανική, αλλά άρνοούντα συστηματικά την ίδια έστω αναλογία αρχαίων ελληνικών λέξεων στο γλωσσικό ιδίωμα των Βλάχων. Εύτυχώς, πρόσφατη έρευνα από την ελληνική πλευρά έφερε στο φώς πολύτιμα στοιχεία. Ένδεικτικά

ἀναφέρομε ὅτι ὁ φιλόλογος Ἀντώνιος Μπουσμπούκης ἀποθησαύρισε 73 λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ στὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων, ὑπόστρωμα ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ὅπωςδῆποτε πλούσιο. Τὸν ἀριθμὸ αὐτὸν ἐπαύξησε μετέπειτα καὶ ὁ Νικόλαος Κατσάνης.

Ἐπιμαρτυρία ἀδιάψευστη τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, συνάμα δὲ τῆς ἐντοπιότητος καὶ ἑλληνικότητος τῶν Βλάχων, παρέχει καὶ ἡ ἀρωμονικὴ τοπωνυμία, ἡ ὁποία τελευταῖα –παρὰ τὶς ὅποιεςδῆποτε μεθοδολογικὲς ἢ ἐρμηνευτικὲς ἐπιφυλάξεις– ὀφείλει καὶ στὸν

ο σὲ ου, γίνεται *Saruna*. Τὸ μὲν φαινόμενο τοῦ ρωτακισμοῦ εἶναι προγενέστερο ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Σλάβων, ὅπως βεβαιώνει καὶ ὁ *Maniu*, ἡ δὲ κώφωση, ποὺ ὑπάρχει καὶ στὸ τοπωνύμιον *Lasun* (Ἐλασσόνα) ἀποτελεῖ φαινόμενο ἀρχαῖο ἑλληνικόν, βαθύτατα θεσσαλικόν, ὅποτε ὁ τύπος *Saruna*, ποὺ διατηρεῖται στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων, δείχνει ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, καὶ συγκεκριμένα τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι ἀρχαῖοι Ἕλληνες, Μακεδόνες ἐκλατινισμένοι, γνήσιοι διάδοχοι καὶ κληρονόμοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Βορρά, οἱ

Ἀνακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνουμε ὅτι ἀδιάσειστα τεκμήρια γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων μᾶς προσφέρει πλειάδα ἐπιστημῶν: ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Ἱστορία, ἡ Γλωσσολογία, ἡ Λαογραφία, ἡ Κοινωνιολογία.

ἀκούραστο ἐρευνητὴ Σωκράτη Λιάκο. Ὡστόσο, τὰ ἰσχυρότερα τεκμήρια προσφέρονται στὶς ρουμανικὲς μελέτες.

Ὁ *Capidan*, ἐρευνώντας τὰ τοπωνύμια ποὺ σφύζονται στὸν χώρῳ ὅπου διαβιοῦν οἱ Βλάχοι, καταλήγει στὰ ἑξῆς: «Οἱ Βλάχοι ἔχουν τρία τοπωνύμια: *Saruna*, *Baiaasa*, *Lasun*, μὲ ἀδιάλειπτη λατινὴ παράδοση. Μὲ βάση αὐτά, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ πρῶτες ρίζες τῶν Βλάχων βρίσκονται στὴν Πίνδο», μάλιστα δέ, «ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως». Τὴν ὑποχώρηση τοῦ *Capidan* ἐπιδοκίμασαν μὲ εἰδικὲς μελέτες καὶ ἄλλοι Ρουμάνοι Γλωσσολόγοι, οἱ *A. Procopovici*, *S. Puscariu*, *D. Maniu*.

Πράγματι, ἡ φωνητικὴ ἐξέταση τῶν τοπωνυμίων εἶναι ἐξαιρετικῆς ἀποδεικτικῆς σημασίας. Π.χ., τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα *Θεσσαλονίκη*, *Thessalonica*, σύντομα ἀπομένει *Salonica* καὶ μὲ ὑποκορισμὸ *Salona*. Ὁ τελευταῖος τύπος στὴ σλαβικὴ διαμορφώνεται σὲ *Solun*. Στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων ὁ τύπος *Salona*, ἐξαιτίας τοῦ ρωτακισμοῦ τοῦ *l* καὶ τῆς κωφώσεως, τῆς τροπῆς τοῦ

διαρκεῖς πρόμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνουμε ὅτι ἀδιάσειστα τεκμήρια γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων μᾶς προσφέρει πλειάδα ἐπιστημῶν: Ἡ *Ἀρχαιολογία* μὲ τὶς ἀνερευνήτες ἐπιγραφές, πολὺτιμες γιὰ τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα, τὴν τοπωνυμία καὶ τὴν ἀνθρωπωνυμία. Ἡ *Ἱστορία* μὲ τὴν ἀνεκτίμητη μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ γιὰ τὴ λατινοφωνία καὶ τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐνδοχώρῳ τῆς Βαλκανικῆς, καθὼς ἐπίσης τῶν χρονογράφων Μάλχου, Πρίσκου καὶ μεταγενεστέρων. Ἡ *Γλωσσολογία* σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους: *Φωνητικὴ, Μορφολογία, Ἑτυμολογικὸ – Παραγωγή λέξεων, τοπωνυμία, ἀνθρωπωνυμία*. Ἡ *Λαογραφία* μὲ τὸν μεγάλο χορὸ. Ἡ *Κοινωνιολογία* μὲ τὶς θαυμαστὲς ἐπιδόσεις τῶν Βλάχων σὲ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, ἰδίᾳ ἐμπόριο, γράμματα, τέχνες, ἐπιστῆμες, κατ' ἀντίθεσιν ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ *Capidan*.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
Ρωμανιστῆς-Βαλκανολόγος

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Οι οικολογικές θέσεις έχουν βαθύτατες ρίζες στην έλληνοχριστιανική και πατερική φιλοσοφία, καθώς συνδέονται άρρηκτα με παραδοχές έντελως θεμελιακές για την ίδια τη χριστιανική πίστη. Στη μελέτη αυτή θα περιορισθούμε στην εξέταση των θεμελίων και μόνο των οικολογικών αντιλήψεων της πατερικής φιλοσοφίας. Είναι σημαντικό να έχουμε κατά νουν ότι επί αυτών των θεμελίων οι χριστιανοί διανοητές και φιλόσοφοι και οι Πατέρες της Έκκλησίας μας οικοδόμησαν *μιαλόκληρη οικολογική φιλοσοφία*, ή οποία θα έρχεξε ξεχωριστής και εκτενέστατης ανάπτυξης και μελέτης. Ήδη όμως η διερεύνηση των θεμελίων της πατερικής οικολογίας αρκεί, για να μας πείσει ότι η οικολογία έχει τόσο

τε, φερ' εἰπεῖν ἓνα δάσος ἢ ἓνα ποτάμι— ἀπειλεῖται μὲ καταστροφὴ ἀπὸ τὶς ἀλόγιστες ἐπεμβάσεις τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ ἐρώτημα βεβαίως εἶναι τὸ ἑξῆς: Πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ πείσουμε κάποιον νὰ μὴν καταστρέφει τὸ δάσος, καὶ μάλιστα εἰ δυνατόν καὶ νὰ ἀγωνίζεται ἐνεργὰ γιὰ τὴ διάσωση καὶ προστασία του; Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, ὁ καλύτερος τρόπος νὰ τὸ ἐπιτύχουμε αὐτὸ θὰ ἦταν νὰ τὸν πείσουμε ὅτι τὸ δάσος ἢ τὸ ποτάμι δὲν ἔχουν ἀπλῶς καὶ μόνο τὴν ὁμορφιὰ ποὺ ὅλοι μας λίγο ὥς πολὺ βλέπουμε, ἀλλὰ ἔχουν ἐπίσης καὶ τὸν λόγο τῆς ὑπάρξεώς τους στὴ φύση· ὅτι δηλαδὴ ἡ ὑπαρξὴ τους δὲν εἶναι τυχαία καὶ συμπτωματική, ἀλλὰ καὶ τὸ δάσος καὶ τὸ ποτάμι ἐπιτελοῦν κάποιο ἔργο· κατὰ συνέπειαν, τυχὸν καταστροφὴ

Οἱ οικολογικές θέσεις ἔχουν βαθύτατες ρίζες στὴν ἑλληνοχριστιανικὴ καὶ πατερικὴ φιλοσοφία, καθὼς συνδέονται ἀρρηκτα μὲ παραδοχές ἐντελῶς θεμελιακές γιὰ τὴν ἴδια τὴ χριστιανικὴ πίστη.

βαθιὲς ρίζες στὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία, ὥστε νὰ μπορεῖ κανεὶς χωρὶς ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι κάθε συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπιδεικνύει καὶ μὴ *σύμμετρη* οικολογικὴ εὐαισθησία καὶ ὅτι ἡ πατερικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν οικολογικὴ φιλοσοφία.

1. Ἡ θέσις ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη καὶ οἱ οικολογικές της προεκτάσεις

Ἔστω ὅτι κάτι στὴ φύση —ὅ,τιδήποτε—

τους θὰ ἄνοιγε μὴ πλὴνὴ στὸ κορμὶ τῆς φύσεως, ἡ ὁποία σὲ τελικὴ ἀνάλυση εἶναι τὸ σπῆτι ὅλων μας. Ὅποιος μπορούσε νὰ πεισθῇ ἀπολύτως γι' αὐτὸ εἶναι βέβαιο ὅτι ὅχι ἀπλῶς θὰ φρόντιζε νὰ μὴν καταστρέφει ὁ ἴδιος τὸ δάσος ἢ τὸ ποτάμι, ἀλλὰ καὶ θὰ ἀγωνιζόταν ἐνεργὰ γιὰ τὴ διάσωση καὶ προστασία τους.

Ὅ,τι ἰσχύει, τώρα, γιὰ ἓνα δάσος ἢ ἓνα ποτάμι στὸ παραπάνω παράδειγμα φανερὰ ἰσχύει διευρυνόμενο καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς φύσεως. Ὁ καλύτερος δηλαδὴ τρόπος νὰ πεισθοῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴν καταστρέφουν ἀλόγιστα τὸ περιβάλλον,

και μάλιστα ει δυνατόν και να αγωνίζονται ενεργά για τη διάσωση και προστασία του, θα ήταν να πεισθούν οι πάντες ότι τα πάντα στη φύση –όχι πλέον ένα δάσος ή ένα ποτάμι, αλλά *τά πάντα στη φύση*– έχουν τον λόγο της υπάρξεώς τους, ότι δηλαδή τίποτε στη φύση δεν είναι τυχαίο και συμπτωματικό. Έτσι, φαίνεται ότι ο μόνος δρόμος που θα όδηγούσε σε μια ριζική λύση του οικολογικού προβλήματος θα ήταν να πεισθούν οι πάντες ότι τίποτε στη φύση δεν έχει γίνει στην τύχη.

Αλλά εύλόγως διερωτάται κανείς το εξής: Πώς θα ήταν ποτέ δυνατόν να υιοθετήσουν οι πάντες μια τόσο ριζοσπαστική οικολογική αρχή; Πώς θα ήταν δηλαδή ποτέ δυνατόν να πεισθούν οι πάντες ότι τίποτε στη φύση δεν είναι τυχαίο και συμπτωματικό; Αν θέλουμε να είμαστε ειλικρινείς, όφειλουμε να παραδεχθούμε εύθαρσως ότι αυτό θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να γίνει, καθώς εν τοιαύτη περιπτώσει θα έπρεπε οι πάντες να είναι σε θέση να διακρίνουν όχι απλώς και μόνο τον λόγο της υπάρξεως ενός δάσους ή ενός ποταμιού, αλλά ομοίως και τον λόγο της υπάρξεως πραγμάτων άπεχθών, όπως για παράδειγμα των σκουληκιών και των δηλητηριωδών φιδιών. Και τούτο φαίνεται να έγγιζει τα όρια του αδυνάτου.

Και όμως, αυτή η τόσο ριζοσπαστική οικολογική θέση, ή θέση δηλαδή ότι τίποτε στη φύση δεν είναι τυχαίο και συμπτωματικό, ή όποια φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο να τύχει καθολικής αποδοχής, γίνεται μολαταῦτα αξιωματικά αποδεκτά από κάθε συνεπή προς εαυτόν χριστιανό διανοητή, αλλά και από κάθε συνεπή προς εαυτόν χριστιανό εν γένει! Και ο λόγος είναι ο εξής:

Οι χριστιανοί μπορούν να διαφέρουν μεταξύ τους σε πολλά πράγματα, αλλά πάντως όλοι –και μάλιστα όλοι άνεξαρέτως– ασπάζονται κάποιες θεμελιακές παραδοχές, όσο μεγάλες και αν είναι οι

μεταξύ τους διαφορές. Η πρώτη και θεμελιωδέστερη παραδοχή για κάθε χριστιανό είναι η παραδοχή ότι υπάρχει Θεός και ότι ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου. Και βεβαίως αυτή η παραδοχή είναι τόσο θεμελιακή, ώστε φαίνεται έντελως αυτόνοπτο ότι δεν μπορεί να υπάρχει χριστιανός που να μην δέχεται ότι υπάρχει Θεός και ότι ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου.

Αλλά αν ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου, τότε βεβαίως και η φύση είναι δημιούργημα του Θεού. Και αν η φύση είναι δημιούργημα του Θεού, τότε έπεται κατ' απόλυτη λογική αναγκαιότητα ότι τίποτε στη φύση δεν έχει γίνει στην τύχη. Διότι πολύ απλά, αν ο Θεός είναι ο δημιουργός της φύσεως, και κάτι στη φύση έχει γίνει στην τύχη, τότε αυτό θα σημαίνει ότι ο ίδιος ο Θεός έχει κάνει κάτι στην τύχη, πράγμα βεβαίως που δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό. Έτσι, κάθε συνεπής προς εαυτόν χριστιανός, στον βαθμό που υιοθετεί τη θεμελιακή και έντελως αυτόνοπη για τη χριστιανική πίστη παραδοχή ότι ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου, υιοθετεί ομοίως κατ' ανάγκην και τη θέση ότι τίποτε στη φύση δεν έχει γίνει στην τύχη, ότι με άλλα λόγια τίποτε στη φύση δεν είναι τυχαίο και συμπτωματικό.

Όπως παρατηρεί ο μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας, ή Έκκλησία ήδη από την αρχή «*θεωρούσε τη φύση ως δώρο και γεγονός συνεχώς εξαρτημένο από τον Δημιουργό και Δοτήρά της*»¹. Χαρακτηριστική άλλωστε είναι εν προκειμένω ή εκτίμηση ενός από τους σπουδαίους σύγχρονους στοχαστές της οικολογίας, του Eugene Hargrove· όπως παρατηρεί ο Hargrove, από την όπτική γωνία της πίστεως στη δημιουργία του

1 Ιωάννου Δ. Ζηζιούλα, *Η κτίση ως ευχαριστία. Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*, Εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 1992, σελ. 50.

κόσμου από τὸν Θεό «*ἡ φύση πρέπει νὰ εἶναι τέλεια, ἐπειδὴ δημιουργήθηκε ἀπὸ ἓνα τέλειο ὄν*»². Καὶ βεβαίως αὐτὸ τὸ συμπέρασμα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνεταί ἀποδεκτὸ ἀπὸ κάθε συνεπῆ πρὸς ἑαυτὸν χριστιανό.

Ἰδού, λοιπόν, ἀπεδείχθη ἤδη αὐτὸ ποὺ εἴπαμε παραπάνω, ὅτι δηλαδὴ κάθε συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπιδεικνύει καὶ μιὰ *σύμμετρη* οἰκολογικὴ εὐαισθησία, αὐτὸ ποὺ μὲ ἄλλα λόγια παρατηρεῖ καὶ ὁ Οἰκονόμου, ὅτι «*ὁ χριστιανισμὸς ἔχει αὐστηρὲς οἰκολογικὲς προδιαγραφὰς καὶ πρακτικὰς γιὰ ἐκεῖνον ποὺ θέλει νὰ εἶναι χριστιανός*»³. Διότι, ὅπως εἶδαμε, κάθε χριστιανὸς ὁδηγεῖται

αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς πατερικῆς οἰκολογίας.

2. Ἡ ὑποστήριξη τῆς θέσεως ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη στὴν πρῶμπ ἑλληνοχριστιανικὴ καὶ πατερικὴ φιλοσοφία

Εἶδαμε παραπάνω μὲ ποια ἔννοια εἶναι λογικὸ καὶ ἐπόμενο κάθε συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητὴς νὰ υἱοθετεῖ τὴ ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν

Ἄν ἡ φύση εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, τότε ἔπεται κατ' ἀπόλυτη λογικὴ ἀναγκαιότητα ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη. Διότι πολὺ ἀπλᾶ, ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεως, καὶ κάτι στὴ φύση ἔχει γίνεи στὴν τύχη, τότε αὐτὸ θὰ σημαίνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει κάνει κάτι στὴν τύχη, πρᾶγμα βεβαίως ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи ἀποδεκτό.

Ἔτσι, κάθε συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανός, στὸν βαθμὸ ποὺ υἱοθετεῖ τὴ θεμελιακὴ καὶ ἐντελῶς αὐτονόμητὴ γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη παραδοχὴ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου, υἱοθετεῖ ὁμοίως κατ' ἀνάγκην καὶ τὴ θέση ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη, ὅτι μὲ ἄλλα λόγια τίποτε στὴ φύση δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικόν.

ἤδη ἀπὸ τὶς θεμελιακὲς παραδοχὰς τῆς πίστεώς του στὴν υἱοθέτηση τῆς ριζοσπαστικῆς οἰκολογικῆς ἀρχῆς ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη. Καὶ

τύχη. Στὴ συνέχεια θὰ ἀναζητήσουμε ἐνδεικτικὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀρχὴ στὰ κείμενα μερικῶν ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἐκπροσώπους τῆς πρῶμπς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ πατερικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἐξέταση μερικῶν κεμένων ἐκρίθη ἀναγκαία, γιὰτὶ σκοπὸς μας ἐδῶ δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι θὰ ἦταν λογικὸ ἓνας συνεπὴς χριστιανὸς

2 Eugene C. Hargrove, *Foundations of Environmental Ethics*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1989, σελ. 190.

3 Ἡλία Οἰκονόμου, *Θεολογικὴ Οἰκολογία*, Ἀθῆνα 1994, σελ. 77.

διανοητής να σκεφθεῖ οικολογικά, ἐὰν βρισκόταν ἀντιμέτωπος μὲ τὰ οικολογικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας. Αὐτὸ ποὺ ἡ παρούσα μελέτη φιλοδοξεῖ νὰ καταδείξει εἶναι ὅτι ἥδη στὴν πρώιμη ἑλληνοχριστιανικὴ καὶ πατερικὴ φιλοσοφία ὑπάρχουν ἀντιλήψεις ἀκραιφνέστατα οικολογικές, καὶ μάλιστα διατυπωμένες κατὰ ἐντελῶς ρητὸ καὶ κατηγορηματικὸ τρόπο, μολονότι βεβαίως οἱ διανοητὲς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς οὐδέποτε εἶχαν βιώσει μιὰ περιβαλλοντικὴ κρίση ἔστω καὶ κατὰ τὸ ἐλάχιστον ἀνάλογη τῆς σημερινῆς.

Στὴ συνέχεια, λοιπόν, θὰ σταθοῦμε σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἐκπροσώπους τῆς πρώιμης ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ πατερικῆς φιλοσοφίας στὰ κείμενα τῶν ὁποίων προβάλλεται καὶ ὑποστηρίζεται

καίριες διαφορὲς, τὶς ὁποῖες δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναλύσουμε ἐδῶ.

α. Εὐσέβιος Καισαρείας

Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς διανοητὲς τὸ ἔργο τῶν ὁποίων βρίθει οικολογικῶν ἀντιλήψεων. Καὶ ὅμως, οἱ οικολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Εὐσεβίου ἀγνοοῦνται πλήρως ἀπὸ τοὺς νεώτερους καὶ σύγχρονους μελετητὲς ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς ἐπιχειρήσει νὰ διερευνήσουν τὴν τυχὸν παρουσίαν οικολογικῶν τάσεων στὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία.

Εἰδικότερα ἡ ριζοσπαστικὴ οικολογικὴ ἀρχὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη διατυπώνεται ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο κατὰ τρόπο

Κάθε χριστιανὸς ὁδηγεῖται ἥδη ἀπὸ τὶς θεμελιακὲς παραδοχὲς τῆς πίστεώς του στὴν υἰοθέτηση τῆς ριζοσπαστικῆς οικολογικῆς ἀρχῆς ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ριζοσπαστικὴ οικολογικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς πατερικῆς οικολογίας.

κατὰ ἐντελῶς ρητὸ καὶ κατηγορηματικὸ τρόπο ἡ ριζοσπαστικὴ οικολογικὴ ἀρχὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι αὐτὴ ἡ τόσο ἐμφαντικὰ ἐπαναλαμβανόμενὴ θέση τῆς πατερικῆς φιλοσοφίας πῶς τίποτα στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη θυμίζει κατὰ τὴ διατύπωση τὴν ἀριστοτελικὴ τεολογία, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας ὁ Σταγίριτης φιλόσοφος τονίζει κατ' ἐπανάληψιν καὶ μὲ ἔμφαση –καὶ μάλιστα σὲ πληθῶρα ἔργων του– ὅτι ἡ φύση δὲν κάνει τίποτα «μάτην» ἢ «εἰκῆ» (στὴν τύχη)⁴. Ὡστόσο, ὑπάρχουν

ρητὸ καὶ κατηγορηματικὸ. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, στὸ ἔργο του *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* ὁ Εὐσέβιος γράφει τὰ ἑξῆς:

«Μὲ λίγα λόγια, ἡ κοινὴ μὲν τῶν ὄλων φύση, ὑποταγμένη στὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, ὑπακούει σὲ θεῖους νόμους καὶ στὴ βούληση τοῦ πανηγεμόνου Θεοῦ· διότι ὁλος αὐτὸς ὁ διάκοσμος δὲν συγκροτήθηκε τυχαῖα καὶ συμπτωματικά, οὔτε ἀπὸ μιὰ αὐτόματη καὶ ἄλογη κίνηση, οὔτε τὸ μέγα αὐτὸ καὶ περικαλλὲς τεχνούργημα εἶναι ἔργο ἀναιτίου φύσεως, ἀλλὰ εἶναι ἔργο τοῦ πάνσοφου ἀρχιτέκτονα τῶν ὄλων καὶ κυβερνᾶται ἀπὸ τοὺς ἱερούς

4 Ἀριστ., *Πολ.*, 1253a9· *Φυσ.*, 252a11-12· *Περὶ οὐρανοῦ*, 290a31· *Περὶ ψυχῆς*, 432b21-22· *Περὶ ζῶων μορίων*, 658a8-9· ὁ.π., 661b23-24·

ὁ.π., 691b4· *Περὶ ζῶων γενέσεως*, 741b4-5· ὁ.π., 744a36-37.

λόγους καὶ νόμους τοῦ ἰδίου»⁵.

Σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο ἦδη οἱ χαρακτηριζομένοι τοῦ κόσμου ὡς «περικαλλοῦς τεχνουργήματος» καὶ τῆς φύσεως ὡς «κοινῆς μητέρας τῶν ὅλων» («παμμήτορος τῶν ὅλων») ἔχουν μεγίστη οἰκολογικὴ σημασία, ἡ ὁποία σὲ καμμία περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ παραβλεφθεῖ. Σημειωτέον ὅτι ὁ χαρακτηριζομένης τῆς φύσεως ὡς «παμμήτορος» ἢ «παμμήτειρος» ἔχει τὴν καταγωγὴν του ὡς χαρακτηριζομένης τῆς φύσεως ἢ τῆς γῆς στοὺς Ὀμηρικοὺς ὕμνους⁶ καὶ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους⁷, καὶ ἀπαντᾷ ἐπίσης μὲ μεγάλην οἰκολογικὴν σημασίαν στὸν Αἰσχύλο⁸, τὸν Ὀππιανό⁹, σὲ ἕνα ἐπίγραμμα στὴν Παλατινὴ ἀνθολογία¹⁰, στὸν Φύλωνα τὸν Ἀλεξανδρέα¹¹, τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξαν-

δρέα¹², τὸν Ὠριγένη¹³, τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο¹⁴ καὶ τὸν ἐπικὸ ποιητὴ Νόννο¹⁵. Ἡ οἰκολογικὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς φύσεως εἶναι πραγματικὰ πασιφανής. Αὐτὸ ὅμως ποὺ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ἡ ρητὴ δήλωση τοῦ Εὐσεβίου ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ «διάκοσμος» ποὺ μᾶς περιβάλλει, ὅλη δηλαδὴ αὐτὴ ἡ τάξη καὶ ἁρμονία, δὲν ἔχει γίνεαι τυχαία ἢ συμπτωματικὰ («μὴ γὰρ εἰκὴ μὴδ' ὡς ἔτυχε»).

Ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος ὀνομάζει καὶ σὲ ἄλλο ἔργο του τὴ φύση «παμμήτειρα», δηλαδὴ κοινὴ μητέρα τῶν ὅλων¹⁶, καὶ συνοδεύει καὶ πάλι αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς φύσεως μὲ τὴν ἐμφαντικὴ δήλωση ὅτι τὰ πάντα ἔχουν φτιαχθεῖ ἀπὸ τὴν πρόνοια, καὶ ὅχι ὅπως ἔτυχε, «ἀτάκτως τε καὶ πλημμελῶς»¹⁷.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Εὐσεβίου ἦταν μιὰ

φόρον καὶ πανδώραν εἰῶθεν ὀνομάζειν, ἐπειδὴ πάντων αἰτία γενέσεως καὶ διαμονῆς ζώων ὁμοῦ καὶ φυτῶν ἐστίν».

5 Εὐσ. Καισ., *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή*, ed. K. Mras, Z', ι', 3.1-4.1.

6 Ὀμηρικοὶ ὕμνοι, ed. T. W. Allen, W. R. Halliday καὶ E. E. Sikes, «Εἰς Γῆν μητέρα πάντων», 1-2: «Γαῖαν παμμήτειραν ἀείσομαι ὑψέμελον πρεσβίστην».

7 Ὀρφικοὶ ὕμνοι, ed. D. Quandt, Ὕμνος Ι', «Φύσεως, θυμίαμα ἀρώματα», 1: «ᾧ φύσι, παμμήτειρα θεά, πολυμήχανε μητέρα». Ὕμνος Μ', «Δίμπτρος Ἑλευσινίας, θυμίαμα στύρακα», 1: «Διῶ, παμμήτειρα θεά, πολυώνυμε δαῖμων». Ἀργοναυτικά, ed. G. Dotin, 546-547: «τῷ οἱ κτέρεα κτερεῖσαι παμμήτειρα ῥέν κέλεται γέρα».

8 Αἰσχύλ., *Προμηθεὺς δεσμώτης*, ed. G. Murray, 88-91: «ᾧ διος αἰθήρ καὶ ταχύπτεροι πνοαί, ποταμῶν τε πηγαί, ποντίων τε κυμάτων ἀνιρίθμον γέλασμα, παμμήτορ τε γῆ, καὶ τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ».

9 Ὀππιανοῦ, *Ἀλιευτικά*, ed. A. W. Mair, A' 412-417: «Οἷη σὺν φιλόπτη διακρίνας ἐσκέδασσας αἰθέρα τ' αἰγλήεντα καὶ ἥερα καὶ χυτὸν ὕδωρ καὶ χθόνα παμμήτειραν, ἀπ' ἀλλήλων μὲν ἕκαστα, πάντα δ' ἐν ἀλλήλοισιν ὁμοφροσύνης ὑπὸ δεσμῷ ἀρρήκτω συνέδεσας, ἀναγκαίῃ δ' ἐπέρεισας ἀστεμφῇ πάγκοινον ὑπὸ ζυγόν».

10 Παλατινὴ ἀνθολογία, ed. H. Beckby, Z' 461.1-2: «Παμμήτορ γῆ, χαῖρε· σὺ τὸν πάρος οὐ βαρὺν εἰς σὲ Αἰσιγένην καυτὴ νῦν ἐπέχῃς ἀβαρής».

11 Φῖλ. Ἀλεξ., *Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας*, ed. L. Cohn, 133.5-8: «Οὐ γὰρ γῆ γυναικα, ὡς εἶπε Πλάτων, ἀλλὰ γυνὴ γῆν μεμίμπται, ἣν ἐτύμως τὸ ποιητικὸν γένος παμμήτορα καὶ καρπο-

12 Κλήμ. Ἀλεξ., *Παιδαγωγός*, ed. H. I. Marrou, M. Harl, C. Mondésert, καὶ C. Matray, B', ι' 85, 3.1-2: «Ἀπατῶνται δὲ εὖ μάλα τὸ φιλότεχνον τῆς παμμήτορος καὶ γενεσιουργοῦ φύσεως μὴ νοήσαντες».

13 Ὠριγ., *Κατὰ Κέλσου*, ed. M. Borret, Δ' 83.34-37: «Οὐ λογισμὸν εἶναι ἐν μέρμυξι τούτων αἴτιον ὑπονοπτεόν ἀλλὰ τὴν παμμήτορα φύσιν, καὶ τὰ ἄλλα κοσμήσασαν, ὡς μὴδὲ τοῦλάχιστον καταλιπεῖν, μηδαμῶς φέρον ἵχνος τοῦ ἀπὸ τῆς φύσεως λόγου».

14 Γρηγ. Ναζ., *Ἐπιτὴν ἡθικά*, B', «Υποθῆκαι παρθένους», ed. J.-P. Migne, PG 37, 620.11-12: «ᾧ φύσι παμμήτειρα, σὰ δ', οὐκ ἐμὰ θαύματα λέξω, ὅσα καὶ ἐν χέρσοισι καὶ ἐν πελάγεσσιν ἔθηκας».

15 Βλ. ἐνδεικτικὰ Νόννου, *Διονυσιακά*, ed. R. Keydell, 48.7: «καὶ δολίᾳ ἀνέφαινε λιτὰς παμμήτορι Γαίῃ».

16 Εὐσ. Καισ., *Βασιλέως Κωνσταντίνου, Λόγος ὃν ἔγραψε τῷ τῶν ἁγίων συλλόγῳ*, ed. I. A. Heikel, α' 2.1-2: «Σὺ δ', ὦ παμμήτειρα φύσις, τί τοιοῦτον τῷ κόσμῳ συντετέλεκας πώποτε;».

17 Εὐσ. Καισ., ὁ.π., α' 2.6-7: «νομίζεσθαι τε μὴ ἐκ προνοίας ἀλλ' ὡς ἔτυχον ἀτάκτως τε καὶ πλημμελῶς τὰ πάντα συνεστάναι».

ἐποχή οξυτάτου αλλά και ἑξαιρετικά γονίμου διαλόγου ανάμεσα στήν ἐθνική και τή χριστιανική φιλοσοφία. Ἐνα ἀπό τὰ θέματα αἰχμῆς σέ αὐτὸν τὸν διάλογο ὑπῆρξε τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Ἐν προκειμένῳ οἱ χριστιανοὶ διανοητὲς καὶ φιλόσοφοι ὑποστήριζαν σταθερὰ τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία τοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ σκανδάλιζε τοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ σειρά τους ἀντιπρότειναν εἴτε τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου εἴτε τὴ δημιουργία τοῦ ἀπὸ προϋπάρχοντα ὕλη. Φαίνεται μάλιστα ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς προέβαλλαν τὴν καθαρὰ ὕλιστική θέση ὅτι ἡ ὕλη ἀπὸ μόνη της εἶχε γεννήσει τὴ ζωὴ μέσα ἀπὸ μιὰ δι-
αδικασία ἐξελίξεως. Ὁ Εὐσέβιος στὸ ἔργο του *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* ἐξανίσταται ἐναντίον αὐτῆς τῆς θέσεως καὶ βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ παραθέσει ἀποσπάσματα ἀπὸ ἕνα ἀπωλεσθὲν *Περὶ φύσεως* ἔργο τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας (Γ' αἰ. μ.Χ.), ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ τὸ ἐξῆς:

«Πὼς νὰ τοὺς ἀνεχθοῦμε αὐτοὺς, τὴ στιγμή πού λένε ὅτι τὰ σοφὰ καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο καλὰ δημιουργήματα εἶναι συμ-
πτώσεις τῆς τύχης;»¹⁸.

Ἄλλου πάλι, στὸ ἔργο του *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος θέτει τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς γενέσεως τῶν ζώων καὶ χαρακτηρίζει ὡς ἐντελῶς βλακώδη καὶ ἡλίθια (κατὰ λέξιν ὡς πρᾶγμα «σφόδρα μωρὸν καὶ ἡλίθιον»), καὶ μάλιστα ὡς χαρακτηριστικὴ ἀνθρώπων «ὡς ἀληθῶς τὰς ψυχὰς νεκρωμένων», τὴν ἀντίληψη ὅτι ὅλη ἡ ποικιλία τῶν ζώων ποὺ μᾶς περιβάλλει προῦλθε αὐτομάτως καὶ ἀλόγως ἀπὸ τὴν ἄζωπ καὶ ἄψυχ καὶ ἀνόητη ὕλη¹⁹.

Ὅλη αὐτὴ ἡ συζήτηση ὑπερβαίνει τὰ

ὅρια μιᾶς ἀπλῆς ἔριδας γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ ἔχει πολὺ πλεονέκτημα οἰκολογικὸ ἐνδιαφέρον ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰκόσει ἀρχικά. Πράγματι, ὁ Εὐσέβιος, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὑπεράσπιση τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό, προβάλλει κατόπιν τὴ θέση ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη. Αὐτὴ ἡ θέση, ὅπως εἴπαμε, εἶναι ἡ πλέον ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχή. Οἱ οἰκολογικὲς προεκτάσεις τῶν ὧσων λέει ὁ Εὐσέβιος μπορεῖ μερικὲς φορὲς νὰ παραμένουν λανθάνουσες, ἄλλοτε ὅμως γίνονται ἐντελῶς προφανεῖς, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅταν ὁ Εὐσέβιος ἀποφάνεται τὰ ἐξῆς στὸ ἐρμηνευτικὸ του ἔργο *Εἰς τὸν Ἡσαΐαν*:

«Ἐπιπλέον, λέει, ἐὰν κάποιος ἔχει πιστεύσει ὅτι τὰ ὄρη πάνω στὴ γῆ καὶ τὰ βουνὰ καὶ οἱ δασώδεις κοιλάδες ἔχουν γίνει χωρὶς κάποιο λόγο, ἃς γνωρίζει ὅτι πλανᾶται, γιατί τίποτε ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν ἔχει γίνει τυχαῖα καὶ χωρὶς λόγο»²⁰.

Ἐδῶ ὁ Εὐσέβιος ἐφαρμόζει ἀπλῶς τὴ γενικὴ ἀρχὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη, ἀλλὰ πράττοντάς το αὐτὸ λέει πλέον κάτι μὲ ἐντελῶς κατάδη-
λη οἰκολογικὴ σημασία. Διότι, ἀκόμη καὶ ἂν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὶς οἰκολογικὲς προεκτάσεις τῶν ὧσων λέει ὁ Εὐσέβιος, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὰ λόγια τοῦ Εὐσεβίου εἶναι τὰ ἴδια ἀκριβῶς ποὺ θὰ ἔλεγε καὶ σήμερα ἕνας συνειδητοποιημένος οἰκολόγος στὸν ἐκάστοτε καταστροφέα τῆς φύσεως: «Ἐὰν νομίζεις ὅτι τὰ δάση, τὰ βουνὰ, οἱ λίμνες ἢ ὅτιδήποτε ἄλλο στὴ φύση ποὺ ἐστὶ ἀπει-
λεῖς νὰ καταστρέψεις ἔχουν γίνει χωρὶς κάποιο λόγο, ἃς γνωρίζεις ὅτι πλανᾶσαι, γιατί τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει τυ-
χαῖα καὶ χωρὶς λόγο».

Ἔτσι, στὴν πράξη ἡ ἴδια ἡ παραδοχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό

18 Εὐσ. Καισ., *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή*, ed. K. Mras, ΙΔ', κδ' 1.1-2.

19 Εὐσ. Καισ., *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν. Ἑρμηνεία τινῶν κατ' ἐπιτομὴν*, ed. J.- P. Migne, PG 23, 1200.16-25.

20 Εὐσ. Καισ., *Εἰς τὸν Ἡσαΐαν*, ed. J. Ziegler, B' 18.22-25.

ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχει βαρύνουσα οἰκολογική σημασία· διότι ὅποιος πιστεύει εἰλικρινῶς ὅτι δημιουργὸς τῆς φύσεως εἶναι ὁ Θεὸς βλέπει πίσω ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ δάση καὶ τὶς λίμνες τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ διανοεῖτο ποτὲ νὰ τὰ καταστρέψει, ἀντίθετα μὲ κάποιον ποὺ θὰ τὰ ἔβλεπε ὡς προϊόντα μιᾶς λίγο ὥς πολὺ τυχαίας διαδικασίας.

β. Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας

Ὁ Μέγας Βασίλειος, στὸ πολυδιαβασμένο ἔργο του *Ὁμιλίες εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, μᾶς δίνει μιὰ ὁλοκληρωμένη χριστιανικὴ ἐκδοχὴ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, προσεγγίζοντας κατὰ φιλοσοφικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ τρόπο τὰ γραφόμενα στὸ βιβλίο τῆς *Γενέσεως*. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀποτελέσσει πυξίδα καὶ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ ὅλους τοὺς μετ' αὐτὸν χριστιανοὺς διανοητὲς καὶ φιλοσόφους. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ἐμπνευσμένα λόγια τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου στὸν ἐπιτάφιο λόγο ποὺ συνέγραψε πρὸς τιμὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου:

«Ὅταν παίρνω στὰ χέρια μου τὴν Ἑξαήμερόν σου καὶ τὴ φέρνω στὸ στόμα μου, βρίσκομαι μαζί με τὸν Δημιουργὸ καὶ κατανοῶ τοὺς λόγους τῆς δημιουργίας καὶ θαυμάζω τὸν Δημιουργὸ περισσότερο ἀπὸ πρὶν»²¹.

Ὅπως εἶναι εὐλόγο, ὁ Μέγας Βασίλειος ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴ βασικὴ παραδοχὴ ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμον. Αὐτὴ ἡ βασικὴ παραδοχὴ ἐπιτρέπει στὸν Μέγα Βασίλειον νὰ βλέπει παντοῦ γύρω μας τὸν δημιουργικὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ, ὅπως διαπιστώνει ἡδη στὴν *Α' Ὁμιλία*, «ὑπάρχει ἕνας δημιουργικὸς λόγος ποὺ ἀποτελέσσει τὴν ἀρχὴν τῆς τακτοποιήσεως

καὶ διακοσμήσεως τῶν ὁρατῶν»²². Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειον δὲν ἔδωσε ἀπλῶς τὴν αἰτία τοῦ εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ δημιούργησε «ὡς ἀγαθὸς τὸ χρήσιμον, ὡς σοφὸς τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον»²³. Καὶ αὐτὴ ἡ θέσις ὁδηγεῖ κατ' ἀπόλυτη λογικὴ ἀναγκαιότητα, ὅπως ἡδη εἴπαμε, στὴ ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχὴ ὅτι τίποτε στὴ φύσιν δὲν ἔχει γίνεσθαι τὴν τύχην. Ἔτσι, στὴν ἀμέσως ἐπόμενῃ πρότασις ὁ Μέγας Βασίλειος ἐκφράζει τὴν πεποίθησίν του ὅτι «ὁ κόσμος δὲν ἔχει γίνεσθαι τυχαῖα οὔτε εἰς μάτην, ἀλλὰ «πρὸς τι τέλος ὠφέλιμον καὶ μεγάλῃν χρεῖαν τοῖς οὕσι συνεισφερόμενος»»²⁴. Ἐδῶ ὁ Βασίλειος, ἐνστερνιζόμενος τὴν θέσιν ὅτι τίποτε στὸν κόσμον δὲν ἔχει γίνεσθαι τὴν τύχην, ὁδηγεῖται συνακόλουθα στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ πάντα ἔχουν γίνεσθαι «πρὸς τι τέλος ὠφέλιμον», ὅτι δηλαδὴ, μὲ ἀπλὰ λόγια, ἡ ὑπαρξὴ ὅλων τῶν πραγμάτων ἐξυπηρετεῖ κάποιον σκοπὸ. Ἐξυπακούεται ὅτι πολλὰ δεῖνὰ θὰ εἶχαν ἀποφευχθεῖ, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπαν τὸν κόσμον καὶ τὴ φύσιν ὅπως τὰ βλέπει ἐδῶ ὁ Μέγας Βασίλειος.

Οἱ μεταφυσικὲς προϋποθέσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐκκινεῖ ὁ Μέγας Βασίλειος ἐπιτρέπουν μιὰ πλήρη οἰκολογικὴ εὐαισθησίας θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς φύσεως. Διεξερχόμενος τὴ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὁ Μέγας Βασίλειος παρατηρεῖ ὅτι «τίποτε δὲν εἶναι ἀναίτιον, τίποτε δὲν ἔχει γίνεσθαι αὐτομάτως, ὅλα ἔχουν μιὰ σοφία ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ τὰ λόγια»²⁵. Ἄλλοι, πάλι, διαπιστώνει ὅτι «τίποτε ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν εἶναι χωρὶς τάξιν οὔτε ἀόριστον, ἀλλὰ τὰ πάντα φέρουν τὰ ἴχνη τῆς σοφίας τοῦ Δημιουργοῦ»²⁶. Ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Μεγάλου

21 Γρηγ. Ναζ., *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας ἐπιτάφιος*, ed. F. Boulenger, 67, 1.1-4.

22 Μεγ. Βασ., *Ὁμιλίες εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Ὁμιλία Α', ed. S. Giet, 6.9-10.

23 Μεγ. Βασ., ὁ.π., 7.26-28.

24 Μεγ. Βασ., ὁ.π., 6.11-13.

25 Μεγ. Βασ., ὁ.π., Ὁμιλία Ε', 8.15-16.

26 Μεγ. Βασ., ὁ.π., Ὁμιλία Θ', 4.40-41.

Βασιλείου είναι εύκολο να εννοήσουμε υπό ποιά έννοια ἐλέχθη παραπάνω ὅτι οἱ μεταφυσικές προϋποθέσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες αὐτὸς ἐκκινεῖ ἐπιτρέπουν μιὰ πλήρη οἰκολογικὴ εὐαισθησίας θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς φύσεως. Διότι ὅποιος βλέπει τὸν κόσμο καὶ τὴ φύση ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος εἶναι φυσικὸ καὶ ἐπόμενο νὰ πονᾷ καὶ νὰ ἀγανακτεῖ μπροστὰ σὲ μιὰ περιβαλλοντικὴ κρίση σὰν αὐτὴ τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως ἐπίσης εἶναι φυσικὸ καὶ ἐπόμενο νὰ ἀγωνίζεται μὲ ὅλες τοῦ τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν ἀποτροπὴ κάθε ἐπαπειλούμενης οἰκολογικῆς καταστροφῆς.

Στὴ Θ' Ὁμιλία *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, ὅπου ὁ Μέγας Βασίλειος διεξέρχεται τὰ περὶ τῆς γένεσης τῶν ζώων, βρίσκουμε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐπὶ μέρους ἐφαρμογὴ τῆς γενικῆς ἀρχῆς ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη:

«Καὶ ἂν γνωρίζεις καλὰ τὰ ἴδια τὰ μέλη τῶν ζώων», γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος, «θὰ διαπιστώσεις ὅτι ὁ δημιουργὸς οὔτε πρόσθεσε κάτι τὸ περιττό, οὔτε ἀφαίρεσε κάτι ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα»²⁷.

Μὲ ἀπλᾶ δηλαδὴ λόγια, σύμφωνα μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο, μιὰ προσεκτικὴ μελέτη τῆς κατασκευῆς τῶν ζώων ἀποκαλύπτει ὅτι δὲν ὑπάρχει σὲ αὐτὰ κάτι τὸ περιττό, οὔτε καὶ λείπει τίποτε ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα. Λίγο παρακάτω ὁ Μέγας Βασίλειος γενικεύει αὐτὴ τὴν παρατήρηση, διατεινόμενος τὸ ἑξῆς:

«Ἔτσι ἀληθεύει ἡ παρατήρηση ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βρεθῇ στὰ δημιουργήματα τίποτε τὸ περιττό ἢ τὸ ἐλλειπτικό»²⁸.

Ὅποιος βλέπει τὴ φύση ὅπως τὴ βλέπει ἐδῶ ὁ Μέγας Βασίλειος ἀποφεύγει αὐτομάτως τὴν παγίδα ἐκείνη πού ὁδηγεῖ μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στὴν καταστροφὴ τοῦ περιβάλλοντος καὶ σὲ κάθε λογῆς καταχρήσεις σὲ βάρος τῆς φύσεως. Καὶ αὐτὴ ἡ παγίδα εἶναι νὰ θεωρήσουμε ὅτι

κάτι στὴ φύση –καὶ ἐννοοῦμε ὅτι διήποτε, φερ' εἰπεῖν ἓνα ρέμμα, ἓνα δάσος ἢ καὶ ἓνα εἶδος ζώου– εἶναι περιττό, καὶ κατὰ συνέπειαν τυχὸν ἀφανισμός τοῦ δὲν θὰ εἶχε τὴν παραμικρὴ δυσάρεστη συνέπεια. Ἀλλὰ ὁ Μέγας Βασίλειος, καὶ κατ' ἐπέκτασιν κάθε συνεπῆς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητής, ἀποφεύγει ἐκ τῶν προτέρων αὐτὴ τὴν παγίδα, δεχόμενος ἀξιωματικὰ ὅτι, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων, καὶ ἀφοῦ ἐπομένως τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη, ἄρα τίποτε στὴ φύση δὲν εἶναι περιττό.

γ. Ἰωάννης Χρυσόστομος.

Στὰ πολυάριθμα κείμενα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου συναντᾶμε ὁμοίως κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἴδια ἀκριβῶς ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχή, τὴν ὁποία, ὅπως εἴπαμε, εἶναι φυσικὸ καὶ ἐπόμενο νὰ ἀσπάζεται κάθε συνεπῆς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητής. Ἐὰν ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικὰ σημαντικὰ ἀπὸ οἰκολογικῆς ἀπόψεως κείμενα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀπομονώσουμε τὶς ρητὲς καὶ μόνον διατυπώσεις τῆς ἐν λόγῳ ἀρχῆς, μπορούμε νὰ σταθοῦμε ἐνδεικτικὰ στὴ Ζ' Ὁμιλία *Εἰς τὴν Γένεσιν*, ὅπου ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος γράφει τὰ ἑξῆς:

«Τίποτε δὲν ἔχει γίνει εἰς μάτην οὔτε ἀφελῶς. Διότι δὲν θὰ δεχόταν τὸν ἔπαινο τοῦ Δημιουργοῦ, ἐὰν δὲν εἶχε δημιουργηθεῖ “πρὸς χρεῖαν τινὰ ἐπωφελεῖ”»²⁹.

Καὶ πάλι, στὴν Γ' Ὁμιλία:

«Τὰ πάντα δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν (ἐνν. τὸν Θεό) μὲ κάποιο λόγο καὶ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τίποτε δὲν ἔχει γίνει ἀπερίσκεπτα καὶ τυχαῖα»³⁰.

Ἐντελῶς ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη πρόταση, πού ἀπαντᾷ σὲ ἓνα ἔργο

27 Μεγ. Βασ., ὁ.π., 5.11-13.

28 Μεγ. Βασ., ὁ.π., 5.57-59.

29 Ἰω. Χρυσ., *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὁμιλία Ζ', ed. J.- P. Migne, PG 53, 67.14-17.

30 Ἰω. Χρυσ., ὁ.π., Ὁμιλία Γ', PG 53, 88.16-18.

ἀποδιδόμενο μὲν στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, θεωρούμενο ὅμως ὡς νόθο, τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο *Εἰς τὸν ΠΓ Ψαλμόν*:

«*Τίποτε λοιπὸν δὲν ἔχει γίνει εἰς μάτην ἀπὸ ἐσένα, τὸν Θεό*»³¹.

Σὲ ὅλα τὰ παραπάνω κείμενα συναντᾶμε ἐν πολλοῖς τὴν ἴδια θεμελιώδη ἀρχή, τὴν ἀρχὴ δηλαδὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικὸ. Τοῦτο μάλιστα εἶναι φανερὸ ὅτι κατὰ τὸν Χρυσόστομο ἀληθεύει διτῶς: ἀφ' ἑνὸς μὲν, δηλαδὴ, τίποτε δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικὸ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι τὰ πάντα ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ δὲν εἶναι προϊόντα μᾶς λίγο ὥς πολὺ τυχαίας διαδικασίας, ἀφ' ἑτέρου δέ, τίποτε δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικὸ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι τὰ πάντα ὑπάρχουν «*πρὸς χρεῖαν τινὰ ἐπωφελῆ*», ὅπως εἶδαμε νὰ γράφει ὁ Χρυσόστομος, ἐξυπηρετοῦν δηλαδὴ μὲ τὴν ὑπαρξή τους κάποιο σκοπὸ.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἕνα ἀκόμη κείμενο τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, ἀπὸ τὴν ΙΑ' Ὀμιλία του *Εἰς τὴν Γένεσιν*, ὅπου ὁ ἱερεὺς Χρυσόστομος θαυμάζει ἐν πρώτοις τὴ μεγάλη ἰσορροπία ποὺ ὑπάρχει στὴν ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους, τοῦ χειμῶνα, τῆς ἀνοιξης, τοῦ θέρους καὶ τοῦ φθινοπώρου³². Τὴν ἴδια ἀκριβῶς θαυμαστὴ ἰσορροπία διακρίνει ὁ Χρυσόστομος καὶ στὰ βλαστήματα, ποὺ δὲν φυτρώνουν ὅλα ἀπὸ τὴ γῆ συγχρόνως, ἀλλὰ τὸ καθένα τὴν κατάλληλη γι' αὐτὸ ἐποχή, καὶ ὁ γεωργός, μαθητὴς τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, γνωρίζει ἐπακριβῶς τὸν «*ἀρμόζοντα καιρὸν*», πότε δηλαδὴ πρέπει νὰ σπείρει, πότε νὰ φυτεύσει τὰ δένδρα καὶ τὶς ἀμπέλους, πότε νὰ θερίσει, πότε νὰ κόψει τὰ σταφύλια, πότε νὰ μαζέψει τὶς ἐλιές³³. Τὰ παραπάνω παραδείγματα πα-

ρουσιάζουν καὶ καθ' ἑαυτὰ κάποιο οἰκολογικὸ ἐνδιαφέρον, καθὼς δείχνουν ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ἀτενίζει τὴ φύση μὲ θαυμασμό καὶ ἀγάπη, βλέποντας σὲ αὐτὴν τὰ ἴχνη τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς ὁ θαυμασμός καὶ αὐτὴ ἡ ἀγάπη τοῦ πιστοῦ γιὰ τὴ φύση συγκεκριαλιώνονται ἄριστα στοὺς στίχους τοῦ ΠΓ Ψαλμοῦ: «*Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας*»³⁴. Ἀλλὰ ἂν ἐπρόκειτο νὰ παραθέσουμε ὅλες τὶς περιπτώσεις στίς ὁποῖες οἱ χριστιανοὶ διανοητὲς ἀτενίζουν τὴ φύση μὲ θαυμασμό καὶ ἀγάπη, δὲν θὰ μᾶς ἔφθαναν τόμοι ὁλόκληροι. Αὐτὸ ποὺ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι τὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο καταλήγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ ἑξῆς:

«*Εὰν θελήσει κάποιος νὰ ἐξετάσει τὰ πάντα συνετά, θὰ ἀνεύρει σὲ ὅλα τὰ δημιουργήματα μὴ τάξιν καὶ ἕνα λόγον καὶ θὰ διαπιστώσει ὅτι τίποτε δὲν ἔχει γίνει ἀπερίσκεπτα καὶ τυχαῖα*»³⁵.

Γιὰ μία ἀκόμη φορὰ δηλαδὴ συναντᾶμε ἐδῶ τὴν ἴδια ἀκριβῶς θεμελιώδη ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχή, τὴν ὁποία ἄλλωστε, ὅπως εἶπαμε, εἶναι φυσικὸ καὶ ἐπόμενο νὰ υἱοθετεῖ κάθε συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητής· τὴν ἀρχὴ δηλαδὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη, ὅτι δηλαδὴ τίποτε σὲ αὐτὴν δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικὸ.

δ. Γρηγόριος Θεολόγος,

Νεμέσιος Ἐμέσης, Δίδυμος Τυφλός,

Ἰωάννης Φιλόπονος

Ὅπως εἶναι εὐνόητο, ἡ θεμελιώδης γιὰ τὴ χριστιανικὴ οἰκολογία θέση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη ἀπαντᾷ καὶ σὲ πλῆθος ἄλλων χριστιανῶν διανοητῶν καὶ φιλοσόφων. Στὴ συνέχεια θὰ ἀναφερθοῦμε ἐνδει-

31 Ἰω. Χρυσ., *Εἰς τὸν ΠΓ Ψαλμόν* (νόθ.), ed. J.- P. Migne, PG 55, 650.1-2.

32 Ἰω. Χρυσ., *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὀμιλία ΙΑ', ed. J.- P. Migne, PG 53, 91.36-44.

33 Ἰω. Χρυσ., ὁ.π., PG 53, 91.47-59.

34 *Ψαλμ. ΠΓ* 24.

35 Ἰω. Χρυσ., ὁ.π., PG 53, 91.45-47.

κτικά σὲ μερικοὺς ἀκόμη ἀπὸ αὐτοὺς.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐκφράζει ἕναν ἀπεριόριστο σεβασμὸ καὶ θαυμασμὸ γιὰ τὴ φύση, γράφοντας ὅτι «εἶναι κόσμος –δηλαδὴ στολίδι–, ὅπως ἀκριβῶς καὶ λέγεται, καὶ δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς ποτὲ νὰ συλλάβει τίποτε λαμπρότερο ἢ μεγαλοπρεπέστερο ἀπὸ αὐτόν»³⁶. Ὁ ἴδιος στὸ ἔργο του *Πρὸς Εὐνομιανούς προδιάλεξις* ἀποφαίνεται ὅτι «τίποτε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουν γίνει ἀπὸ τὸν Θεὸ δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη»³⁷. Σημειωτέον, βεβαίως, ὅτι τὰ συμφραζόμενα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιοῦσε αὐτὴ τὴ φράση μὲ οἰκολογικὸ νόημα· ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ φράση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου χρησιμοποιεῖτο μὲ σαφεῖς οἰκολογικὲς προεκτάσεις ἀργότερα, φερ' εἰπεῖν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκινὸ στὰ *Τερά Παράλληλα*³⁸ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλο: «Περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ περὶ τοῦ ὅτι τίποτε δὲν ἔχει γίνει ἀπὸ αὐτὸν στὴν τύχη»³⁹.

Ὅμοιως καὶ ὁ Νεμέσιος Ἑμέσης στὴ φιλοσοφικὴ του πραγματεία *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* παρατηρεῖ:

«Ὅλοι συμφωνοῦν μὲ μίᾳ φωνῇ ὅτι τίποτε τὸ περιττὸν δὲν ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν Θεό»⁴⁰.

Ἐδῶ ἰσχύουν βεβαίως ὅσα εἶπαμε καὶ παραπάνω, ἀναφερόμενοι στὸν Μέγα Βασίλειο. Ἀποκλείοντας δηλαδὴ ὁ Νεμέσιος τὴν ὑπαρξὴ ὁποιουδήποτε περιττοῦ πράγματος στὴ φύση, ἀποφεύγει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὑπουλὴ ἐκείνη παγίδα ποὺ εὐθύνεται γιὰ κάθε καταστροφικὴ

ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στὸ περιβάλλον· διότι, πράγματι, κάθε οἰκολογικὴ καταστροφὴ ἔχει ὡς ἀφετηρία τῆς τὴ θεώρηση κάποιου πράγματος στὴ φύση ὡς ἀχρηστοῦ ἢ περιττοῦ.

Ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλὸς εἶναι ἕνας ἄλλος διανοητὴς μὲ ἐκπληκτικὲς οἰκολογικὲς συλλήψεις, τὶς ὁποῖες ἐπισημάναμε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μιὰ παρελθούσα μελέτη μὲ τὸν τίτλο «Φύσις καὶ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Δίδυμο τὸν Τυφλό»⁴¹, ἡ ὁποία ἔχει κυκλοφορήσει ἐπίσης καὶ στὴν ἀγγλική⁴². Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Διδύμου ἀπουσίαζε πλήρως ἀπὸ τὶς προηγούμενες μελέτες ποὺ διερευνοῦσαν τυχόν οἰκολογικὲς τάσεις στὸν χριστιανισμὸ καὶ τὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία.

Πέρα ἀπὸ τὴ θεμελιώδη γιὰ τὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ θέση, τὴν ὁποία ὁ Δίδυμος ἐπιναλαμβάνει, γράφοντας ὅτι «τίποτε δὲν ἔχει γίνει στὴν τύχη» («οὐδὲν γὰρ εἰκαίως ὑπέστην»)⁴³, ὁ Δίδυμος στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου του *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν* δηλώνει μὲ ἔμφαση ὅτι ὁ ὁρατὸς κόσμος γύρω μας ἔχει γίνει «μὲ κάποιο σοφὸ λόγο» («λόγῳ τινὶ σοφῷ»)⁴⁴. Αὐτὴ ἡ παρατήρηση προσλαμβάνει ἐδῶ ἰδιαίτερη σημασία, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ λόγοι ποὺ ὀδήγησαν τὸν Δίδυμο σὲ αὐτὴν. Συμβαίνει δηλαδὴ συχνὰ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία νὰ ἐπικρίνεται ὅτι μὲ τὴν ὑπερβολικὴ ἔμφαση στὰ νοητὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ μὴν προσέχει καὶ νὰ μὴν ἐκτιμᾷ τὸν αἰσθητὸ

41 Γιάννη Κ. Τσέντου, «Φύσις καὶ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Δίδυμο τὸν Τυφλό», ἐν Κ. Βουδούρη (ed.), *Φιλοσοφία καὶ οἰκολογία*, Ἐκδόσεις Ἰωνία, Ἀθήνα 1999, 302-315.

42 Ioannis K. Tsentos, "Nature and man according to Didymus the Blind", ἐν Κ. Boudouris καὶ Κ. Kalimtzis (eds), *Philosophy and ecology*, vol. I, Ionia Publications, Athens 1999, 177-187.

43 Διδ. Τυφλ., *Εἰς τὴν Γένεσιν*, ed. P. Nautin καὶ L. Doutreleau, 42.10-11.

44 Διδ. Τυφλ., *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν* 1.1-8, ed. G. Binde καὶ L. Liesenborghs, 6.11.

36 Γρηγ. Ναζ., *Εἰρηνικὸς Α'*, ed. J.- P. Migne, PG 35, 740.40-43.

37 Γρηγ. Ναζ., *Πρὸς Εὐνομιανούς προδιάλεξις*, ed. J. Barbel, 8.6.

38 Ἰω. Δαμασκ., *Τερά Παράλληλα*, ed. J.- P. Migne, PG 95, 1353.1.

39 Ἰω. Δαμασκ., ὁ.π., PG 95, 1349.32.

40 Νεμεσ. Ἑμέσ., *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, ed. B. Einarson, β' 614-615.

κόσμο πού μᾶς περιβάλλει. Τοῦτο ὠθεῖ τὸν Δίδυμο νὰ τονίσει μὲ ἔμφαση ὅτι ὄχι μόνο τὰ νοητά, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὁρατὰ ἔχουν γίνεи «μὲ κάποιο σοφὸ λόγο» καὶ ὅτι ἔχουμε πολλὰ νὰ διδαχθοῦμε καὶ ἀπὸ τὰ δύο, δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τὰ νοητὰ καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ⁴⁵.

Ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὅμως καὶ μία ἀκόμη τοποθέτηση τοῦ Διδύμου, στὸ ἐρμηνευτικὸ του ἔργο *Eis tòn Iōb*, ὅπου ὁ Δίδυμος γράφει τὰ ἑξῆς:

«Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀπὸ τὰ ὄντα ποὺ νὰ μὴν ἔχει “οἰκεῖον τέλος”, νὰ μὴν ἐξυπηρετεῖ δηλαδὴ κάποιο σκοπὸ, καὶ τοῦτο μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς μὲ τὸ παράδειγμα τῆς τέχνης. Ἡ φύση καὶ ἡ τέχνη ἔχει τέλος καὶ σκοπὸ»⁴⁶.

Ἐδῶ ὁ Δίδυμος, ἀφορμώμενος ἀπὸ τὴ θεμελιακὴ παραδοχὴ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ συνεπῶς τίποτε στὸν κόσμον δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη, διαπιστώνει πῶς ὅ,τι ὑπάρχει ἐξυπηρετεῖ κάποιο σκοπὸ. Στὸ παραπάνω κείμενο ὁ παραλληλισμὸς τῆς φύσεως μὲ τὴν τέχνη, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ καὶ στὸν Ἀριστοτέλη⁴⁷, ἔχει τὸ ἑξῆς νόημα: Ὅπως ἀκριβῶς ἓνας τεχνίτης κατασκευάζει κάτι, γιὰ νὰ καλύψει μιὰ ἀνάγκη (φερ' εἰπεῖν οἰκοδομεῖ ἓνα σπίτι, γιὰ νὰ κατοικήσει κάποιος σὲ αὐτό), ἔτσι καὶ κάθε τι ποὺ κάνει ἡ φύση ἐξυπηρετεῖ κάποιο σκοπὸ, ἢ ἄλλιως, μὲ τὰ λόγια τοῦ Διδύμου, ἔχει κάποιο «οἰκεῖον τέλος»⁴⁸. Καὶ βεβαίως ἐξυπακούεται ὅτι μιὰ τέτοια θεώρηση περὶ τῶν πραγμάτων στὴ φύση ἀποκλείει ἐντελῶς τὴν πιθανότητα θεώρησης οἰουδιπότε

πράγματος ὡς ἄχρηστου ἢ περιττοῦ. Καὶ τοῦτο ἔχει προδήλως μεγίστη οἰκολογικὴ σημασία.

Τέλος, ἓνας ἀκόμη ἐξέχων χριστιανὸς φιλόσοφος, ὁ Ἰωάννης ὁ Φιλόπρονος, ἐπαναδιατυπώνει τὴν ἴδια θεμελιώδη γιὰ τὴ χριστιανικὴ οἰκολογία ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχή, γράφοντας στὸ βιβλίο του *Περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως* ὅτι «τίποτε δὲν κάνει εἰς μάτην ὁ Θεός, οὔτε ἡ φύση ποὺ ὑπηρετεῖ αὐτὸν πρὸς τὴ γένεση τῶν σωμάτων»⁴⁹.

3. Συμπερασματικὲς παρατηρήσεις

Ὅλα τὰ παραπάνω κείμενα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ ἀρχὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη τυγχάνει πράγματι καθολικῆς ἀποδοχῆς στὴν πρώιμη ἑλληνοχριστιανικὴ καὶ πατερικὴ φιλοσοφία. Βεβαίως, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχει κάποια ποικιλία στὴ διατύπωση τῆς ἐν λόγῳ ἀρχῆς· ὁμοίως, συμβαίνει ἐνίοτε οἱ χριστιανοὶ διανοητὲς καὶ φιλόσοφοι νὰ ἐστιάζουν τὴν προσοχή τους σὲ διαφορετικὲς κατὰ περίπτωσιν πτυχὲς τοῦ θέματος. Ἀλλὰ ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅλοι ἀνεξαιρέτως συμφωνοῦν ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀρχή, ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε, ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς πατερικῆς οἰκολογίας.

Ἐνα ἰδιαίτερα σημαντικὸ σημεῖο, ποὺ ἐπισημάναμε ἤδη σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη καὶ πρέπει νὰ τονίσουμε ἐκ νέου, εἶναι ἡ στενὴ σχέση ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ θεώρηση τῆς φύσεως καὶ τὶς μεταφυσικὲς παραδοχές, ἐν ὀλίγοις δὲ ἀνάμεσα στὴν οἰκολογία καὶ τὴ μεταφυσική. Πράγματι, αὐτὸ ποὺ ὁδηγεῖ τὸν κάθε χριστιανὸ στὴ ριζοσπαστικὴ οἰκολογικὴ

45 Διδ. Τυφλ., ὁ.π., 6.12.

46 Διδ. Τυφλ., *Eis tòn Iōb* 5.1-6.29, ed. A. Henrichs, 152.23-26.

47 Βλ. γιὰ παράδειγμα Ἀριστ., *Φυσικῆς ἀκροάσεως* B, 194a21 κ.έ., 199a15 κ.έ., 199b28 κ.έ.

48 Πρβ. Clarence J. Glacken, *Traces on the Rhodian Shore. Nature and culture in western thought from ancient times to the end of the eighteenth century*, University of California Press, Berkeley καὶ Los Angeles 1967, σελ. 14.

49 Ἰω. Φιλοπ., *Περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως*, ed. W. Reichardt, 228.2-4.

ἀρχὴ ὅτι τίποτε στὴ φύση δὲν ἔχει γίνεи στὴν τύχη δὲν εἶναι τελικὰ παρὰ ἡ μεταφυσικὴ παραδοχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς στενῆς αὐτῆς σχέσεως τῆς οἰκολογίας μὲ τὴ μεταφυσική, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν τολμηρὴ δήλωσιν τοῦ Jeremiah Reedy, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πρῶτα ἐπισημαίνει ὅτι οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες πρέπει νὰ παροτρυνθοῦν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἔμφαση στὶς οἰκολογικὰς διδασκαλί-ες τῆς θρησκείας, διατυπώνει τὴν ἐκτίμηση ὅτι «σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἡ περιβαλλοντικὴ κρίση εἶναι ἓνα θρησκευτικὸ πρόβλημα, καὶ ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ λύση θὰ εἶναι μιὰ θρησκευτικὴ λύση»!

δὲν θὰ ὑπῆρχε σήμερα οὔτε ἡ παραμικρὴ ὑποψία οἰκολογικοῦ προβλήματος, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπαν τὸν κόσμον καὶ τὴ φύση ὅπως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, ἂν δηλαδὴ ἔβλεπαν τὸν κόσμον καὶ τὴ φύση ὡς δημιουργήματα ἑνὸς πάνσοφου

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς στενῆς σχέσεως τῆς οἰκολογίας μὲ τὴ μεταφυσική, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν τολμηρὴ δήλωσιν τοῦ Jeremiah Reedy, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πρῶτα ἐπισημαίνει ὅτι οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες πρέπει νὰ παροτρυνθοῦν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἔμφαση στὶς οἰκολογικὰς διδασκαλί-ες τῆς θρησκείας, διατυπώνει τὴν ἐκτίμηση ὅτι «σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἡ περιβαλλοντικὴ κρίση εἶναι ἓνα θρησκευτικὸ πρόβλημα, καὶ ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ λύση θὰ εἶναι μιὰ θρησκευτικὴ λύση»!

σική, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν τολμηρὴ δήλωσιν τοῦ Jeremiah Reedy, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πρῶτα ἐπισημαίνει ὅτι οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες πρέπει νὰ παροτρυνθοῦν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἔμφαση στὶς οἰκολογικὰς διδασκαλί-ες τῆς θρησκείας, διατυπώνει τὴν ἐκτίμηση ὅτι «σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἡ περιβαλλοντικὴ κρίση εἶναι ἓνα θρησκευτικὸ πρόβλημα, καὶ ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ λύση θὰ εἶναι μιὰ θρησκευτικὴ λύση».⁵⁰ Τὴν ἴδια ἐκτίμηση διατυπώνει ἐξάλλου καὶ ὁ Ἡλίας Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι «τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα εἶναι στὸ βάθος θεολογικόν», καὶ «οἱ ρίζες τοῦ ἄπτονται τῆς ἀντιλήψεώς μας περὶ Θεοῦ καὶ τῶν συνεπειῶν ποὺ πηγάζουν ἀπὸ αὐτὴν».⁵¹ Πραγματικά, δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι

Δημιουργοῦ.

Σὲ κάθε περίπτωση, πρέπει νὰ ἔχουμε πάντοτε κατὰ νοῦν ὅτι ἡ ριζοσπαστικὴ αὐτὴ οἰκολογικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς πατερικῆς οἰκολογίας. Καὶ ἡ πραγματικὰ μεγάλῃ προσφορὰ τῆς πατερικῆς φιλοσοφίας, καθὼς καὶ ἡ μεγάλῃ διαφορὰ τῆς ἀπὸ προγενέστερες συναφεῖς διατυπώσεις, ἔγκειται ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ χριστιανοὶ διανοητὲς καὶ φιλόσοφοι αὐτῆς τῆς περιόδου δὲν περιορίσθηκαν στὸ θεμέλιο, ἀλλὰ προχώρησαν καὶ οἰκοδόμησαν πάνω σὲ αὐτὸ τὸ θεμέλιο μιὰ ὁλόκληρη οἰκολογικὴ φιλοσοφία, τὴν ὁποία θὰ ἐξετάσουμε ἐνδεχομένως στὸ μέλλον.

50 Jeremiah Reedy, "Greek thought and the right to a clean and healthy environment", ἐν K. Boudouris καὶ K. Kalimtzis (eds), *Philosophy and ecology*, vol. I, σελ. 152

51 Ἡλίας Οἰκονόμου, *Θεολογικὴ Οἰκολογία*, Ἀθῆνα 1994, σελ. 169· πρβ. τοῦ ἰδίου, *Ὁρθοδοξία καὶ φυσικὸ περιβάλλον. Ἡ θεία βούλησις καὶ ἡ κτίσις*, Ἀθῆνα 1992, σελ. 49-54.

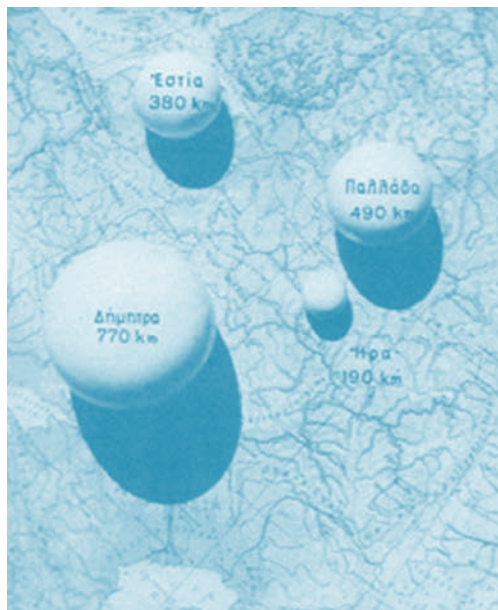
ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΟΕΙΔΩΝ (ΜΙΚΡΩΝ ΠΛΑΝΗΤΩΝ)

Μεγάλο ένδιαφέρον δείχνουν τα τελευταία χρόνια οί αστρονόμοι και οί διαστημικοί επιστήμονες για την εξερεύνηση των αστεροειδών ή μικρών πλανητών, ή όποία άρχισε πρὸς 30ετίας περίπου, ἀπὸ τὸ 1991. Μέχρι σήμερα ὁκτὼ συνολικὰ αστεροειδεῖς εξερευνήθηκαν καὶ μερικὰ δείγματά τους ἔφθασαν στὴ Γῆ, μὲ τὶς διαστημικὲς βολίδες, γιὰ περαιτέρω μελέτη καὶ ἔρευνα.

Τί εἶναι οἱ αστεροειδεῖς

Οἱ αστεροειδεῖς εἶναι πολυάριθμα μικρὰ οὐράνια σώματα τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος, ποὺ ἔχουν βασικὰ τροχιὲς ἀνάμεσα στὶς τροχιὲς τοῦ Ἄρη καὶ τοῦ Δία. Ἡ ὑπαρξη τῶν αστεροειδῶν ἦταν ἀναμενόμενη ἐξ αἰτίας τοῦ «νόμου» Μπόντε-Τίτιους (Bode-Titius), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο στὴν ἀπόσταση τῶν 2,8 ἀστρονομικῶν μονάδων ἀπὸ τὸν ἥλιο (μία ἀστρονομικὴ μονάδα = ἀπόσταση Γῆς-Ἡλίου = 150 ἑκατομμύρια χιλιόμετρα) ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει πλανήτης. Ἀντὶ ἐνός, βρέθηκαν στὴν ἀπόσταση αὐτὴ πολυάριθμοι μικροὶ πλανῆτες. Τὸ ὄνομα *αστεροειδεῖς* τὸ ἔδωσε ὁ Ἄγγλος ἀστρονόμος Γουίλλιαμ Χέρσελ (William Herschel, 1738-1822), ἐπειδὴ τὰ οὐράνια αὐτὰ σώματα ἔμοιαζαν μὲ ἄστρα, ὅταν τὰ παρατηροῦσε μὲ τηλεσκόπιο.

Ἡ πρώτη παρατήρηση αστεροειδοῦς ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ἀστρονόμο Τζιουζέππε Πιάτσι (Giuseppe Piazzi, 1746-1826) τὴν 1^η Ἰανουαρίου 1801, ὅταν ἀνακάλυψε τὴν Δήμητρα. Ἀργότερα ἀνακαλύφθηκαν ἡ Παλλάδα, ἡ Ἥρα καὶ οἱ ἄλλοι γνωστοὶ αστεροειδεῖς. Μέχρι τὸ 1975 εἶχαν ἀνακα-



Οἱ μεγαλύτεροι αστεροειδεῖς σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἔκταση τῆς Ρωσίας.

λυφθεῖ 1800 περίπου αστεροειδεῖς, ποὺ ὁ καθένας φέρει τὸν ἀριθμὸ τῆς σειρᾶς ἀνακάλυψής του. Σὲ αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ προστίθεται καὶ τὸ ὄνομά του, παρμένο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἢ ξένη μυθολογία.

Τὸ 1981 εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ περίπου 2100 αστεροειδεῖς, ἐνῶ ἔχει ὑπολογισθεῖ ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ παρατηρηθοῦν μὲ τὰ τηλεσκόπιά μας μέχρι καὶ 50.000 αστεροειδεῖς. Ἐπίσης, ὑπολογίζεται ὅτι οἱ αστεροειδεῖς ποὺ ἔχουν διάμετρο μεγαλύτερη ἀπὸ ἓνα χιλιόμετρο πρέπει νὰ ξεπερνοῦν τὶς 500.000.

Οἱ ἀστρονόμοι, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀποστάσεις πολλῶν αστεροειδῶν, τοὺς κατέταξαν σὲ οἰκογένειες. Οἱ λεγόμενοι Τρω-

υκοὶ ἀστεροειδεῖς ἔχουν ὀνόματα ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ βρῖσκονται σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἥλιο ἴση μὲ τὴν ἀπόσταση τοῦ Δία. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀστεροειδεῖς κυριώτεροι εἶναι: ὁ Ἔρως, ὁ Ἑρμῆς, ποὺ πλησιάζει πολὺ τὴν τροχιά τῆς Γῆς, ὁ Ἰκαρος, ποὺ στὸ περιήλιό του πλησιάζει τὸν ἥλιο πρὸς πολὺ καὶ ἀπὸ τὸν πλανήτη Ἑρμῆ, ὁ ἀστεροειδὴς Ἰταλ-

ἀποθέματα αὐτῶν τῶν πόρων στὸν πλανήτη μας ἀρχίσουν νὰ ἐξαντλοῦνται, ἢ ἐξόρυξή τους ἀπὸ τὴ ζώνη τῶν ἀστεροειδῶν θὰ εἶναι ἀναγκαία. Κατὰ κάποιον τρόπο, οἱ ἀστεροειδεῖς εἶναι σὰν ἱπτάμενα χρυσορυχεῖα στὸ ἐξώτερο Διάστημα. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 2015 ἓνα τέτοιο σῶμα πλησίασε τὴ Γῆ σὲ ἀπόσταση 1,6 ἑκατομμυρίων χιλιομέτρων. Εἶχε διάμετρο

Μεγάλο ἐνδιαφέρον δείχνουν τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ ἀστρονόμοι καὶ οἱ διαστημικοὶ ἐπιστήμονες γιὰ τὴν ἐξερεύνηση τῶν ἀστεροειδῶν ἢ μικρῶν πλανητῶν, ἢ ὁποία ἄρχισε πρὸς 30ετίας περίπου, ἀπὸ 1991. Μέχρι σήμερα ὀκτὼ συνολικὰ ἀστεροειδεῖς ἐξερευνήθηκαν καὶ μερικὰ δείγματά τους ἔφθασαν στὴ Γῆ, μὲ τὶς διαστημικὲς βολίδες, γιὰ περαιτέρω μελέτη καὶ ἔρευνα.

γός, ποὺ εἶναι ὁ πρὸ μακρινός, ὁ Ἄδωνις, μὲ πολὺ μακροῦλὴ τροχιά κ.ἄ.

Οἱ μεγαλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἀστεροειδεῖς εἶναι: ἡ Δήμητρα, μὲ διάμετρο 785 χλμ., ἡ Παλλάδα, μὲ διάμετρο 490 χλμ., ἡ Ἑστία, μὲ 390 χλμ., καὶ ἡ Ἥρα, μὲ 190 χλμ.

Ἡ χρησιμότητα τῶν ἀστεροειδῶν

Ἐχει ἀποδειχθεῖ ὅτι οἱ ἀστεροειδεῖς μποροῦν νὰ λύσουν μελλοντικὰ τὸ πρόβλημα τῶν γίνων πρώτων ὑλῶν, ποὺ ἐξαντλοῦνται. Μετὰ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς σύστασής τους, οἱ ἀστρονόμοι κατέληξαν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ ἓναν μικρὸ ἀστεροειδῆ διαμέτρου 100 μέτρων μποροῦμε εὐκόλα νὰ ἀντλήσουμε 200.000 τόνους μετάλλευμα σιδήρου καὶ νικελίου. Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέταλλα, ὑπολογίζεται ὅτι οἱ ἀστεροειδεῖς περιέχουν μεγάλες ποσότητες χρυσοῦ καὶ λευκοχρυσου.

Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ βρῖσκουμε καὶ στὴ Γῆ, σὲ μερικὰ χρόνια ὅμως, ὅταν τὰ

γύρω στὰ 900 μέτρα καὶ σύμφωνα μὲ ἐκτιμήσεις περιεῖχε στὸ ἐσωτερικὸ του 90 ἑκατομμύρια τόνους πλατίνης, ἀξίας 4,5 τρισεκατομμυρίων δολαρίων.

Ἄν, λοιπόν, κάποιος ἀπὸ τοὺς κονητοὺς ἀστεροειδεῖς μεταφερόταν μὲ ἐπιτυχία στὴ Γῆ, θὰ πρόσφερε πληθῶρα ὀρυκτῶν, ποὺ θὰ ἀποζημιῶνε στὸ πολλαπλάσιο τοὺς ἐπενδυτές. Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησε τοὺς ἐπιστήμονες στὸ... κυνήγι τῶν ἀστεροειδῶν.

Τὰ πρώτα ἐγχειρήματα πρὸς τοὺς ἀστεροειδεῖς

Τὸ 1991, τὸ διαστημικὸ σκάφος «Γαλιλαῖος», ποὺ κατευθυνόταν νὰ μελετήσει τὸν πλανήτη Δία, βρῆκε στὸν δρόμο του τὸν 951° κατὰ σειρὰ ἀνακάλυψης ἀστεροειδῆ, μὲ τὸ ὄνομα «Γκάσπρα» («Gaspra»), ποὺ τὸν φωτογράφησε καὶ μᾶς ἔστειλε τὶς εἰκόνες του. Εἶχε μῆκος 13 χλμ. καὶ μέση διάμετρο 14 χλμ. Στὴν ἐπιφάνειά του ἔφερε περὶ τοὺς 600 μι-

κρούς και μεγάλους κρατήρες.

Δύο χρόνια αργότερα, τὸ 1993, τὸ ἴδιο διαστημικὸ ὄχημα συνάντησε καὶ φωτογράφησε ἐπίσης τὸν πρῶτο δίδυμο ἀστεροειδῆ Ἴδην (Ida), ποὺ εἶχε δηλαδὴ καὶ μικρὸ φυσικὸ δορυφόρο, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθηκε Δάκτυλος, ἀλλὰ ἔχει διαφορετικὴ χημικὴ σύσταση ἀπὸ τὸν κύριο ἀστεροειδῆ.

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἴδης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δακτύλου, εἶναι διάσπαρτη ἀπὸ πολὺ παλαιούς κρατήρες. Ὁ ἀστεροειδὴς ἔχει μῆκος 54 χλμ. καὶ μέση διάμετρο 20 χλμ. Μερικοὶ κρατήρες τοῦ Δακτύλου ξεπερνοῦν τὰ 80 μ., ἐνῶ ὁ μεγαλύτερος ἔχει διάμετρο περίπου 300 μ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, ὁ Δάκτυλος ἦταν πατέρας τῶν Ἰδαίων Δακτύλων, ποὺ βοήθησαν μαζὶ μὲ τὴ μητέρα τους, τὴν Ἴδην, στὴν ἀνατροφὴ τοῦ Δία.

Στὴ συνέχεια, τὸ “NEAR” (= Near East Asteroid Renteznous = Ραντεβού μὲ Παραγῆινο Ἀστεροειδῆ) ἦταν ἓνα διαστημικὸ πρόγραμμα τῆς NASA, ποὺ εἶχε στόχο νὰ προσεγγίσει καὶ νὰ μελετήσῃ κάποιον ἀστεροειδῆ μὲ ἓνα διαστημικὸ σκάφος καὶ μὲ βάση τὴ λογικὴ τοῦ «ταχύτερα, φθηνότερα, καλύτερα». Ἐνα τέτοιο σκάφος, τὸ «Σουμέικερ» (“Shoemaker”) ἐκτοξεύθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1996, πρῶτα πρὸς τὸν 253° ἀστεροειδῆ «Μαθίλδην», ὅπου ἔφθασε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1997, καὶ ὕστερα στὸν «Ἐρωτα» (433° ἀστεροειδῆ), ὅπου ἔφθασε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2000. Ἐμπνευστὴς καὶ ἐπικεφαλὴς τοῦ προγράμματος αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἕλληνας διαστημικὸς ἐπιστήμων Σταμάτης Κριμζῆς.

Ἐναν χρόνον ἀργότερα τὸ ὄχημα αὐτό, ποὺ εἶχε μέγεθος λεωφορείου, προσεδάφισθηκε ὁμαλὰ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ «Ἐρωτα». Τότε ἦταν ποὺ τελείωσε τὸ πρόγραμμά του, ἀφοῦ φωτογράφησε ἀπὸ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου τὴν περιοχὴ «Ἰμερος», στὴν ὁποία ἔγινε ἡ

προσεδάφιση.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1998 ἦρθε ἡ σειρὰ νὰ ἐκτοξευθῇ τὸ «Ντὴπ Σπέις» (“Deep Space” = Βαθὺ Διάστημα), ποὺ τὸ 1999 πλησίασε μόλις σὲ ἀπόσταση 26 χλμ. τὸν ἀστεροειδῆ «Μπράιγ» (“Braille”), παίρνοντας φωτογραφίες τῆς ἐπιφάνειάς του καὶ ἐπισημαίνοντας τὶς βασικὲς ιδιότητές του. Ἡ συνεχὴς μικρὴ ἐπιτάχυνση ποὺ δεχόταν ἀπὸ τὸν κινητῆρα ἰόντων ἔγινε αἰτία νὰ ἀποκτήσῃ ταχύτητα 10πλάσια ἀπὸ τὴν ταχύτητα ποὺ δίνει ὁποιοσδήποτε ἐπανδρωμένος πύραυλος σήμερα.

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1999 ἐκτοξεύεται ἀπὸ τὴ NASA τὸ «Σταρντάστ» (“Stardust” = Ἀστερόσκονη), μὲ σκοπὸ νὰ πλησιάσῃ ὅσο γίνεται περισσότερο τὸν κομήτη «Βίλντ-2» (“Wild-2”). Στὸν δρόμο του προσπέρασε τὸν ἀστεροειδῆ «Μπράιγ» τὸν Ἰούλιο τοῦ 1999 καὶ τὸν φωτογράφησε ἀπὸ ἀπόσταση 26 χλμ., ἀργότερα προσπέρασε τὸν ἀστεροειδῆ «Ἄννα Φράνκ» σὲ ἀπόσταση 3.300 χλμ., καὶ τὸ 2004 ἔφθασε στὸν προορισμὸ του.

*Πρὸς τὸν ἀστεροειδῆ «Ἴτοκάβα»
 (“Itokawa”)*

Τὸν Μάιο τοῦ 2003 ἐκτοξεύθηκε τὸ ἰαπωνικὸ τηλεκατευθυνόμενο διαστημικὸ σκάφος “MUSES-C”, ποὺ μετονομάσθηκε σὲ «Χαγιαμπούσα» (“Hayabusa” = Γεράκι), μὲ προορισμὸ τὸν ἀστεροειδῆ «Ἴτοκάβα» (“Itokawa”), στὸν ὁποῖο ἔφθασε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2005, καὶ ἀμέσως ἄρχισε νὰ τὸν μελετᾷ καὶ νὰ τὸν χαρτογραφεῖ. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 2005 ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιήσῃ κάθοδο πρὸς τὸν ἀστεροειδῆ, ἐλευθερώνοντας ἓνα μικρὸ ὄχημα προσεδάφισης, τὴν «Ἀθηνᾶ» (“Minerva”), τὸ ὁποῖο εἶχε σκοπὸ νὰ περιγηθῇ τὴν ἐπιφάνειά του καὶ ὕστερα νὰ ξεκινήσῃ τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς στὴ Γῆ, ὅπου ἀναμενόταν νὰ

φθάσει στα τέλη του 2007, αν όλα βέβαια εξελίσσονταν ομαλά, πράγμα που τελικά δεν έγινε λόγω βλάβης, την οποία επιδιόρθωσαν οι Ίάπωνες.

Έτσι, μετά από τριήχρονο ταξίδι, το διαστημικό σκάφος επρόκειτο να ρίξει μια κάψουλα στο έσωτερικό της Αυστραλίας, τον Ιούνιο του 2010, όπως ήταν προγραμι-

Η διαστημική βολίδα «Νέοι Όριζοντες» ("New Horizons")

Η ρομποτική βολίδα «Νέοι Όριζοντες» είχε μέγεθος ενός πιάνου και έκτοξεύθηκε τον Ιανουάριο του 2006, με προορισμό τον Πλούτωνα, όπου έφθασε τον Ιούλιο του

Έχει αποδειχθεί ότι οι άστεροειδείς μπορούν να λύσουν μελλοντικά το πρόβλημα των γήινων πρώτων ύλων, που εξαπλώνονται. Μετά από τη μελέτη της σύστασής τους, οι αστρονόμοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι από έναν μικρό άστεροειδή διαμέτρου 100 μέτρων μπορούμε εύκολα να αντλήσουμε 200.000 τόνους μετάλλευμα σιδήρου και νικελίου. Εκτός, όμως, από αυτά τα μέταλλα, υπολογίζεται ότι οι άστεροειδείς περιέχουν μεγάλες ποσότητες χρυσού και λευκόχρυσου.

ματισμένο από την αρχή της εκτόξευσής του. Και πραγματικά, τό «Χαγιαμπόυσα» επέστρεψε στη Γη μετά από περιπετειώδες ταξίδι συνολικά 7 ετών και μετέφερε δείγματα του άστεροειδή. Το μητρικό σκάφος κάπκε μέσα στην ατμόσφαιρα της Γης, όπως είχε σχεδιασθεί, ενώ μια μικρή κάψουλα απελευθερώθηκε λίγο πριν από την προσεδάφιση, και μέσα σε αυτήν υπήρχαν δείγματα –ελάχιστα γραμμάρια στην καλύτερη περίπτωση– του άστεροειδή «Ίτοκάβα».

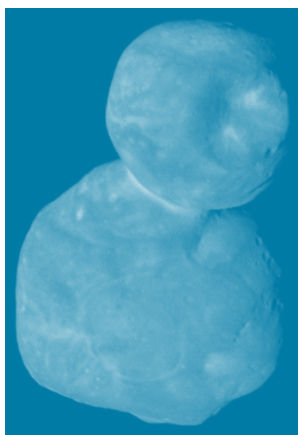
Τον Αύγουστο του 2011, η έκδοση του επιστημονικού περιοδικού *Science* αφιέρωσε έξι άρθρα στα εύρηματα της σκόνης που τό «Χαγιαμπόυσα» είχε συλλέξει από τον άστεροειδή «Ίτοκάβα». Βρέθηκε, λοιπόν, μικρή ποσότητα σιδήρου, και τελικά ό άστεροειδής κατατάχθηκε στους χονδρίτες.

Ο άστεροειδής «Ίτοκάβα» ανακαλύφθηκε τό 1998 και πήρε τό όνομα του πατέρα του Ιαπωνικού διαστημικού προγράμματος Χιντέο Ίτοκάβα.

2015, τρέχοντας με ταχύτητα 12 χλμ/δ, που ήταν ή μεγαλύτερη ταχύτητα μέχρι τότε. Είναι τό πρώτο διαστημικό όχημα που έφθασε στον τελευταίο αυτό νάνο πλανήτη του ήλιακού μας συστήματος και ήδη μετέδωσε στη Γη τις πρώτες φωτογραφίες. Με την επιτυχία αυτή, ό διάσημος Έλληνας διαστημικός επιστήμονας και ακαδημαϊκός Σταμάτης Κριμιζής έγινε ό πρώτος άνθρωπος που «ταξίδεψε» και στους 9 πλανήτες του ήλιακού μας συστήματος.

Επέκταση της έρευνας με τούς «Νέους Όριζοντες»

Τό όχημα «Νέοι Όριζοντες» μετά τον Πλούτωνα κατευθύνθηκε πρὸς τον διαστημικό βράχο "2014 MU69" ή «Δυνητικό Στόχο 1» (PT1). Για την επιλογή της αυτή ή Αμερικανική Διαστημική Υπηρεσία βασίστηκε στο γεγονός ότι τό "2014 MU69" είναι ένα από τά «αρχαιότερα» σώματα στη ζώνη του Κόιπερ (Kuiper belt) των άστεροειδών, με συνέπεια να μπορεί να παράσχει αρκετές



Μία από τις τελευταίες εικόνες της «Εσχάτης Θούλης» από απόσταση 137.000 χλμ.

πληροφορίες για τη σύσταση του ήλιακού συστήματος στις πρώτες φάσεις της δημιουργίας του. Επιπλέον, λόγω της θέσης του, για την «επίσκεψη» το διαστημικό όχημα δεν θα χρειαζόταν να καταναλώσει πολλά καύσιμα.

Όπως φαίνεται και από το όνομά του, τό “2014 MU69” ανακαλύφθηκε το 2014, κάτι που σημαίνει ότι δεν περιλαμβανόταν στους υποψηφίους προορισμούς, όταν ξεκίνησε η αποστολή του οχήματος. Η αναζήτηση ενός κατάλληλου «στόχου» στη ζώνη Κόιπερ των αστεροειδών ξεκίνησε ουσιαστικά το 2011, χρησιμοποιώντας γι’ αυτόν τον σκοπό κάποια από τα μεγαλύτερα επίγεια τηλεσκόπια.

Τό “2014 MU69” έχει μέγιστη διάμετρο περίπου 45 χιλιόμετρα και αρκετά μεγάλη πυκνότητα. Πρόκειται για έναν τεράστιο κομήτη ή αστεροειδή, με σύσταση που εικάζεται ότι είναι παρόμοια με αυτήν του Πλούτωνα και των υπόλοιπων νάνων-πλανητών.

Άφιξη στον τελικό προορισμό

Και πραγματικά, η NASA πήρε το απόγευμα της Πρωτοχρονιάς του 2019 το πολυαναμενόμενο σήμα από το σκάφος “New Horizons” («Νέοι Ορίζοντες»), που έπιβεβαίωσε ότι έφθασε στο “2014 MU69”,

που μετονομάστηκε «Εσχάτη Θούλη», το πιό απομακρυσμένο σώμα που έχει επισκεφθεί ποτέ μια διαστημοσυσκευή, σε απόσταση περίπου 6,5 δισεκατομμυρίων χιλιομέτρων από τη Γη, στην παγωμένη ζώνη Κόιπερ.

Οι πρώτες, θολές φωτογραφίες που έστειλε στη Γη το ρομποτικό σκάφος, κατά τη φάση της προσέγγισής του, έδειχναν ότι η «Εσχάτη Θούλη» μοιάζει με αράπικο φυστίκι ή κορίνα του μπόουλινγκ, κάτι που όμως θα έπρεπε να επιβεβαιωθεί από τις επόμενες, πιο καθαρές φωτογραφίες. Όσον αφορά το μέγεθος της «Εσχάτης Θούλης», με βάση τις πρώτες εκτιμήσεις, έχει διάμετρο 15 έως 35 χιλιόμετρα.

Το όνομα «Θούλη» οφείλεται στον Έλληνα θαλασσοπόρο Πυθέα, ο οποίος, το 325 π.Χ. περίπου, ταξίδεψε από τη νότια Ισπανία στη Μεγάλη Βρετανία. Σύμφωνα με τα γραπτά του, η «Θούλη» βρίσκεται στον άκραίο Βορρά. Για τον λόγο αυτό, το όνομα «Θούλη» συμβολίζει από την εποχή της αρχαιότητας την πιό βόρεια άκρη του κόσμου (στά λατινικά, Ultima Thule). Από τα βιβλία του Πυθέα *Περί Ωκεανού και Γης* σώζονται μόνο αποσπάσματα. Συνεπώς, υπάρχουν διάφορες υποθέσεις σχετικά με το ποια ήταν ακριβώς η «Θούλη». Μάλλον πρόκειται για την Ισλανδία ή τη Νορβηγία ή τις Νήσους Φερόε ή τις Νήσους Σέτλαντ. Ο Πυθέας αναφέρει ότι ήταν μια γεωργική χώρα, όπου η μεγαλύτερη ημέρα διαρκεί 20 ώρες.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ.
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ**
Μαθηματικός

**Πρώην Πρόεδρος της Έταιρείας
Άστρονομίας και Διαστήματος**

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΠΑΛΙ ΣΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ

Όπως κάθε χρόνο, η ανακοίνωση των φετεινών αποτελεσμάτων των Πανελλαδικών εξετάσεων κυριάρχησε στην επικαιρότητα, με τα ΜΜΕ να προβάλλουν το θέμα κυρίως ως προς τα αρνητικά σημεία που παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα του συστήματος που εφαρμόζεται τα τελευταία χρόνια για τις εξετάσεις αυτές, αλλά και κυρίως ως προς τις πρόσφατες αλλαγές που νομοθέτησε η πρώην ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας, καταργώντας τα ΤΕΙ και ιδρύοντας στη θέση τους Πανεπιστημιακά Τμήματα. Και αυτό έγινε, όπως αναφέρουν οι ενδιαφερόμενοι μελετητές των θεμάτων που αφορούν την Ανώτατη Παιδεία, για ψηφοθηρικούς λόγους, δεδομένου ότι επρόκειτο να διεξαχθούν βουλευτικές εκλογές στις 7 Ιουλίου. Όλα έγιναν πρόχειρα, χωρίς καμμία μελέτη από ειδικούς στα θέματα αυτά.

Είναι λυπηρό ότι εδώ, στη χώρα μας, κυριαρχεί η σκοπιμότητα για πολιτικό όφελος όρισμένων πολιτικών κομμάτων στη λήψη αποφάσεων για θέματα ακόμη και υψηλού εθνικού ενδιαφέροντος, όπως είναι η Ανώτατη Εκπαίδευση. Κάποιους πολιτικούς δεν τους απασχολεί η ποιότητα των σπουδών στα ΑΕΙ της χώρας μας. Κυριαρχούν από λαϊκιστικές ιδεοληψίες και νομοθετούν αλλαγές για τα ΑΕΙ και τη διαδικασία εισαγωγής σε αυτά, ώστε να ικανοποιήσουν έναν αρκετά μεγάλο αριθμό (υπολογίζεται στο 30%) των υποψηφίων χαμηλής ικανότητας για τις Πανελλαδικές εξετάσεις. Με την εισαγωγή αυτών σε κάποιο Πανεπιστημιακό Τμήμα,



έστω και με χαμηλή βαθμολογία (κάτω του 10) προωθούν μετριότητες στην απόκτηση κάποιου πτυχίου, το οποίο θα τους δώσει διέξοδο για διορισμό σε κάποιο πόστο του Δημοσίου. Ένας ακόμη λόγος είναι η ικανοποίηση των επιχειρηματιών της περιφέρειας (καφέ-μπάρ, ταβέρνες, εστιατόρια, μεσίτες και ιδιοκτήτες ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων για φοιτητές κλπ.).

Και τίθεται το ερώτημα: Είναι δυνατόν να αλλάξει αυτή η κατάσταση; Κατ' αρχάς, νομίζουμε ότι θα απαιτηθεί πολύς χρόνος. Θα πρέπει να αλλάξει η νοοτροπία του Έλληνα ως προς τα θέματα αυτά, που τελευταία έχουν γίνει πολύπλοκα. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει μεθοδευμένη σωστή ενημέρωση όλων, και κυρίως των οικογενειών που έχουν παιδιά υποψήφια για ανώτατες σπουδές. Να γίνει κατανοητό στους πάντες ότι, για να αποκτήσει ο νέος γνώσεις επιπέδου ανωτάτης παιδείας, θα πρέπει να ξεκινήσει τη μάθηση για απόκτηση γνώσεων από την περίοδο των γυμνασιακών και στη συνέχεια λυκειακών σπουδών, όχι σε φροντιστήρια, αλλά με μελέτη στο σπίτι τις ελεύθερες ώρες. Συνήθως οι μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσως αρκούνται στα όσα διδάσκονται στο

σχολείο, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄρκετὰ ἑλλιπῆ καὶ δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς παρεχόμενης γνώσης. Ἔτσι, φθάνοντας στὶς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ Λυκείου, ἀρχίζουν φροντιστηριακὰ μαθήματα, γιὰ νὰ καλύψουν τὰ κενὰ ποὺ ἔχουν ἀπὸ τὸ σχολεῖο, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπιτύχουν σὲ πανεπιστημιακὸ τμήμα τῆς ἐπιθυμίας των. Ἡ ὅλη ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῶν Πανελλαδικῶν ἐξετάσεων ἀπὸ τοὺς κρατικούς φορεῖς καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία βαδίζει ἐδῶ καὶ χρόνια σὲ λανθασμένο δρόμο. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀπαιτεῖ σοβαρὴ καὶ σωστὴ μελέτη, ἡ ὁποία πιθανὸν νὰ ἀπαιτήσῃ ἄρκετὸ χρόνο γιὰ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων, καί, πολὺ πιθανόν, ἀρκετὴ οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση ἐκ μέρους

ἀγορὰ ἐργασίας. Ἐπίσης, νὰ δοθοῦν καὶ ἄλλα κίνητρα γιὰ τοὺς σπουδαστὲς τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης, ὥστε νὰ μὴ θεωροῦνται οἱ σχολὲς αὐτὲς κατώτερες τῶν προσδοκιῶν τῶν ὑποψηφίων καὶ τῶν γονέων των. Οἱ σχολὲς αὐτὲς θὰ μποροῦν νὰ ἀπορροφήσουν τοὺς ἀποτυχόντες τῶν Πανελλαδικῶν ἐξετάσεων, καθὼς καὶ ἐκείνους ποὺ οἱ γνώσεις των δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ ἀνώτατες σπουδὲς πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου.

Μὲ τὰ ὅσα ἀναφέραμε, σημειώσαμε ἀπλῶς μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ θέματος. Οἱ εἰδικοί μελετητὲς θὰ ἐπισημάνουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ σημεῖα ποὺ θὰ ἀναδείξουν τὸ θέμα τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης βάσει τῶν νέων δεδομένων διεθνῶς.

Ἡ ὅλη ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῶν Πανελλαδικῶν ἐξετάσεων ἀπὸ τοὺς κρατικούς φορεῖς καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία βαδίζει ἐδῶ καὶ χρόνια σὲ λανθασμένο δρόμο. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀπαιτεῖ σοβαρὴ καὶ σωστὴ μελέτη, ἡ ὁποία πιθανὸν νὰ ἀπαιτήσῃ ἄρκετὸ χρόνο γιὰ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων, καί, πολὺ πιθανόν, ἀρκετὴ οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση ἐκ μέρους τοῦ Κράτους.

τοῦ Κράτους. Μὲ τὴν κατάργηση τῶν ΤΕΙ, ὁ χώρος τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης γιὰ μεταλυκειακοὺς σπουδαστὰς εἶναι κενός. Ἐδῶ χρειάζεται πολλὴ μελέτη τὸ θέμα τῆς καλύψεως τοῦ κενοῦ. Πρῶτον καὶ κύριον εἶναι νὰ μὴ δοθοῦν οἱ ἐντυπώσεις καὶ οἱ προσδοκίες γιὰ ἀνωτατοποίηση τῶν σχολῶν αὐτῶν στοὺς σπουδάζοντες, καί, κατὰ δεύτερον λόγον, οἱ ἀρμόδιοι κρατικοὶ φορεῖς νὰ ἐνδιαφεροῦν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν πτυχιούχων τῶν σχολῶν αὐτῶν, προωθώντας αὐτούς, ἀναλόγως πρὸς τὴν εἰδικότητά των, σὲ ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἐξειδικευμένο τεχνικὸ προσωπικό. Ἔτσι, τὸ μέλλον τῶν σπουδαστῶν αὐτῶν θὰ εἶναι καλυμμένο στὴν

Εἶναι πάντως παρήγορον ὅτι ἡ νέα ἡγεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ φλέγοντα σημεῖα τῆς Ἐκπαίδευσης, καὶ κυρίως τῆς Πανεπιστημιακῆς, καὶ ἐλπίζουμε ὅτι, ἐφ' ὅσον γίνῃ συστηματικὴ ἐργασία ἀπὸ ἐξειδικευμένους ἐπιστήμονες, θὰ δοῦμε ἀποτελέσματα θετικά, τὰ ὁποῖα σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀρχὴ ἀλλαγῶν στὸ ὅλο θέμα τῆς Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσης.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

**Ὁμότιμος Καθηγητὴς
Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν**



«ΔΕΝ ΘΑ ΣΙΩΠΗΣΟΥΜΕ ΠΟΤΕ»

Ενα πολύ ενδιαφέρον βιβλιαράκι έκυκλο-φορήθη προσφάτως με τὸν ἀνωτέρω τίτλο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ μετάφρασι τῶν προκηρύξεων τῆς ὁποῖας ἐξέδιδε καὶ διένεμε πρὸ ὀγδόοντα σχεδὸν ἐτῶν ἡ ἀντιναζιστικὴ ὀργάνωσις «Λευκὸ Ρόδο» στὴν Γερμανία τοῦ Χίτλερ. Ἡ ὀργάνωσις αὐτὴ ἀποτελεῖτο ἀπὸ πέντε χριστιανοὺς φοιτητῆς, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τοῦ καθηγητοῦ τοὺς ἀντέδρασαν στὸ αὐταρχικὸ ναζιστικὸ καθεστῶς με προκηρύξεις ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ τους πίστι. Στὸ τέλος συνελήφθησαν, ὠδηγήθησαν σὲ δίκη καὶ καταδικάσθησαν σὲ θάνατο. Ἀνάμεσά τοὺς ὑπῆρχε καὶ ἓνας ρωσικῆς καταγωγῆς φοιτητῆς, ὁ ὁποῖος ἐσχάτως ἀνεκηρύχθη ἅγιος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ὁ Ἀλέξανδρος Σμόρελ.

Ἀντιγράφουμε ἓνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βιβλίου: «Παντοῦ καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ οἱ δαίμονες παραφυλοῦσαν στὸ σκοτάδι περιμένοντας τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀδύναμος, τὴν ὥρα ποὺ ἐγκαταλείπει αὐτόβουλα τὴν ἐλευθερίαν ποὺ ἐξασφάλισε γιὰ ἐκείνον τὸ Θεϊκὸ Σχέδιο, τὴν ὥρα ποὺ ἐνδίδει στὶς πιέσεις τοῦ Κακοῦ καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς δυνάμεις μιᾶς ὑπέρτερης ἠθικῆς τάξης. Καὶ ἀφότου κάνει μετὰ τὴ θέλησίν του τὸ πρῶτο βῆμα, ὠθεῖται στὸ δεύτερο καὶ στὸ τρίτο καὶ στὸ ἐπόμενο μετὰ ταχύτητα ποὺ κλιμακώνεται ραγδαῖα. Καὶ ἀντίστοιχα παντοῦ καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ μεγάλης ἀνάγκης ἐμφανίστηκαν ἄνθρωποι, προφῆτες καὶ ἅγιοι ποὺ περιέσωσαν τὴν ἐλευθερίαν τους, ποὺ κήρυξαν τὸν λόγο τοῦ ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴ βοήθειάν Του παρακίνησαν τὸν λαὸ νὰ μετα-



στραφεί. Ὁ ἄνθρωπος βέβαια εἶναι ἐλεύθερος, ὅμως δίχως τὸν ἀληθινὸ Θεὸ εἶναι ἀνήμπορος νὰ ἀμυνθεῖ ἐνάντια στοῦ Κακοῦ, εἶναι σὰν ἓνα καράβι χωρὶς κυβερνήτη, παραδομένο στὴν καταιγίδα, σὰν ἓνα νεογέννητο μακριὰ ἀπὸ τὴ μητέρα του, σὰν ἓνα σύννεφο ποὺ τὸ διαλύει ὁ ἄνεμος» (σ. 43-44 ἀπὸ παράθεμα στὴν Καθημερινὴ 2.6.2019)

Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ὀρθὴ χριστιανικὴ στάσι ἐναντι τῶν καθεστώτων βίας καὶ ἀνε-

υπάρχουν ποικίλοι ιδεολογικοὶ χώροι οἱ ὁποῖοι ἀντιστρατεύονται μὲ λόγια καὶ ἔργα τὴν χριστιανικὴ πίστι καὶ ζωὴ. Ἀπέναντι σὲ αὐτοὺς εἶναι ἐπιβεβλημένο νὰ ἀντιτάσσουν οἱ πιστοὶ τὸν λόγο τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ, μὲ ὁποιοδήποτε τίμημα. Ἐπὶ πλέον, στὶς παραβιάσεις τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ θὰ πρέπει, ὅπως στὴν Π. Διαθήκη οἱ προφῆτες καὶ στὴν Κ. Διαθήκη ὁ Τίμιος Πρόδρομος, νὰ ἀναφωνοῦν τὸ «οὐκ ἔξεστί σοι ...» (Ματθ. 14: 4)· νὰ τολμοῦν νὰ ποῦν ὅτι ἡ παραβία-



Στὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητας οἱ χριστιανοὶ ἐπιστήμονες ὡς ἄτομα καὶ ὡς συλλογικὰ ὄργανα ἔχουν τὴν ἱερὰ ὑποχρέωσι νὰ ὀρθοτομήσουν τὸν λόγο τῆς ἀληθείας, ἐμπνεόμενοι καὶ φωτιζόμενοι ἀπὸ τὸ Πανάγιο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ διαφωτίζουν τοὺς συνανθρώπους τους καὶ νὰ δίδουν λύσι σύμφωνα μὲ τὴν χριστιανικὴ κοσμοθεωρία στὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα τοὺς ἀπασχολοῦν. Ἡ κοινωνία μας περιμένει σήμερα νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴ τῶν χριστιανῶν ἐπιστημόνων γιὰ πολλὰ καὶ ποικίλα θέματα

λευθερίας. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ὁ πιστὸς χριστιανός, κατὰ τὴν φράσι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5: 29). Βεβαίως, ἡ στάσις αὐτὴ δὲν ἐπιβάλλεται μόνον γιὰ τὰ ἀνελεύθερα πολιτικὰ καθεστῶτα, ὅπως τὸν Ναζισμό καὶ τὸν Σταλινισμό, ἀλλὰ καὶ ἐναντι κάθε ιδεολογίας ἡ ὁποία πολεμᾷ τὴν χριστιανικὴ πίστι καὶ προσπαθεῖ μὲ τὴν βία καὶ τὴν τρομοκρατία νὰ τὴν ἐξορίσῃ ἀπὸ τὸν δημόσιο χώρο. Καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὸ χρέος τῶν πιστῶν εἶναι νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν πίστι τους μὲ τὰ λόγια τους καὶ ἐὰν χρειασθῇ καὶ μὲ τὴν ζωὴ τους. Καὶ στὶς ἡμέρες μας

εἶναι παραβιάσεις καὶ ἡ ἁμαρτία εἶναι ἁμαρτία καὶ νὰ μὴ δειλιάζουν πρὸ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ μακρὰν τοῦ Θεοῦ κόσμου, «ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γίνωνται» (Ιω. 12: 42).

Ἰδιαίτερο χρέος νὰ ὑπερασπίζονται τὴν χριστιανικὴ πίστι ἐναπόκειται στοὺς χριστιανοὺς ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῆς θέσεώς τους στὴν κοινωνία καὶ λόγῳ τῶν γνώσεών τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ διαφωτίζουν τὸ περιβάλλον τους γιὰ ὅλες τὶς ψευδεῖς δῆθεν ἀντιφάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια καὶ ζωὴ. Στὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος οἱ χριστιανοὶ ἐπιστήμονες



ὡς ἄτομα καὶ ὡς συλλογικὰ ὄργανα ἔχουν τὴν ἱερὰ ὑποχρέωσι νὰ ὀρθοτομήσουν τὸν λόγο τῆς ἀληθείας, ἐμπνεόμενοι καὶ φωτιζόμενοι ἀπὸ τὸ Πανάγιο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ διαφωτίζουν τοὺς συνανθρώπους τους καὶ νὰ δίδουν λύσι σύμφωνα μὲ τὴν χριστιανικὴ κοσμοθεωρία στὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα τοὺς ἀπασχολοῦν. Ἡ κοινωνία μας περιμένει σήμερα νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴ τῶν χριστιανῶν ἐπιστημόνων γιὰ πολλὰ καὶ ποικίλα θέματα ὅπως, ἐνδεικτικῶς, ἡ τεχνιτὴ ἀναπαραγωγὴ καὶ τὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ γίνεται ἀποδεκτὴ· τὰ ὄρια τῆς βιοτεχνολογίας· ἡ τεχνιτὴ νοημοσύνη· ἡ δημιουργία ἀνθρωποειδῶν ρομπότ· οἱ παρεμβάσεις στὴν γενετικὴ ὑφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· τὸ θλιβερὸ φαινόμενο τῶν ἐκτροπῶν· ἡ ἀλλαγὴ φύλου καὶ ἡ ὁμοφυλοφιλία· ὁ βιασμός τῆς Φύσεως καὶ ἡ κλιματικὴ ἀλλαγὴ, καὶ τόσα ἄλλα.

Ὁ ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος ἐδήλωνε πρὸ τόσων αἰῶνων ὅτι «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται» (Β' Τιμ. 2: 9), παρότι ὁ ἴδιος ἦταν δέσμιος

ἐξ αἰτίας τοῦ κηρύγματός του γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Οἱ διωγμοὶ καὶ οἱ ἀντιδράσεις ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποθαρρύνουν στὸ νὰ ὁμιλοῦμε τὸν λόγο τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας στὸ περιβάλλον μας, ἀλλὰ τὸναντίον θὰ πρέπει νὰ χαιρόμαστε, ὅτι ἡξιώθημεν «*ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ ... ἀτιμασθῆναι*» (Πράξ. 5: 41), ὅπως ἰδιαιτέρως ἐπισημαίνει τὸ κείμενο τῆς Γραφῆς γιὰ τὸ συναίσθημα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, μετὰ τὴν ταιριασμένη καὶ τὴν μαστιγώσι τὴν ὁποία τοὺς ἐπέβαλε τὸ Συνέδριο τῶν Ἰουδαίων, ἐκεῖνα τὰ πρῶτα χρόνια τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στὶς ἡμέρες μας θὰ ἐπαναλάμβαναν τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου ποὺ ἀναφέραμε, δὲν θὰ σιωπήσωμε ποτέ, μὲ ἱερὸ ζῆλο καὶ ἐπίγνωσι τῆς ἀποστολῆς τους. Αὐτὸ ἀπαιτεῖται καὶ ἀπὸ ἐμᾶς· νὰ μὴ σιωποῦμε καὶ νὰ μὴ δειλιάζωμε νὰ στηλιτεύωμε τὰ κακῶς κείμενα καὶ νὰ φωτίζωμε τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸν πανσθενουργὸ λόγο τοῦ Κυρίου μας.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ ἀνάνεωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ρητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλή.

Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

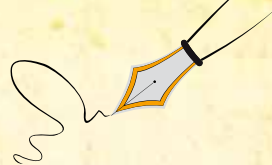
- Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιὰτὶ ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξωμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

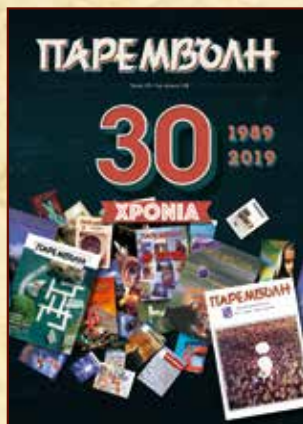
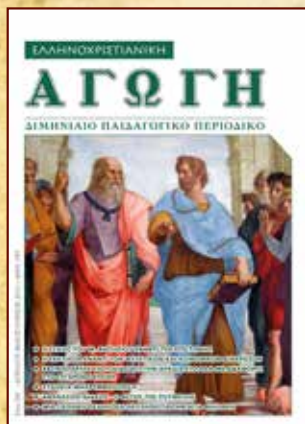
– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Ή αξίζει νά διαβάσετε



Τό μνηναιό Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον Έλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ετών, πού άπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική και κοινωνική της παρουσία.



Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τόν ένθουσιασμό της νεότητας και τη σφραγίδα της πίστης και της παιδείας.

Τό μνηναιό παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεί από τό 1946 – ένας πολύτιμος πνευματικός φίλος για τά Έλληνόπουλα.

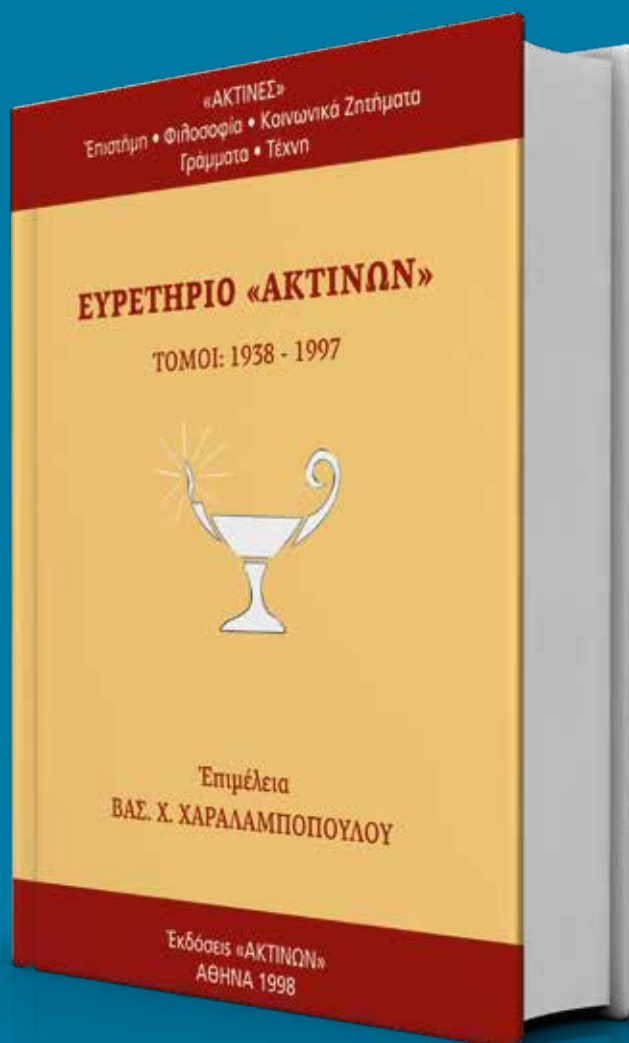
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692



«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:

όλοι οί τόμοι τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»
καθώς καί τό εὔρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997



«Χριστιανική Ένωση Ἐπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆναι, Τηλ. 210 32.35.023